

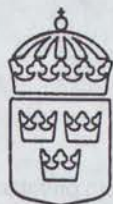
VAD HÄNDER MED FOLKHÖG- SKOLAN?

*En fakta- och debattbok
från Folkhögskolekommittén*

SOU 1989:97

Ref

Statens offentliga utredningar
1989:97
Utbildningsdepartementet

Vad händer med folkhögskolan?

En fakta- och debattbok från folkhögskolekommittén
Stockholm 1989

Allmänna Förlaget har utgivit en bibliografi över SOU och Ds som omfattar åren 1981 — 1987. Den kan köpas från förlagets Kundtjänst, 106 47 STOCKHOLM. Best. nr 38-12078-X.

Beställare som är berättigade till remisseexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor

SOU-förrådet

103 33 STOCKHOLM

Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8¹⁰ - 12⁰⁰ (externt och internt)

08/763 10 05 12⁰⁰ - 16⁰⁰ (endast internt)

Graphic Systems AB, Göteborg 1989
Stockholm 1989

ISBN 91-38-10445-8
ISSN 0375-250X

FÖRORD

Folkhögskolekommittén, som har arbetat sedan augusti 1988, fick i slutet av juni 1989 tilläggsdirektiv av den då ny tillträdde skolministern Göran Persson. Enligt dessa fick kommittén i uppdrag att färdigställa ett diskussionsmaterial och "inbjuda till en bred diskussion om folkhögskolans framtida roll och uppgifter". Kommittén har valt att fullgöra uppdraget genom att ge ut denna fakta- och debattbok.

Boken är i första hand avsedd som utgångspunkt för diskussioner inom folkhögskolorna med personal och elever, huvudmän och styrelser. Den bör emellertid också kunna vara av intresse i en vidare krets av utbildnings- och folkbildningsintresserade. Debatten skall ge vägledning för folkhögskolekommitténs ställningstaganden som skall resultera i färdiga förslag senast 1 september 1990.

Huvuddelen av boken är en faktasammanställning som gjorts av folkhögskolekommitténs båda sekreterare Agneta Charpentier och Olof Wennås. Faktasammanställningen introduceras genom ett kort inlägg av kommitténs ordförande om vad som är huvudfrågorna i debatten om folkhögskolans framtid. Avslutningsvis presenteras fyra personligt hållna inlägg av fristående debattörer.

Stockholm i november 1989

Gunnar Svensson, ordförande, Stig Gustafsson, Helge Hagberg, Lars Hjertén, Berit Oscarsson, Elisabeth Persson, Karin Starrin, Carl-Johan Wilson.

Innehållsförteckning

Tänk om vargen är här av <i>Gunnar Svensson</i>	7
Så växte folkhögskolan fram	13
En skola för bondeungdomen	13
En skola för folkrörelserna och demokratin	15
Reformen 1977 - intentioner och verklighet	19
Propositionen och riksdagsbeslutet	19
Författningsregleringen	20
Utvecklingen efter 1977	22
Folkhögskolans särart	25
Mångfald och profilering	29
Folkhögskolornas huvudmän och profiler	29
Skolornas storlek och geografiska spridning	33
Utlokalisering av kurser	35
Internatplatser och internatboende	37
Konsekvenser av huvudmannaskapsskiftet	38
Bredd i utbudet av långa kurser	41
Stor spännvidd i ämnesområden och nivåer	41
Allmän kurs utan särskild inriktning	43
Allmän kurs med särskild inriktning	45
Särskild linje	46
Yrkesinriktad utbildning	47
Andra utbildningsanordnare med samma yrkesinriktade utbud som folkhögskolorna	51
Uppdragsutbildning	52
Kurser för funktionshämjade	53
Folkhögskola som förberedelse för högskolestudier	54
Kortkurserna	59
Kursdeltagarna	67
Kön och ålder	67
Hemort	68
Utbildningsbakgrund	68
Studiesyfte	72

Studieavbrott	74
Studiefinansiering	75
Handikappade kursdeltagare	78
Hur gick det sedan för folkhögskoleeleverna?	78
Skolornas personal	81
Folkhögskolornas samlade personalstyrka	81
Rektorer och lärare	81
Ett enhetligt huvudmannaskap för lärare och rektorer?	84
Lärarytelse	85
Fortbildning av rektorer och lärare	86
Folkhögskolans kostnader och finansiering	89
Kostnader och intäkter	90
Statsbidragssystemet	93
Utredningen och statsbidragen	95
På väg mot treårsbudgetering	96
Information och rekrytering	99
Skolöverstyrelsens information	99
Folkhögskolornas informationstjänst (FIN)	100
Huvudmannåtgärder	101
Folkhögskolornas egna åtgärder	101
Några informationsproblem	102
Tillsyn och utvärdering, forskning och utveckling	103
Tillsyn och inspektion	103
Utvärdering	105
Forskning och utveckling	105
Lokalt utvecklingsarbete	107
Framtidens utbildningsutbud	109
Grundskolan	109
Gymnasieskolan	110
Grundvux	113
Komvux	113
Särvux	115
Högskolan	115
Studieförbunden	116
Arbetsmarknadsutbildningen	117
Personalutbildningen	117
Vad blir folkhögskolans roll och uppgift?	118
Frågor för debatten om folkhögskolans framtid	123
Fyra debattinlägg om folkhögskolans framtid	125
Tid, rum och egna pengar - om kvinnor på folkhögskola av <i>Lilian Hultin</i>	127
Välfärd, folkbildning och demokrati av <i>Gösta Vestlund</i>	135
Kaviar för folket av <i>Ana Maria Narti</i>	143
Kan folkhögskolan räddas? av <i>Ronny Svensson</i>	149

TÄNK OM VARGEN ÄR HÄR

av Gunnar Svensson

Det är dags för en folkhögskoleutredning igen. Luttrat folkhögskolefolk tar detta med jämnmod och möter den arbetande folkhögskolekommittén med lugn tillförsikt. Man har vant sig vid att folkhögskolan med jämna mellanrum sätts under lupp. Kärva formuleringar i utredningsdirektiv kan i förstone verka uppskakande. I slutändan brukar det hela ändå leda till något som är bra för folkhögskolan. Det ständigt återkommande talet om folkhögskolans kris har hittills alltid visat sig ogrundat.

Frågan vad som händer med folkhögskolan har det funnits anledning att ställa många gånger under de senaste årtiondena då det allmänna skolväsendet steg för steg har byggts ut och förbättrats.

Det började när vi fick den nioåriga grundskolan vars uppgift blev att ge alla ungdomar just det slags utbildning som folkhögskolan erbjudit, om också i något annorlunda former. Fackskolans tillkomst var det första tecknet på att ungdomsutbildningen behövde förlängas ytterligare. Flera fackskolekurser hade motsvarigheter i folkhögskolan. Fackskolan kom snart att ingå i den sammanhållna gymnasieskolan, som drog till sig allt större andelar av årskullarna. I dag talar vi allmänt om att det behövs en 12-årig ungdomsskola som grund för yrkesarbete eller fortsatta studier, och ungdomarna håller med om detta. Våren 1989 sökte 98 procent av dem som skulle lämna grundskolan till en plats i gymnasieskolan.

Varje gång en ny utbildningsreform lanserats, som på ett genomgripande sätt förbättrat ungdomarnas studiemöjligheter, har många känt folkhögskolan hotad och varnat för kris. Kriserna har dock hittills uteblivit. Folkhögskolorna har kunnat utvecklas på ett mycket positivt sätt parallellt med övriga skolformer. Verksamheten har vuxit i omfattning och nya skolor har startats. Krisvarnarna har kunnat stämplas som håglösa pessimister.

Det är svårt att uppleva dagens folkhögskola som krishotad. De flesta skolor har en febril aktivitet i gång. De rustar upp sina hus, bygger nytt och investerar i framtiden.

Men ändå finns det orosmoln.

- Allt fler skolor talar på allvar om rekryteringssvårigheter. Den långa folkhögskolekursen i allmänna ämnen, som skall utgöra kärnan i verksamheten, håller på att försvinna på sina håll. På ett tjugotal ställen är kursen hotad och därmed också statsbidraget enligt de regler som nu gäller.

- Allt fler kurser utvecklas till yrkesinriktade specialkurser. Alldeles utmärkta sådana, men i förlängningen är det fara värt att yrkesbetoningen och specialiseringen tar överhanden över den "allmänna medborgerliga bildningen". Det finns risk för att många folkhögskolerektor vaknar upp en vacker dag och befinner sig basa över en yrkesskola på landet.

- Tillkomsten av speciallinjer för med sig att de ungdomar som söker sig till folkhögskolorna i allt större utsträckning redan gått igenom gymnasieskolan. Folkhögskolan blir en andra gymnasial utbildning som förbättrar den första och leder ett steg närmre yrkesvalet.

- Internatmiljön är på väg att förlora sin betydelse. Allt färre elever och lärare bor på skolorna och den sociala gemenskap som alltid präglat folkhögskolan håller på att försvagas. Kortkursdeltagare på tillfälliga besök tar hand om övernattningsrummen och arrangerar ibland också samkvämen.

Det finns en gammal folksaga om en herdepojke som skrämde folk med att ropa *Vargen är här!* Till en början åstadkom han stor oro och förvirring, men efter hand tog människor allt mindre notis om varningsropen och till slut var det ingen som lyssnade. Då kom vargen.

Inte kan det väl vara så illa för folkhögskolan att den lyssnat på varningsrop för länge och blivit okänslig för vad som egentligen sker? Tänk om faran ändå lurar? Tänk om vargen redan är här?

Folkhögskolans problem består inte i svårigheter att få elever. De skolor som har bekymmer med att upprätthålla den allmänna kursen har fullt upp med sökande till andra kurser. Totalt sett skulle folkhögskoleverksamheten säkert ha vuxit kraftigt om inte regering och riksdag i början av 80-talet satt ett tak för expansionen. Skolformen behåller sin gamla popularitet. Skolfolk och politiker talar väl om den. Eleverna sluter upp kring skolor och lärare. Det hade de ingen anledning att göra om de inte var tillfredsställda med sina studier, på vilka de satsat mycket både av tid och pengar.

Problemet för folkhögskolan är att den har svårt att finna sin roll i framtidens utbildningssamhälle. Folkhögskolans egen profil börjar suddas ut när skolorna i stigande utsträckning ordnar kurser som lika väl skulle kunnat stå på komvux', gymnasieskolans eller högskolans program.

Folkhögskolan måste nu hitta en egen nisch, säger många. Något att vara oslagbar på och som garanterar stabilitet och framgång i verksamheten. Tanken är nog god men ordvalet är felaktigt. Det är inte fråga om hur en kommersiell verksamhet skall kunna hävda sig på marknaden. Det intressanta är vilket samhällsuppdrag folkhögskolan skall ha i framtiden. Hur kan det bästa hos folkhögskolan komma till användning i utbildning, folkbildningsarbete och kulturverksamhet? Det är folkhögskolekommitténs uppgift att försöka svara på den frågan och att formulera ett framtidsuppdrag för folkhögskolan. Givetvis inom ramar som passar en fri skolform.

Två frågor är centrala när det gäller att definiera uppdraget. Den första frågan gäller *vilka grupper i samhället som i första hand skall kunna komma i åtnjutande av folkhögskolornas resurser*.

Svaret på den frågan är till en del mycket enkelt. Fortfarande finns drygt en och en halv miljon människor i vårt samhälle som inte fått fullständig grundskoleutbildning. Snart har vi en 12-årig ungdomsutbildning för alla. Det kommer i framtiden att bli svårt att få ett bra jobb utan betyg från gymnasieskolan. Allt fler får anledning att bättra på sina studier.

Så länge vi har utbildningsklyftor i samhället måste folkhögskolorna gå i spetsen för att överbrygga dem. Folkhögskolestudier är den bästa formen för många av dem som är ovana och osäkra inför en ny studiestart.

Ansträngningar för att utjämna utbildningsnivån blir allt viktigare ju större roll utbildningen spelar i samhället. Bristande grundkunskaper kommer i framtiden att upplevas som ett alltmer besvärande handikapp.

Men ändå kan de korttidsutbildade aldrig bli folkhögskolans enda målgrupp. Folkhögskolans resurser och förmåga räcker till för så mycket mer. Frågan om vilka grupper som skall prioriteras blir därmed en fråga om vilket innehåll som skolornas kursutbud skall ha.

Folkhögskolorna har alltid varit folkbildare. Den långa vinterkursen som länge dominerade verksamheten gav kunskaper i de nyttiga och nödvändiga ämnena. Men därutöver förekom många gånger mycket avancerade inslag av filosofi, litteratur, politisk ideologi, konsthistoria och annat, allt efter skolans inriktning och förmåga. De fria arbetsformerna har alltid hyllats. Ingen korvstoppling men stimulans till eget fritt

kunskapssökande. Strävan är att sätta in studierna i ett helhetsperspektiv och låta dem präglas av en humanistisk människosyn.

Så är det än i dag trots yrkesinriktning och specialisering. Fast nog är det lätt att tänka sig att folkbildningsprägel blir svagare ju mer utbildningen inriktas på bestämda yrkesroller.

Den andra fråga som folkhögskolekommittén har anledning att ställa för att få till stånd en diskussion om folkhögskolans uppgifter i framtiden gäller hur folkbildningsarvet skall förvaltas.

Vilket utrymme skall folkhögskolan ge åt ett studiearbete som inte omedelbart kan relateras till studiebundna, kompetensgivande utbildningsprogram? Vilket behov finns det av ett fritt kunskapssökande som får ta sig helt egna vägar?

Den svenska folkbildningen har när den fungerat som bäst utgjort en plogbill som banat väg för verksamheter och värderingar som hade haft svårt att tränga sig fram inom utbildningsbyråkratin, mer beroende på tröghet och försiktighet än på ovilja. Det är lätt att exemplifiera med det strävsamma basarbete som folkbildningen bedrev för demokratis genombrott. Folkhögskolor och folkbildningsorganisationer gick här hand i hand.

Även i dag sker banbrytande insatser fastän vi kanske inte alltid är medvetna om det. Det sker stegvis och utan dramatik. Tänk t.ex. på vad alla gräv-där-du-står-cirklar har betytt för att öka intresset för kulturarvet och människors tilltro till den egna förmågan att genomföra ett seriöst studieprojekt. Gräv-där-du-står-rörelsen har ingen identifierbar initiativtagare. Den har utvecklats genom folklig kraft. Idén till grävcirklarna hade aldrig kunnat kläckas på någon länskolnämnd.

På samma sätt är det med den växande amatörverksamheten i körer, teatergrupper, folkmusikgrupper och rockband. Den är inte resultatet av specialdestinerade kulturpolitiska reforminsatser. Den har kunnat utvecklas av egen kraft genom att studieförbund och folkhögskolor haft möjlighet att fånga upp och stärka nya behov och intressen.

När utbildning och ekonomi förbättras och fritiden ökar då ökar också människors vilja till engagemang och aktivitet som ger livet innehåll och mening. En ny grund har därmed lagts för ett brett kultur- och folkbildningsarbete. Det gäller att rätt utnyttja de förutsättningar som skapats.

Folkbildningens uppgifter är självpåtagna och skall så vara. Ramar måste finnas men friheten skall vara stor inom ramarna. Det är det som gör folkbildningen till en förnyare i kultur- och samhällsliv.

På väg mot år 2000 möter vi en snabb utveckling av informationsteknologin, ett ökat underhållningsutbud via kommersiella TV-kanaler, en ökad internationalisering, växande miljöproblem vilkas lösning kan komma att kräva förändringar i våra levnadsvanor, nya roller och villkor på arbetsplatserna, ökad decentralisering av det politiska ansvaret.

Kan vi tillgodose de krav på omställningar och nytänkande som allt detta förutsätter med de resurser som finns och kommer att finnas inom det institutionaliserade utbildningssystemet och den växande personalutbildningen? Eller behöver vi inte därutöver fristående krafter som kan stärka den demokratiska processen, den ideologiska debatten, den kulturella utvecklingen – och annat som ett framgångsrikt folkbildningsarbete kan innebära?

Svaret blir naturligtvis jakande och det kan tas till utgångspunkt för diskussionen om vilken folkhögskola vi behöver i framtiden.

Folkhögskolan kan välja många olika vägar. En är att hålla en låg profil och lägga sig i släptåget på det reguljära utbildningssystemet. Detta kommer alltid att ha brister som en folkhögskola kan avhjälpa och det kommer också att uppvisa luckor som kan fyllas igen på ett folkhögskolemässigt sätt.

Men kanske är folkhögskolan ändå mogen för en större utmaning. *En* sådan är att samla alla krafter för att bli en skola som utjämnar utbildningsklyftor i ett samhälle där det finns risk för att just skillnader i utbildning och kulturvanor skapar de stora klasskillnaderna.

En annan är att satsa hårt på folkbildningsinsatser för att bli en fri och förnyande kraft vid sidan av det etablerade utbildningsväsendet.

Valet är inte alldeles fritt. Det kommer bl.a. att bero på vad folkhögskolekommittén kan komma att föreslå och hur regering och riksdag tar ställning till kommitténs förslag.

Men debatten är fri och mycket angelägen. En frisk debatt har för övrigt förmågan att skrämma bort de vargar som kanske ändå smyger omkring här och var.

SÅ VÄXTE FOLKHÖGSKOLAN FRAM

De tre första svenska folkhögskolorna kom till 1868. De fick snart en rad efterföljare – vid första världskrigets slut fanns ett 50-tal skolor och vid hundraårsjubiléet 1968 över ett hundra.

Folkhögskolorna växte fram i ett land i stark förvandling. Folkmängden ökade snabbare än tidigare – från fyra miljoner på 1860-talet till fem miljoner vid sekelskiftet. Ännu 1850 bodde ca 90 % av befolkningen på landsbygden, femtio år senare ca 75 %. Det ekonomiska livet expanderade, och expansionen kulminerade i den industriella revolutionen årtiondena före och efter år 1900. Tidens stora folkrörelser – väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen – vann hundratusentals anhängare.

En skola för bondeungdomen

Reformeringen av den kommunala självstyrelsen 1862 och av riksdagen 1866 gav framför allt de jordägande bönderna en betydligt starkare politisk ställning än tidigare. Men hade bönderna kunskaper nog för att kunna ta till vara de nya möjligheterna till inflytande? Det hade de knappast, menade en grupp bonderiksdagsmän och akademiker som ivrade för att det även i Sverige borde upprättas "bondehögskolor" eller "folkhögskolor"; sådana skolor fanns då sedan en tid i Danmark och Norge. Läroverken frekventerades endast i ringa utsträckning av böndernas och allmogens barn, och folkskolan gav varken den medborgerliga bildning eller den yrkesutbildning som blivande hemmansägare, kommunalmän och riksdagsmän behövde.

De första folkhögskolorna startades på privat initiativ. Men de 1862 nyttillkomna landstingen blev snart ekonomiska garantier samtidigt som de ibland övertog privata skolor eller inrättade egna. Initiativtagare och pådrivande var ofta radikalt och liberalt sinnade skolmän, landstingsmän och riksdagsmän.

Idémässigt var folkhögskolegrundarna – och särskilt rektorerna – starkt präglade av tidens nationalism, nordism och skandinavism. Fosterlandskärlek och nationalkänsla ville de väcka hos sina elever, men också intresse för vårt lands försvar, för vår historia och för våra folkminnen. Religiöst hävdade de en kristen humanism, men de motsatte sig undervisning i kristendomskunskap – folkhögskolorna borde inte propagera för någon speciell religiös eller politisk riktning. Efter sekelskiftet gjorde sig ett starkt intresse för fornminnesforskning och hembygdsrörelse gällande.

Denna ideologiska inriktning kom att prägla undervisningen vid de längre vinterkurser och kortare sommarkurser som länge helt dominerade verksamheten.

Undervisningen präglades av det talade ordet med stort utrymme för diskussioner, laborationer och fältövningar. Samtalsgrupper och studiecirklar tillkom efter hand liksom biblioteksövningar och exkursioner. Teoretiska inslag vävdes samman med praktiska. Skolorna tog allmänt avstånd från examina och betyg.

Svenska, matematik, historia och etik, geografi och ekonomi, stats- och kommunalkunskap, naturvetenskap, hälsolära, teckning och sång intog framträdande plats på schemat. Härtill kom bokföring, jordbrukslära och andra yrkesförberedande ämnen. Varje skola utformade själv sin studie- och kursplan.

Så fort sig göra lät skaffade nygrundade skolor egna elevhem. På kvällarna ordnades ofta debatter, föredrag eller samkväm. Samkvämen gav eleverna tillfälle att sjunga och spela, sätta upp en teaterpjäs, lära känna varandra och lärarna och knyta vänskapsband, ofta för livet.

Utmärkande för folkhögskolornas företrädare var att de ständigt slog vakt om verksamhetens frihet. Bidrag ville de nog ha från stat och landsting, men så litet som möjligt av reglering. Deras uppfattning vann gehör när riksdagen 1872 tog principiell ställning för statsbidrag till den nya skolformen.

Ett vanligt argument för statsstöd var att staten, som offrade så mycket på läroverken och den akademiska bildningen, borde stödja också folkhögskolorna och den allmänna medborgarbildningen. Som villkor för sitt bidrag satte staten att skolorna gavs lika stort bidrag från andra håll. Om

enskilda, kommuner och landsting satsade medel på skolorna, var det för staten ett bevis på att skolorna fyllde ett behov och var till samhällets gagn.

Hur formulerades den nya skolformens syfte? Den första mer representativa formuleringen svarade folkhögskolornas rektorer och lärare för vid ett folkhögskolemöte 1906. Den lød så här:

"Folkhögskolan är en sådan läroanstalt, som avser att åt vuxna unga män och kvinnor meddela en allmänt medborgerlig bildning, varvid en väsentlig vikt skall läggas vid en väckande, till personligt tankeliv samt sedlig kraft och styrka fostrande undervisning i humanistiska och naturvetenskapliga ämnen, med särskild hänsyn till att lärjungarna lära känna sitt eget land, dess historiska utveckling och nuvarande samhällsförhållanden, dess andliga och materiella hjälpkällor, samt att dem i övrigt bibringa de kunskaper, som kunna förhjälpa dem till ett kraftigt arbete på de uppgifter, som vänta dem i livet."

Formuleringen infördes i sina huvuddrag i den första folkhögskoleförordning som regeringen utfärdade, nämligen 1919 års folkhögskolestadga. Där sades också mer allmänt att undervisningen skulle ge eleverna "sådana väckelser och insikter, som kunna främja deras personliga utveckling och giva dem en levande uppfattning om deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar".

En skola för folkrörelserna och demokratin

I takt med samhällsutvecklingen inrättades under 1900-talets första årtionden folkhögskolor inte bara för bondeungdomens utan också för industriarbetarungdomens och för de expanderande folkrörelsernas behov. Samtidigt togs skolorna allmer i folkbildningsarbetets tjänst – de sågs inte längre enbart som "läroanstalter". Utvecklingen var både ett led i samhällets allmänna demokratisering och en följd av utvidgningen av rösträtten.

Arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen skaffade sig folkhögskolor redan före 1910 och väckelserörelserna och ungkyrkorörelsen strax därefter. Dessa ideologiskt mer profilerade skolor fick statsbidrag under ibland mycket hårt motstånd från främst dem, som slog vakt om det etablerade privilegesamhället. De misstänkte att skolorna skulle bli hårdar för ensidig ideologisk propaganda.

Vid de nya rörelsefolkhögskolorna präglades undervisningen av andra idéer än de som förut dominerat i skolorna. Samhällsfrågor, internationalism, politiska ideologier, bibelkunskap, kristen etik, nykterhetspolitik m.m. blev nya ämnen. De praktiska inslagen tonades ned.

Partipolitiskt kom bondeförbundet, liberala samlingspartiet och socialdemokratin att utgöra folkhögskolornas främsta stödgrupp i riksdagen, ofta med högerpartiet som motståndare. Under 1920-talet upphörde i stort de partipolitiska kontroverserna. Folkhögskolorna sågs inte längre som skolor för en speciell samhällsgrupp eller yrkeskategori.

Beträffande statens tillsyn av folkhögskolorna skedde en betydelsefull förändring 1912. I samband med att statsbidragen då höjdes, beslöt riksdagen att en statlig inspektör skulle anställas för samtliga folkhögskolor.

Folkhögskolornas rektorer och lärare utövade ett mycket stort inflytande på utvecklingen. Svenska folkhögskolans lärarförening, bildad 1902, blev redan från början ett betydande och framgångsrikt organ för folkhögskollärarnas intressen. På föreningens initiativ beslöt statsmakterna bl.a. att folkhögskoleinspektören skulle hämtas ur folkhögskolornas egna led.

Från och med 1920-talet drogs folkhögskolan allt mer in i den statliga intressesfären och beslutsprocessen. Den första statliga utredningen om folkhögskolorna genomfördes 1927. Den var initierad i en bondeförbundsmotion. De sakkunniga tänkte sig att en naturlig utbildningsgång för landsbygdens ungdom kunde vara folkskola - högre folkskola - folkhögskola med en tredje årskurs till de två årskurser som då var vanliga. Tanken förverkligades dock inte - först 1958 fick folkhögskolorna rätt att anordna en tredje årskurs.

Under 1920- och 1930-talen kom folkhögskolorna att i betydande omfattning bli preparandskolor för dem som inte hade gått i realskola eller läroverk men som ville bli lärare, sjuksköterskor, poliser etc. Under 1930-talets depressionsår kom skolorna också att bli arbetsmarknadspolitiska instrument - tusentalet arbetslösa bereddes plats på folkhögskolekurser och fick därigenom en chans att starta på nytt i yrkeslivet.

1940- och 1950-talens diskussioner och beslut om införandet av en nioårig obligatorisk enhetsskola aktualiserade flera väsentliga frågor. Behövdes folkhögskolorna sedan enhetsskoletanken förverkligats fullt ut? Skulle de alltså vara både allmänbildande och yrkesförberedande? Skulle de anpassas till det allmänna skolväsendet med dess centralt fastställda läroplaner och betyg?

Diskussionerna utmynnade i en proposition 1957. Där sades att folkhögskolornas främsta uppgift alltså borde vara "ungdomens medborgerliga och personliga fostran". Skolorna borde orientera om kulturens skilda fält och därigenom skapa förståelse för andra värden än de rent materiella. Men de borde också i allmänna ämnen som modersmål, matematik och naturvetenskap ge sådana kunskaper, som krävdes för vissa

yrkesutbildningar. De borde dock hålla fast vid sina bildningsideal och bildningsmål och inte försöka efterlikna realskolorna och yrkesskolorna. Inga betyg skulle få ges (så hade börjat ske vid många skolor), endast omdömen om elevernas studieresultat och studieförutsättningar i allmänhet. Riksdagen instämde.

Genom riksdagsbeslutet kom folkhögskolan att knytas närmare folkbildningsverksamheten. Ämneskurser om minst en vecka skulle få anordnas, gärna i samarbete med studieförbund eller bildningsförbund. Minst en fjärdedel av undervisningen skulle enligt den 1958 reviderade folkhögskolestadgan fullgöras av skolans lärare. Ämnet för kursen skulle ligga i linje med respektive skolas målsättning.

Vid slutet av 1950-talet fick skolorna, som förut nämnts, rätt att anordna en tredje årskurs. Vidare infördes statliga byggnadsbidrag. År 1964 fick eleverna rätt till studiestöd av i princip samma slag som gällde för gymnasieeleverna; ända sedan 1882 hade dock behövande kunnat få stipendier.

I 1960-talets utredningar och beslut på skolområdet framhölls ofta att folkhögskolan borde själv förändra sig i takt med förändringarna inom utbildningsväsendet och efter nya strömningar i medborgarnas bildningssträvanden. Några utredningar tänkte sig visserligen att folkhögskolorna skulle kunna anordna heltidskurser enligt grundskolans, gymnasieskolans och yrkesskolans läroplaner. Men regeringen avvisade propåerna; folkhögskolans huvuduppgift borde fortfarande vara att meddela allmän medborgerlig bildning.

Under 1970-talet fortsatte folkhögskoleverksamheten att expandera. Samtidigt förändrades den till både innehåll och form. Ett nytt inslag var filialer i städer och tätorter. En särskild lärarutbildning för folkhögskolans behov tillkom 1970. Folkhögskolestudierna fick nu också ett specifikt kompetensvärde för högskolestudier.

Skolorna tog i ökande grad emot elever från nya målgrupper - ungdomar och vuxna med sociala, fysiska, psykiska och språkliga handikapp, invandrare, flyktingar och arbetslösa. Allt fler specialkurser introducerades, främst inom det estetiska området. Nya yrkesutbildningar utvecklades t.ex. för fritidsledare, kantorer och teckenspråkstolkar. Kurser började helt eller delvis förläggas utomlands.

Innehållsmässigt breddades undervisningen betydligt bl.a. med nya, ofta tvärvetenskapliga stoffområden som u-landskunskap, miljöfrågor, strukturiromvandling, freds forskning. Allt fler skolor övergick från traditionell årskursindelning till stoff- och nivågrupperad undervisning.

Sammanfattningsvis kan sägas att folkhögskolorna fram till 1970-talets mitt i allt högre grad kom att ställas i folkbildningens och folkrörelsernas tjänst. De blev alltmer ideologiskt profilerade. Verksamheten blev alltmer präglad av ett internationellt perspektiv och kursutbudet blev alltmer mångskiftande. Nya målgrupper tillkom. Samtidigt fullgjorde skolorna alltjämt sin gamla roll som alternativ och komplement till det allmänna skolväsendet både i fråga om studieförberedande och yrkesförberedande utbildning.

För den som vill veta mer:

Svenska folkhögskolan 1868-1918. Historik utg av Svenska folkhögskolans lärarförening, Örebro 1921.

Svensk folkhögskola under 75 år. En minnesskrift utg. av K Hedlund, Stockholm 1943.

Svenska folkhögskolan 100 år, del 1-4, Uddevalla 1968.

Bogärde, B: *Svenska folkhögskolans lärarförening och staten. En studie i organisationsinflytande.* Ak avh, Uppsala 1974.

Hartman, Per: *Förädlad och sedlig. En studie kring de praktiskt-estetiska ämnena i sekelskiftets och 1920-talets folkhögskola.* Rapport LiU-PEK-R-145, Linköping 1989.

Sparrman, K J: *Folkhögskolor med profil. Rörelsekaraktären hos svenska folkhögskolor med anknytning till kristna samfund.* Ak avh, Umeå 1978.

Sundgren, G: *Folkskolepedagogik mellan myndighet och medborgare.* Ak avh, Stockholm 1986.

Folkhögskolan, Huvudbetänkande, avgivet av 1973 års folkhögskoleutredning, SOU 1976:16.

Proposition 1976/77:55 om folkhögskolan.

REFORMEN 1977 – INTENTIONER OCH VERKLIGHET

Propositionen och riksdagsbeslutet

Genom ett så gott som enhälligt riksdagsbeslut 1977 fick folkhögskolorna en betydligt utökad frihet beträffande inriktning, profilering, kursutbud och organisation. Det skedde på förslag av en enig parlamentarisk utredning som under tre år (1973-1976) analyserat frågan om folkhögskolornas framtida uppgifter.

Reformeringen av folkhögskolan 1977 och vad som därefter hänt utgör utgångspunkten för folkhögskolekommitténs arbete. Därför ges här en något utförligare bild av innehållet i reformen och av utvecklingen därefter.

I propositionen om reformeringen sades bl.a. att folkhögskolan kan fylla en viktig uppgift såväl inom utbildningsväsendet som i det fria folkbildningsarbetet och i kulturlivet. Den kan stimulera till vidareutveckling och förnyelse av folkrörelsernas kulturella aktiviteter. Den kan också svara för utbildning och fortbildning av folkrörelsernas ledare, förtroendemän och funktionärer.

Folkhögskolornas traditionella frihet att själva utforma sin verksamhet inom ramen för en fastställd allmän målsättning bör bestå, framhölls vidare. Den allmänna målsättningen skall alltså vara att medverka till elevernas personlighetsutveckling och sociala utveckling. Det övergripande målet bör dock alltför vara att ge allmän medborgerlig bildning.

Men också för viss yrkesutbildning som t.ex. fritidsledarutbildning kan det vara naturligt att utnyttja folkhögskolan. Det kan gälla utbildning för kulturförmedlande uppgifter och för uppgifter inom amatörverksamheten liksom för olika slags ledarfunktioner inom fritidssektorn. Både folkrörelserna och kommunerna kan dessutom ha behov av att använda folkhögskolan för utbildning av förtroendemän och anställda.

Folkhögskolan bör dock inte erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortbildning på områden, där andra utbildningsanordnare fått uppgifter och resurser av samhället. Av hänsyn till angelägenheten av att folkhögskolan bevarar sin grundkaraktär, bör återhållsamhet visas vid utbudet av yrkesutbildning.

Behörighetsgivande kurser, som är paralleller till vad som erbjuds inom den kommunala vuxenutbildningen, kan anordnas inom folkhögskolan, men uppenbara dubbleringar bör undvikas. Folkhögskolan bör erbjuda en alternativ uppläggning i fråga om innehåll och metoder.

Folkhögskolan kan också få utnyttjas för sådan arbetsmarknadsutbildning som har karaktär av teoretiska preparandkurser, eller för påbyggnadsutbildningar, som inte kräver omfattande fasta resurser i form av laborativ eller teknisk utrustning.

Vidare påpekades i propositionen att folkhögskolornas frihet att välja målgrupper, att utforma kursplaner och att välja medarbetare gör det orimligt att de arbetar efter centralt fastställda kursplaner.

Slutligen föreslogs att varje statsbidragsberättigad skola årligen skall anordna minst en allmän kurs om minst 30 veckors längd (eller 2 x 15 veckor) med minst 20 deltagare, att filialsystemet skall upphöra och existerande filialer omvandlas till självständiga skolor samt att nya skolor bör inrättas mycket restriktivt.

Författningsregleringen

Riksdagsbeslutet författningsreglerades dels i en folkhögskoleförordning som i stort fortfarande gäller, dels i en förordning om lån för byggnadsarbeten som numera är upphävd, och dels i föreskrifter och anvisningar utfärdade av SÖ. Eftersom detta regelverk präglar verksamheten sedan hösten 1977, skall dess viktigaste bestämmelser återges här.

I förordningens syftes- eller ändamålsparagraf slås fast att folkhögskolorna alltså skall "främja allmän medborgerlig bildning". I en följande bestämmelse sägs att verksamheten till innehåll och form skall vara sådan att den "ökar den studerandes medvetenhet om sina egna och om världens villkor, vidgar förmågan att känna och uppleva, utvecklar kritiskt omdöme, självständighet och samarbetsförmåga, ökar den studerandes möjligheter att vara skapande samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle".

I begränsad omfattning skall folkhögskolorna kunna ge även yrkesinriktad utbildning. De skall i övrigt själva få bestämma sin verksamhet med hänsyn till skolans ideologiska och kunskapsmässiga inriktning.

Varje skola skall ha en egen styrelse, ett lärarråd och ett kursråd för kurs om minst 15 veckor.

Förutom kurser om minst 15 veckors längd (långa kurser) kan anordnas korta kurser på två dagars upp till 15 veckors längd. (Även endagskurser för information om folkhögskolestudier får anordnas numera.) För varje kurs skall finnas en studieplan som skall ges in till SÖ för godkännande i den mån SÖ bestämmer. Studie- och yrkesorientering skall anordnas samt kontaktverksamhet med folkrörelser och studieförbund bedrivas.

Folkhögskola bör om möjligt erbjuda internatboende, heter det vidare. Eleverna skall ha tillgång till kostnadsfri hälsovård.

Studerande som gått igenom en kurs skall ha intyg därom. Folkhögskolans styrelse kan bestämma att studieomdöme skall ges till elever som begär sådant. Omdömet skall bestämmas av lärarrådet.

Tämligen utförligt regleras frågor om behörighet, tjänsteåliggande m.m. för rektorer och lärare samt frågor om statsbidrag.

SÖ har i sina föreskrifter konstruerat tre slag av långa kurser, nämligen *allmänna kurser*, *allmänna kurser med särskild inriktning* samt *särskilda linjer*.

De här tre slagen av kurser definierar SÖ tämligen utförligt. Eftersom indelningen och definitionerna har spelat och alltjämt spelar en stor roll för diskussionerna om folkhögskolans verksamhet, återges de ordagrant här.

Med *allmän kurs* avses en av skolan organiserad studieverksamhet för heltidsstudier, som innehåller ett brett urval av ämnen och inte vänder sig till någon speciell målgrupp. Ett brett ämnesurval innebär att de studerande erbjuds studiemöjligheter i varje fall inom följande områden: språklig kommunikation, samhällsfrågor, naturvetenskaplig och beteendevetenskaplig orientering, kulturorientering och praktisk-estetisk verksamhet och att de studerande också deltar i studier inom flertalet av dessa områden. Ett brett ämnesurval kan nås genom problemorienterade studier och tema- och projektstudier, som i försvarligt omfattning tar upp dessa områden till studium.

Med *allmän kurs med särskild inriktning* avses en kurs om minst 15 veckors längd, där ovan angivna allmänna ämnesområden erbjuds deltagarna och där de väljer inom dessa områden till en omfattning av minst hälften av antalet undervisningstimmar. De allmänna ämnesområdena skall samtliga ha till syfte att vidga orienteringen, och öka kunskaper och färdigheter på andra områden än den undervisning som ligger inom specialinriktningens fält. Återstoden av tiden kan då ägnas åt någon specialinriktning, t.ex. musik. Sådan kurs kan också kännetecknas av att innehåll och arbetsformer så gott som helt präglas av målgruppen. Till denna kurstyp räknas fritidsledarutbildningen.

Med *särskild linje* avses en kurs om minst 15 veckors längd och som inte hänför sig till någon av ovannämnda kurstyper. I sådan linje är mer än hälften av undervisningen inriktad mot visst studieområde (t.ex. musik, slöjd). Hit hör som regel yrkesutbildning inom folkhögskolan samt studier av utpräglat yrkesförberedande slag.

Särskild linje måste innehålla ämnen av allmän karaktär, vilket innebär att de studerande skall välja minst två av följande studieområden: språklig kommunikation, samhällsfrågor, naturvetenskaplig orientering, beteendevetenskaplig orientering, kulturorientering och praktisk-estetisk verksamhet. Den totala omfattningen av de allmänna ämnena skall vara minst en fjärdedel av det sammanlagda antalet undervisningstimmar för den studerande. Denna del av kursen måste – liksom när det gäller allmän kurs med särskild inriktning – innehålla allmänna ämnen som innehållsmässigt klart skiljer sig från linjens inriktning.

Enkelt uttryckt betyder detta följande:

Allmän kurs får innehålla *endast allmänna ämnen* och får inte vända sig till någon speciell målgrupp.

Allmän kurs med särskild inriktning måste innehålla *minst hälften allmänna ämnen* och får rättas efter olika målgruppers önskemål.

Särskild linje måste till *minst en fjärdedel* bestå av *allmänna ämnen*.

Enligt SÖ:s förordningsbaserade föreskrifter kan ingen folkhögskola bli eller vara statsbidragsberättigad om den inte varje år har minst en allmän kurs utan särskild inriktning på 30 veckor (eller två med varandra sammanhängande kurser om vardera 15 veckor) med minst 20 elever.

I fråga om balansen mellan olika slag av kurser föreskriver SÖ att endast allmänna kurser kan få utgöra mer än hälften av en skolas totala antal elevveckor. (En elevvecka = en kursvecka per elev.) Regeln har kommit till för att förhindra att kortkurserna och de särskilda linjerna blir alltför dominerande på en skola.

Utvecklingen efter 1977

Hur har nu folkhögskoleverksamheten utvecklats efter 1977 års reform? Har skolorna blivit mer ideologiskt och innehållsmässigt profilerade? Har de bl.a. genom samverkanskurserna i högre grad än förut ställts i folkrörelsernas och organisationernas tjänst? Hur ser bilden av folkhögskolorna och deras verksamhet ut i dag?

Några viktigare drag i utvecklingen skall här tämligen kort anges. De beskrivs sedan utförligare i de följande kapitlen.

Ett omedelbart påfallande drag är att verksamheten ökat både i fråga om antalet skolor, deltagare och elevveckor. Antalet skolor har således ökat från 116 (inkluderande filialer) 1977 till nu 128. Mätt i *elevveckor*

har verksamheten enligt från SÖ erhållna uppgifter ökat från ca 630 000 1978/79 till ca 720 000 (inklusive studiecirklar) 1988/89.

Antalet kursdeltagare i de långa kurserna har enligt SÖ ökat från ca 15 000 år 1977/78 till ca 18 200 1988/89. Det bör observeras att uppgiften avser just antalet *kursdeltagare* och inte antalet *personer*.

Statistiska Centralbyrån (SCB) gör årligen en mätning av *antalet elever* (personer) på de långa kurserna under vecka 40. (I den mätningen medräknas inte elever i långa kurser som startar efter vecka 40, men det sker inte heller någon dubbelräkning av individer.) Enligt SCB har elevantalet på de långa kurserna ökat från något över 14 000 hösten 1978 till ca 15 400 hösten 1988.

Andelen kurser om minst 30 veckor har hållit sig kring något över 90 procent av totalantalet långa kurser. 30-veckorskurserna dominerar alltså kraftigt bland de långa kurserna.

Med ledning av SÖ:s och SCB:s uppgifter kan, *sammanfattningsvis*, antas att *antalet personer* som årligen studerat på folkhögskolornas långa kurser ökat från ca 14 000 år 1978/79 till ca 16 000 år 1988/89. Som en jämförelse kan erinras om att antalet elever i kurser om minst 30 veckors längd höll sig omkring 12 000-13 000 under början och mitten av 1970-talet enligt SCB.

Andelen kvinnor har totalt ökat något - från ca 59 till ca 61 procent. Den har hela tiden varit något högre på de särskilda linjerna än på de allmänna kurserna.

Ett anmärkningsvärt drag är att de båda allmänna kursernas andel av elevantalet på långa kurser har minskat från ca 80 procent till ca 66 procent, medan den särskilda linjens andel har ökat från ca 20 procent till ca 34 procent. (Beräkning med ledning av SCB:s uppgifter.)

Mätt i verksamhetsmåttet *elevveckor* har förskjutningen mellan de tre slagen av långa kurser från 1978/79 till 1988/89 varit följande enligt SÖ:

<i>Kurstyp</i>	<i>Elevveckor</i>			
	1978/79		1988/89	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Allmän kurs utan särskild inriktning	312 493	67	214 679	40
Allmän kurs med särskild inriktning	62 811	13	167 075	32
Särskild linje	94 472	20	149 294	28
Summa	469 776	100	513 048	100

Som sammanställningen visar har den allmänna kursen utan särskild inriktning minskat sin andel anmärkningsvärt mycket, nämligen från 67 procent till nu 40 procent. Samtidigt har de båda slagen av kurser och linjer med särskild inriktning ökat från 33 till 60 procent, dvs. nära nog fördubblat sin andel.

De specialinriktade kurser som tillkommit eller expanderat återfinns huvudsakligen inom den estetiska ämnessektorn (musik, konst, teater och drama, konsthantverk) och den yrkesinriktade sektorn (t.ex. media inklusive journalism, radio och TV, data och turism).

Ett tredje mycket påtagligt drag är att folkhögskolorna har väl tagit till vara möjligheterna till ideologisk och innehållsmässig profilering.

Ett fjärde påfallande drag i utvecklingen är att reformen 1977 medfört en kraftig expansion av verksamheten med *korta kurser* (kortare än 15 veckors längd) både i fråga om antal deltagare och antal elevveckor. Deltagarantalet ökade från ca 190 000 år 1978 till ca 250 000 fyra år senare för att sedan sjunka till ca 225 000 år 1988. Mätt i elevveckor omfattade kortkurserna 1978 ca 160 000 och 1988 ca 175 000 veckor.

Andelen elevveckor för kortkurser i förhållande till totalantalet elevveckor har legat på ungefär 25 procent med undantag för några år på 1980-talets mitt då den nådde 28 procent. På en handfull skolor har den vissa år uppgått till eller över 50 procent.

Av de korta kurserna har de som är av 2-3 dagars längd och anordnas i samverkan med rörelser och organisationer dominerat mycket kraftigt i fråga om antal elever.

En femte påfallande förändring efter 1977 är utvecklingen av ett nytt slags filialer genom utlokalisering av både långa och korta kurser på stort avstånd från moderskolan.

Andra påtagliga förändringar är att alltfler skolor har handikappanpassats och att skolornas insatser för studerande med funktionsnedsättningar har intensifierats. Särskilda kurser för flyktingar och invandrare har tillkommit.

Internatboendet har minskat liksom lärarnas benägenhet att bo inom skolområdet. Detta har fått till följd att folkhögskolans tidigare så typiska och unika socialpedagogiska miljö, baserad på internatet, inte längre är så framträdande som förr.

FOLKHÖGSKOLANS SÄRART

Inom folkhögskolevärlden talas ofta om "folkhögskolans särart" och om "folkhögskolemässighet". Vad menas egentligen med de orden och begreppen i dag? Vari skiljer sig folkhögskolan från andra skol- och utbildningsformer? Vad är det speciella med folkhögskolans undervisning och övriga verksamhet?

Även om folkhögskolorna är varandra mycket olika, så framträder tydligt många gemensamma, karakteristiska drag. Ett sådant drag är att folkhögskolorna på en och samma gång är integrerade delar av skol- och utbildnings-Sverige, folkbildnings-Sverige och folkrörelse-Sverige. I det avseendet är de alldeles unika.

Ett annat framträdande drag är den stora frihet folkhögskolorna har att inom mycket vida ramar själva organisera sin verksamhet och bestämma dess form och innehåll. Inga av någon central myndighet fastställda utbildnings-, läro- eller kursplaner måste följas. Varje skola bestämmer själv vilka kurser den skall erbjuda, vilket innehåll kurserna skall ha och vilken timplan som skall gälla. Enda kravet är att varje skola för att få statsbidrag årligen måste anordna minst en kurs om minst 30 veckor (eller 2 x 15 veckor) med minst 20 elever och med ett allmänt innehåll. Genom denna frihet har skolorna också möjlighet att utan omständliga procedurer snabbt ändra sitt kursutbud efter sökandegrupper och de egna huvudmännens skiftande behov.

Att undervisningen så långt möjligt rättas efter de studerandes behov och inte efter fastställda kursplaners fordringar är ett tredje särdrag. I större omfattning än i andra skolformer får de studerande också vara med och utforma undervisningens innehåll och former. Undervisningen i folkhögskolorna blir på detta sätt mer behovsriktad och deltagarstyrd.

Praktisering av skoldemokrati och träning i demokratiskt beslutsfattande är inte längre något som endast folkhögskolestuderande får tillfälle till, men i få andra skolformer tas möjligheterna till vara i så dokumen-

terat hög grad. Elevkooperativ verksamhet torde också vara vanligare på folkhögskolor än i andra skolor.

Ett fjärde framträdande särdrag är folkhögskolornas formella frihet från betyg, examina och prov. På de allmänna kurserna kan ett graderat studieomdöme ges, med eller utan föregående prov av normeringskaraktär, men det är fullt frivilligt att ta ut detta omdöme. Det ges endast till dem som så önskar. För inträde i många av de särskilda linjerna, särskilt inom yrkesutbildningssektorn och musik- och konstsektorn, förekommer dock av skolorna själva uppställda inträdes- eller arbetsprov samt krav på allmän behörighet för högskolestudier.

Ytterligare ett iögonenfallande drag är skolornas frihet att anta vilka elever de önskar och att anställa vilka lärare och rektorer de vill (om de sökande fyller vissa grundläggande kompetens- och behörighetskrav). Med de få begränsningar förordningen föreskriver får folkhögskolorna också vända sig till vilka målgrupper de vill.

Pedagogiskt präglas folkhögskolan av att dialogpedagogik, fältstudier samt tema- och projektstudier med tvärvetenskapliga aspekter är vanligare än i det allmänna skolväsendet. Läraren är mer en samtalspartner än en kunskapsförmedlare och kontrollant i traditionell mening. Diskussioner och samtal sätts i regel in i ett helhetsperspektiv och i ett större livs- och samhällssammanhang och har ofta till huvudsyfte att stimulera eleverna till ett aktivt samhällsansvar. De studerande ses i hög grad som subjekt och medproducenter i skolans verksamhet. Undervisningens innehåll inte bara tillåts utan rekommenderas vara mer ideologiskt profilerat än inom andra utbildningsformer.

På de flesta skolor där internat finns ger de mycket goda förutsättningar för skapandet av en personlighetsutvecklande social gemenskap och en engagerande och inspirerande social och pedagogisk miljö. Gemensamma kulturupplevelser, gemensamma fritidsaktiviteter, debatter, samtal och diskussioner är fortfarande på de allra flesta skolor levande inslag i veckorytmen. Även i skolor och kurser utan internat är den sociala gemenskapen de studerande emellan och mellan de studerande och lärarna mera framträdande än i någon annan utbildningsform.

Till den gynnsamma pedagogiska miljön bidrar att skolorna i förhållande till det allmänna skolväsendets enheter är mycket små. De flesta skolorna har mellan 75-125 elever och något dussintal lärare, vilket gör att samvaron och kontakterna i undervisningen kan bli mycket personliga.

Att bo tillsammans, arbeta tillsammans, sjunga tillsammans och arrangera fester och resor tillsammans - det bidrar i hög grad till att utveckla

den "folkhögskoleanda" som folkhögskolans lärare och studerande ofta talar om.

Samtalsformen, den deltagarstyrda undervisningen, den demokratiska träningen, friheten från betyg och den starka sociala gemenskapen mellan eleverna och lärarna är nog det som närmast motsvarar beteckningen "folkhögskolemässighet" och som präglar särarten hos folkhögskolan betraktad som skolform.

Folkhögskolorna är, som nämndes inledningsvis, på en och samma gång *bildnings-, utbildnings- och folkbildningsinstitutioner*. Som bildnings- och folkbildningsinstitutioner bygger de nu liksom förr sin verksamhet på tre välkända bildningsideal. Det första är det *allmänna medborgarbildningsidealet* med *medborgarkompetens* som kärna. Folkhögskolan vill medverka till att de studerande blir kunniga, aktiva och ansvarsmedvetna medborgare i ett demokratiskt samhälle. Det andra är *personlighetsutvecklingsidealet*, med den *mänskliga kompetensen* som det centrala. Det knyter i hög grad an till en humanistisk bildningstradition. Det tredje bildningsidealet, som dock aldrig fått samma utrymme som de övriga två, är det *polytekniska*; det är grundat på naturvetenskaperna och knyter an till produktionens och arbetslivets tekniska, ekonomiska och sociala villkor.

Som *utbildningsinstitutioner* ger folkhögskolorna dels en för vidare studier behörighetsgivande utbildning i allmänna ämnen, dels (i begränsad omfattning enligt förordningen) yrkesinriktad utbildning. I detta avseende är folkhögskolorna i första hand en del av det allmänna utbildningsväsendet.

Som institutioner för *folkbildning* utvecklar de en mångfacetterad, starkt deltagarstyrd och deltagaraktiv verksamhet varigenom allmänna (ej yrkesinriktade) kunskaper, färdigheter, värderingar och förhållningssätt förmedlas utanför av stat, kommun och enskilda anordnad behörighetsgivande utbildning på grundskole-, gymnasie eller högskolenivå. Till folkbildningsverksamheten i denna mening hör de kulturaktiviteter som gör många skolor också till kulturinstitutioner.

Till en av kommitténs huvudfrågor hör att överväga folkhögskolans roll och uppgifter i framtiden i förhållande till andra utbildningsanordnare. Frågan om folkhögskolans framtida särart och identitet blir därmed också en huvudfråga i det rådslag som den här boken är tänkt att stimulera till.

För den som vill veta mer:

Abrahamsson, K (red): *Bildningssyn och utbildningsreformer*. Om behovet av bildningsmål i gymnasium och högskola, Stockholm 1984.

Bergendal, G: *Bildningens villkor*, Stockholm 1985.

Ginner, T: *Den bildade arbetaren*. Debatten om teknik, samhälle och bildning inom Arbetarnas bildningsförbund 1945-1970, Stockholm 1988.

Johansson, I: *Folkbildningsorganisationer - motkulturer eller serviceföretag?* Li-R-130, 1989.

Lindström, L. m fl: *Bildningsbegreppets rötter*. Arbetslivscentrum, Stockholm 1988.

Richardson, G: *Akademisk bildning och folkbildning*. Om bildningssynen i ett historiskt perspektiv. Rapport LiU-PEK-R127, 1988.

MÅNGFALD OCH PROFILERING

Folkhögskolefolk brukar säga att ingen av landets 128 folkhögskolor är den andra lik. Påståendet är förstås en lätt överdrift, men sant är att folkhögskolorna skiljer sig ganska mycket åt t.ex. i fråga om kursutbud, organisation, verksamhetsformer, karaktär, storlek, målgrupper och internat och inte minst beträffande ideologisk och innehållsmässig profilering.

Mångfald är med andra ord ett kännetecknande drag för folkhögskolorna. Det är en följd av deras förut nämnda betydande frihet att profilera sig ideologiskt och innehållsmässigt, att själva bestämma kursinnehåll och arbetsformer, att inom vida ramar själva organisera verksamheten och att själva välja kursdeltagare, lärare och elever.

Mångfalden är också en följd av att folkhögskolorna ägs och drivs inte bara av kommuner och landsting utan också av en rad organisationer som representerar skilda idé- och intresseriktningar.

Folkhögskolornas huvudmän och profiler

Vilka är då folkhögskolornas huvudmän, och vilka idéer och intressen representerar huvudmännen?

Folkhögskolorna ägs och drivs av tre slags huvudmän generellt sett: landsting och kommuner, stöd- och garantiföreningar samt organisationer; de senare företräder i stor utsträckning olika folkrörelser. Ungefär hälften av de 128 skolorna har organisation eller organisationsanknuten stiftelse eller ekonomisk förening som huvudman.

Delar man in folkhögskolorna efter huvudmannaskapets formella form får man följande bild:

<i>Huvudman</i>	<i>Antal skolor</i>
Kommun	4
Landsting	48
Både landsting och kommun via stiftelse	2
Fristående stöd- eller garantiförening	8
Fristående stiftelse	1
Rörelse- eller organisationsanknuten ek. förening eller stiftelse	38
Rörelse eller organisation	27
Summa	128

På olika sätt är 65 av skolorna mer eller mindre nära knutna till rörelser och organisationer enligt följande:

<i>Organisation och rörelse</i>	<i>Antal skolor</i>
Kristna samfund och organisationer	34
varav Svenska kyrkan	12
Evangeliska fosterlandsstiftelsen	8
Väckelserörelsernas samfund	12
övriga (kat. kyrkan, ekum. org:r)	2
Arbetarrörelsens organisationer inkl. ABF	15
Nyckterhetsrörelsens organisationer	4
Idrottsrörelsens organisationer (inkl. gymnastik och hästsport)	3
Kvinnorörelsen	1
Folkbildningsorganisationer (Kursverksamheten, Studieförbundet)	2
Ekonomiska intresseorganisationer	3
Etniska och språkliga organisationer	3
Summa	65

Hälften av organisations- och rörelseskolorna ägs av, eller har nära anknytning till, kristna samfund och organisationer; det motsvarar 27 procent av totalantalet folkhögskolor. Inemot fjärdedelen ägs av eller har anknytning till arbetarrörelsens organisationer, motsvarande 12 procent av totalantalet skolor. Tillsammans förfogar således de kristna samfunden och arbetarrörelsen över nästan 40 procent av totalantalet skolor.

Flera kommun- och landstingsägda folkhögskolor har, särskilt i fråga om kortare kurser och samverkanskurser, ett nära samarbete med *kooperationen*, *arbetarrörelsens organisationer*, *idrottsorganisationer* eller med *folkbildningsorganisationer*. Antalet folkhögskolor som mer eller mindre präglas av olika rörelser och organisationers ideologiska profilering eller innehållsmässiga inriktning är därför större än vad det formella huvudmannskapet ger vid handen.

Statens bidrag till folkhögskolorna grundas på ett på visst sätt framräknat antal bidragsveckor för varje skola. (Se närmare nedan s. 93.) Sammanräknat fördelades 1988/89 de då totalt 671 046 bidragsveckorna så:

<i>Huvudmän</i>	<i>Antal skolor</i>	<i>Bidragsveckor</i>	<i>Andel av totalantal bidragsveckor</i>
Kommuner och landsting	52	260 015	39 %
Stödförening	7	40 333	6 %
Arbetarrörelsen	12	74 918	11 %
Nykterhetsorganisationer	4	21 405	3 %
Svenska kyrkan	12	54 538	8 %
Evangeliska fosterlandsstiftelsen	8	43 830	7 %
Övriga med kyrklig anknytning	14	85 964	13 %
Annan organisation eller rörelse	19	90 043	13 %
Summa	128	671 046	100 %

Bearbetning av uppgifter från SÖ.

Uttryckt i bidragsveckor fördelades alltså statens bidrag så att kommun-, landstings- och stödföreningsskolorna fick ca 45 procent, de kristna samfundens skolor ca 28 procent samt den politiska och fackliga arbetarrörelsens skolor något mer än 10 procent.

Fördelningen gör det väl motiverat att säga att folkhögskolorna i dag i mycket stor utsträckning står i folkrörelsernas tjänst; mer än hälften av statsbidraget går till skolor med folkrörelseanknytning.

Hur kommer nu folkhögskolornas ideologiska profil till uttryck? Det sker på flera sätt. Det sker i den dagliga undervisningen, i valet av kurser och linjer och vid fastställandet av innehållet i kurs- och studieplaner. Det sker i valet av rektor och lärare – det är vanligt att rektor och

större delen av lärarkåren är ansluten till huvudmannens organisation eller rörelse eller i varje fall delar dess ideologiska uppfattning. Det sker vid rekryteringen av studerande och kursdeltagare genom att man särskilt vänder sig till den egna rörelsens eller organisationens medlemmar och sympatisörer. Det sker också i valet av samverkanspartners för kortkursverksamheten.

Profileringen kan komma till uttryck även i själva skolmiljön och i verksamheten utanför lektionssalarna. Kyrkliga och frikyrkliga skolor t.ex. har oftast andaktsrum eller kapell med morgonböner, andakter och gudstjänster som regelbundna inslag i veckoprogrammet.

De idéer och intressen utanför det religiöst och politiskt ideologiska området som huvudmännen företräder ger också en särskild inriktning åt verksamheten. Den kommer främst till uttryck i valet av ämnesområden för de långa kurserna med specialinriktning samt i innehållet i korta kurser i samverkan med olika organisationer och studieförbund; ofta gäller samverkanskurserna ledar-, funktionärs- och medlemsutveckling.

Några skolor profilerar sig genom att ha etniska och språkliga minoriteter som främsta målgrupper. Andra gör det genom att enbart eller i första hand rekrytera bestämda kategorier såsom kvinnor, pensionärer, ungdom från 16 år med särskilt behov av socialt stöd samt utvecklingsstörda.

Tre skolor kan sägas företräda ekonomiska intresseorganisationer inom den enskilda näringslivssektorn, nämligen skogsindustrin, lantbrukskooperationen och hantverks- och småindustrin. En skola är en utpräglad språkskola huvudsakligen på högskolenivå med nästan alla kurser utomlands.

Även somliga kommunal- och landstingsägda skolor och stödföreningsskolor utvecklar och marknadsför sig med bestämd profilering, t.ex. genom en språklig inriktning, en bestämd inriktning mot storstadsproblem eller ett särskilt engagemang för kvinnor med mycket bristfällig utbildning.

Landstingsskolorna erbjuder ofta någon speciallinje som åtminstone utåt ger skolorna en särskild profil även om linjen inte totalt dominerar verksamheten. Några exempel på sådan profil är arbetsliv och handikapp, textil utbildning, musik, konsthantverk, friskvård, vilt- och naturvård, konstnärligt skapande, folkmusik, media, ekologi, glesbygdsutveckling samt internationellt arbete.

Ligger den här tämligen långtgående profileringen i linje med riksdagens och regeringens önskemål? Det gör den. En ökad inriktning på verksamhet i folkbildningens och folkrörelsernas tjänst innebärande en

vidgad rätt till profilering var ett av huvuddragen i 1977 års reform. Såsom förut nämnts infördes då i folkhögskoleförordningen en paragraf som säger att varje skola själv får "bestämma sin verksamhet med hänsyn till skolans ideologiska och kunskapsmässiga inriktning". Men verksamheten skall "alltid bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktkänkande samt utformas så, att allsidighet i undervisningen eftersträvas".

Det sistnämnda sätter en spärr för möjligheten att utveckla skolorna till megafoner för en enda idé med undertryckande av andra idéer och uppfattningar.

Från och till har folkhögskolornas långtgående frihet till profilering ifrågasatts. Onekligen göms både stora möjligheter, men också problem och risker med en nästan obegränsad frihet i profileringen. Kanske det behövs en diskussion om vad den hittillsvarande utvecklingen inneburit, eller i förlängningen kan medföra av icke önskade effekter?

Skolornas storlek och geografiska spridning

Det sas i början av det här kapitlet att folkhögskolorna varierar ganska mycket i storlek. Nu är det emellertid inte så alldeles lätt att få ett entydigt mått på en folkhögskolas storlek på samma sätt som kan ske beträffande t.ex. gymnasieskolor. Flera sätt får tillämpas.

Ett tämligen rättvisande sätt är att jämföra *verksamheten uttryckt i antalet elevveckor*. Med detta mått hade 1988/89 de allra flesta skolorna - över ett hundra - en verksamhet omfattande 4 000-7 000 elevveckor. De två minsta skolorna enligt denna beräkningsgrund var Samernas folkhögskola med ca 1 700 elevveckor och S:ta Birgittas katolska folkhögskola (nystartad 1988) med ca 2 000. De båda största var Ljungkile och Ädelfors med ca 9 300 respektive 10 400 elevveckor.

Nu kan inte folkhögskolorna i praktiken bli så mycket större än vad som motsvaras av högst 11 000 elevveckor. Staten har nämligen infört spärrear för att hålla storleken på varje skola nere vid vad som ansetts lämpligt. Elevveckor utöver 11 000 får inte läggas till grund för allmänt statsbidrag, och utan statsbidrag kan skolorna inte bedriva någon mer omfattande verksamhet.

En orsak till många skolors tvekan att expandera är den avtrappning i statsbidragets storlek som sker stegvis för elevveckor över 5 100. En annan återhållande faktor är att statsmakterna 1983/84 införde en begräns-

ning av bidragsvolymen och därmed hejdade den tidigare årliga tillväxten.

Ett annat sätt att mäta och jämföra skolornas storlek är att utgå från *antalet studerande i de långa kurserna*. Hösten 1988 uppgick eleverna i de kurserna enligt SCB till totalt ca 15 500, med ett aritmetiskt genomsnitt per skola på ca 120 elever.

De fem minsta skolorna enligt den här beräkningsgrunden var S:t Birgitta (15 elever), Bäckedals (26), Tornedalens (36), Sänga-Säby (38) och Klarälvdalens folkhögskolor (45); de tre största var Birkagårdens (276), Liljeholmens (254) och Visingsö (234).

Ett tredje sätt att jämföra skolorna storleksmässigt är att se på *kortkursverksamheten* och därvid beakta antalet kurser, antalet elevveckor och antalet deltagare på dessa kurser för varje skola.

En bearbetning av SÖ-uppgifter visar att de skolor som hade i särklass flest kortkurser var Ädelfors (464 kurser), Viskadalens (397), Bollnäs (330) och Åkers-Runö (315). Minst livaktiga var Hvilan (4), Västerhaninge (6), Ingesund (9), Geijerskolan, Högalid och Storuman (vardera 13) samt Eslövs, Värnamo och Hästsportens skolor (vardera 15 kurser).

Skolorna använde genomsnittligen ca 1 400 elevveckor till kortkurser. De skolor som använde flest elevveckor till kortkurser var i stort sett desamma som de nyss nämnda, nämligen Ädelfors (5 507), Viskadalen (4 938), Bollnäs (4 085), Brunnsvik (3 880) och Tollare (3 805). De som använde minst elevveckor var Västerhaninge (139), Eslöv (190) samt Högalid och Ingesund (vardera 261 elevveckor).

I fråga om antalet kortkursdeltagare var genomsnittet per skola omkring 1 800. Över hundra av skolorna höll sig också kring detta tal, medan några låg betydligt under och några mycket över.

De fyra skolor som låg högst på denna lista var Ädelfors (9 210 kursdeltagare), Viskadalen (8 260), Bollnäs (7 230) och Marieborg (6 284). Lägst låg Hvilan (65), Västerhaninge (116), Skurup (156) och Ingesund (225 kortkursdeltagare).

Så över till den *geografiska spridningen*. Av de 128 folkhögskolorna ligger 27 i norrlandslänen, 42 i svealandslänen och 59 i götalandslänen. Stockholms län har största antalet, 20 skolor, därnäst Norrbottens län med åtta. Inget län saknar folkhögskola. Den regionala spridningen är således relativt god. Och i ett regionalpolitiskt perspektiv ligger också flertalet skolor där de bör ligga för att kunna utnyttjas för regional utveckling. (Se vidare karta och förteckning över skolorna i särskild bilaga.)

Om man fördelar skolorna efter studerande på långa kurser och län finner man att höstterminen 1988 (vecka 40) ca 20 procent av långkurs-eleverna gick i norrlandslänens skolor, ca 30 procent i svealandslänens skolor och ca 50 procent i götalandslänens. Flest elever hade Stockholms län med över 2 000, följt av Jönköpings och Malmöhus län med vardera ca 1 000. Lägsta antalet hade Gotlands, Hallands och Uppsala län med strax under eller strax över 200 elever.

Under de första femtio åren av den svenska folkhögskolans tillvaro förlades nästan samtliga skolor till landsbygden eller till små tätorter och samhällen. Detta skedde bl a för att eleverna skulle få en lugn och aktiv studiemiljö i internatform. Eleverna var då nästan uteslutande ungdomar i åldern 18-25 år.

Under efterkrigstiden har nästan alla nyttillkomna skolor förlagts till större tätorter, städer och storstadsområden. Detta har skett bl.a. för att man lättare skall kunna erbjuda kurser och utbildning även till andra än ungdomar, t.ex. till korttidsutbildade kvinnor och män som har ansvar för barn och familj och som inte har så lätt att förlägga någon eller några terminers studier utanför hemorten. (Se vidare härom i nästföljande avsnitt om utlokaliserade kurser.)

Fortfarande ligger emellertid 90-talet skolor på landsbygden eller i mindre tätorter och samhällen.

En fråga som i det här sammanhanget anmäler sig osökt är om sådan verksamhet som är avsedd för ungdom och vuxna med mycket bristfällig utbildning i större omfattning än nu kan förläggas till städer och tätorter.

Utlokalisering av kurser

På förslag av 1973 års folkhögskoleutredning beslöt riksdagen 1977 att en folkhögskola skall ha rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten. Sådan verksamhet skall dock bedrivas i god kontakt med moderskolan och får inte ha karaktären av enbart förmedling av statsbidrag till kursverksamhet på annan ort.

Inget är sagt om geografiska avstånd mellan moderskolan och kurs utanför skolorten. Men i utredningen tänkte man närmast på en landsbygdsskolas möjlighet att ordna kurser för korttidsutbildade i närbelägen tätort, på s.k. pendlingsavstånd.

Möjligheten att utlokalisera både korta och långa kurser har i ökande grad utnyttjats av folkhögskolorna. Enligt uppgifter från skolornas rektorer förekom 1988/89 utlokaliserade långa kurser vid ett 40-tal skolor.

I många fall rör det sig om externatkurser (ofta s.k. dagfolkhögskolor) anordnade av landsbygdsfolkhögskolor i närbelägna tätorter. Men i ett antal fall rör det sig om utlokalisering på mycket stora avstånd, ibland på femtio mils avstånd eller mer. Det finns skolor som kontinuerligt anordnar långa kurser på 20-100 mils avstånd från moderskolan. I något fall förlägger en skola nästan alla sina långa kurser till fem länder ute i Europa.

När utlokaliseringen av kurser sker på avstånd längre än dagligt pendelavstånd, kan man med skäl fråga hur den nära kontakten mellan elever, kursdeltagare och skola kan upprätthållas. I några fall kan också ifrågasättas om moderskolan i förhållande till de utlokaliserade långa kurserna verkligen är en "huvudskola" i den meningen att huvuddelen av verksamheten bedrivs där. Det förekommer vidare i några städer med egna folkhögskolor att upp till tre eller fyra andra folkhögskolor - ofta på långt avstånd - kontinuerligt där anordnar långa kurser som en slags nya filialer.

Genom riksdagsbeslut 1977 blev det möjligt att förlägga hela eller delar av kurser *utomlands*. Denna möjlighet utnyttjas av allt fler folkhögskolor, 1988/89 av omkring 25 skolor. Längden av och syftet med dessa kurser varierar.

Frågorna om folkhögskolornas optimala storlek, geografiska spridning och kursernas utlokalisering har både inom och utom folkhögskolevärlden lett till debatt och ifrågasättande. Det har t.ex. sagts att statsbidragets "tak" och grunden för tilldelningen av bidragsveckor till varje skola förhindrar progressiva och utvecklingsintresserade skolor att expandera. Vad som är en optimal storlek för en folkhögskola anses svårt att avgöra - det beror bl.a. på skolans karaktär.

Beträffande den ökande benägenheten att utlokalisera kurser på mer än pendelavstånd från moderskolan kan sägas att systemet gör det möjligt för folkhögskolorna att möta utbildningsbehov där de är störst, t.ex. i städer och tätorter där korttidsutbildade och invandrare är många. Systemet underlättar också för folkrörelser och organisationer att tillgodose utbildningsbehov i deras regionala och lokala organ, avdelningar och församlingar. Men å andra sidan finns risker med en alltför långtgående utlokalisering, bl.a. den risken att folkhögskolorna i allt för hög grad kan bli instrument för bidragsförmedling till organisationers kurser på olika orter i stället för verkliga skolenheter.

Det är uppenbart att utlokaliseringsmöjligheterna rymmer problem som bör diskuteras utifrån flera perspektiv. Ett huvudproblem är om en folkhögskoleverksamhet kan fungera som dess särart bjuder med den form av

utlokalisering som nu blivit allt vanligare. Man kan också fråga sig om det finns skäl att begränsa möjligheterna till utlokalisering, exempelvis till pendlingsavstånd från moderskolan.

Internatplatser och internatboende

En av folkhögskolans särarter har varit möjligheterna att kunna erbjuda utbildning och studier i internatmiljö.

Historiskt sett har fram till de senaste tjugo-trettio åren så gott som alla skolor varit internatskolor. Genom privatbilismens och de allmänna kommunikationernas utveckling, genom tillkomsten av fler externatskolor och genom förändringar av levnadsförhållanden och levnadsvanor har emellertid under de senaste decennierna folkhögskoleelevernas internatboende relativt sett reducerats.

Enligt 1973 års folkhögskoleutredning bodde läsåret 1973/74 drygt 60 procent av eleverna på den dåvarande vinterkursen, som i stort motsvarar de nuvarande långa kurserna, på skolan. De utnyttjade ca 80 procent av skolornas tillgängliga internatplatser. Av de då 114 skolorna inklusive filialer var endast fem externatskolor.

Under 1980-talet har andelen internatboende elever på långa kurser hållit sig omkring 45 procent. Antalet internatboende långkurselever ökade dock i absoluta tal fram till hösten 1986 för att sedan åter minska. Under de senaste åren har nästan hälften av rörelsefolkhögskolornas elever varit internatboende mot en tredjedel av kommun- och landstings-skolornas elever.

Spaltar man upp internatboendet för elever på allmänna kurser respektive särskilda linjer finner man bl.a. att internatboendet för den förra gruppen minskat under senare år och ökat för den senare gruppen elever.

En förklaring till den här utvecklingen kan vara att de särskilda linjerna, som stadigt ökat sin andel av det samlade kursutbudet, i allmänhet är riksrekryterande och internatberoende, medan externatskolornas och externatkursernas verksamhet till stor del utgöres av allmänna kurser utan särskild inriktning med vuxna och äldre lågutbildade som främsta målgrupp.

Av de 128 folkhögskolorna är nu elva rena externat och fem har så få internatplatser som 10-25. Endast åtta kan erbjuda mer än 100 platser. Det bör nämnas att somliga externatskolor i storstadsområdena förgäves försökt få tag i internatmöjligheter till rimlig kostnad.

Här bör tillfogas som en av orsakerna till nedgången i disponibla internatplatser, att elever och kursdeltagare numera har krav på att få bo i enkelrum i högre utsträckning än för bara något tiotal år sedan. Förr accepterades allmänt dubbelrum, och de flesta internat erbjöd då också i regel endast dubbelrum.

Det totalt disponibla antalet internatplatser uppgår nu till 8 400 enligt uppgifter som lämnats av skolorna själva i mars 1989. Det bör kanske påpekas att tillgängliga internatplatser skulle ha räckt till endast 54 procent av långkurseleverna om de alla önskat internatboende.

Frånräknas de långkurselever, som tillhörde externatskolorna 1987 respektive 1988, utgjorde de internatboende ca 48 procent av totalantalet långkurselever. Mer än hälften av långkursdeltagarna på skolor med internat bodde alltså utanför internatet.

Värdet av en internatmiljö, rätt använd, är allmän omvittnad. Det kan dock diskuteras om alla skolor med internat verkligen utnyttjar internatmiljöns alla möjligheter. På många skolor reser alla eller de flesta eleverna hem över veckosluten. Lärarna flyttar i ökande takt ut från tjänstebostäder på skolområdet. Studiecirkelar, samkväm och andra gemensamma aktiviteter tilldrar sig inte de studerandes intresse som tidigare. Det är också allmänt omvittnat att kostnaderna för att driva ett internat tenderar att öka och att internatkursverksamhet är dyrare än externatkursverksamhet. Många efterfrågar därför någon form av förstärkning av statsbidraget till skolor eller kurser med internatboende.

En diskussion om internatets betydelse för skapandet av en studiesocialt och pedagogiskt gynnsam miljö förefaller med ledning av vad som nu behandlats angelägen.

Konsekvenser av huvudmannaskapsskiftet

Enligt direktiven skall kommittén efterhöra landstingens intentioner med sin folkhögskoleverksamhet. Kommittén har så gjort och därvid funnit att det i ett antal landsting under de senaste åren har förts och fortfarande förs diskussioner om landstingens engagemang i folkhögskoleverksamheten. Bl.a. har överlåtelse av en eller flera skolor till rörelser och organisationer aktualiserats. I fem landsting har särskilda utredningar genomförts. Motiven till aktualiseringen har varit allmänna besparingskrav, önskemål om att kunna ideologiskt profilera folkhögskolornas verksamhet eller svårigheter att rekrytera elever till den allmänna kursen.

Vintern 1989 har avtal slutits om ett överförande av Gripsholms folkhögskola från Södermanlands läns landsting till Röda korset. I övrigt har diskussionerna ännu inte lett till några beslut om huvudmannaskapsförändringar eller ändringar i omfattningen av landstingens folkhögskoleverksamhet. I några fall har landsting vid ställningstagande till genomförd utredning beslutat att ingen huvudmannaskapsförändring skall ske.

I enlighet med sina direktiv har kommittén också kartlagt rörelser och organisationers intresse av att överta någon landstingsfolkhögskola. Följande organisationer har därvid anmält preliminärt intresse för saken:

Hörselfrämjandet
Friluftsrämjandet
Verdandi
Örebromissionen
Pingströrelsen
Kristdemokratiska samlingspartiet
Aktiv ungdom
Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur
Riksförbundet för hembygdsvård
Assyriska riksförbundet
Miljöpartiet de gröna
Motorförarnas helnykterhetsförbund

Kommitténs sekretariat har under våren 1989 tillsammans med företrädare för skolöverstyrelsen, Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation och landstingsförbundet samt Svenska folkhögskolans lärarförbund informerat representanter för dessa organisationer om villkoren för att driva folkhögskoleverksamhet.

Enligt sina direktiv skall kommittén också belysa olika konsekvenser av en överlåtelse av folkhögskolor från landsting till rörelse eller organisation.

Frågan har behandlats i flera landstingsutredningar. Det har bl.a. framhållits att det vore olyckligt om alla eller flertalet landstingsskolor avvecklades eller överläts till organisationer och rörelser. Det har ansetts viktigt att det även i framtiden finns folkhögskolor som är neutrala i politiskt och religiöst avseende eller beträffande ideologisk inriktning eller organisationsintresse i övrigt.

De *ekonomiska konsekvenserna* har bedömts på olika sätt. I en enmansutredning från Örebro läns landsting t.ex. (Folkrörelseägd folkhögskola, 1987) bedöms det vara "en god affär" för landstinget att överlåta sina tre folkhögskolor. I andra utredningar bedöms vinsten för landstingens del bli marginell.

De *personalmässiga konsekvenserna* har också bedömts något olika i de olika landstingsutredningarna. Att vissa svårigheter kan uppstå för lärare när en landstingsfolkhögskola överförs till en rörelse- eller organisa-

tionsfolkhögskola anses ofrånkomligt liksom att det kan bli svårt för en rörelse- eller organisationsägd folkhögskolestyrelse att överta samtliga lärare och samtlig övrig personal.

De ekonomiska villkoren vid en huvudmannaskapsförändring är avgörande för om en förändring i enskilda fall skall kunna genomföras eller ej. Villkoren gäller särskilt överförandet av statsbidrag.

I frågan finns ett prejudikat från 1982. Det kan emellertid inte anses vara helt allmängiltigt eftersom det gällde överförandet av en landstingsfolkhögskola till en stiftelse med landstinget som en av två delägare. (Prejudikatet avser Axevalla folkhögskola.) Ett nu aktuellt fall gäller Gripsholms folkhögskola. I budgetpropositionen för 1990/91 föreslog utbildningsministern att Röda Korset skall få bedriva statsbidragsberättigad verksamhet vid denna nu landstingsägda folkhögskola fr.o.m budgetåret 1990/91. Förslaget skulle ses "som en engångslösning" i avvaktan på folkhögskolekommitténs ställningstagande i principfrågan". Om nu utgående statsbidrag skulle få övertas helt eller endast delvis angavs ej. Riksdagen samtyckte. (Prop. 1988/89:100 bil. 10 s. 151-152.)

Andra konsekvenser än de här ovan beskrivna kan naturligtvis uppkomma vid ett överlåtande av en folkhögskola från en huvudman till en annan. Eftersom det inte är uteslutet att överlåtelser av här berört slag snart kan komma att aktualiseras, bör problem och konsekvenser nu närmare diskuteras.

BREDD I UTBUDET AV LÅNGA KURSER

Genom sin betydande frihet till ideologisk och innehållsmässig profilering och genom frånvaron av centralt fastställda studie-, kurs- och timplaner har folkhögskolorna kunnat utveckla ett kursutbud med betydande bredd och flexibilitet. Till flexibiliteten hör möjligheten att snabbt kunna ändra utbudet efter nya behov och krav.

Bredden och flexibiliteten präglar både de långa och de korta kurserna. I det här kapitlet skall utbudet och omfattningen av långa kurser beskrivas. I det följande kapitlet behandlas kortkursverksamheten.

Stor spännvidd i ämnesområden och nivåer

Traditionellt har folkhögskolans kursutbud dominerats av humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen och på senare tid även av ämnen tillhörande den estetiska sektorn och fritidssektorn. Om de vanliga skolämnen som präglar den allmänna kursen undantas, bjöd skolorna inför 1989/90 ut ett tämligen brett utbud av ämnen och ämnesområden i kurser med särskild inriktning enligt följande:

<i>Ämnesinriktning</i>	<i>Skolor med angivna kurser</i>
<i>Humanistisk inriktning</i>	
Bibellinjer och bibelkurser	24
Kultur (ospecificerat)	17
<i>Estetisk inriktning</i>	
Musik	38
Teater och drama	20

<i>Ämnesinriktning</i>	<i>Skolor med angivna kurser</i>
Dans	3
Bild, färg och form	28
Konsthandverk, slöjd, textil	29
Hemteknisk utbildning	5
Allmän estetisk inriktning (olika tekniker)	33
<i>Naturkunskapsinriktning</i>	
Naturvetenskap	22
Miljövård/Ekologi	32
Alternativ odling	3
<i>Samhällskunskap, Information</i>	
Ekonomi	11
Data	22
Media, information	28
<i>Internationell inriktning</i>	
Internationell inriktning, allmänt	21
U-landslinjer	12
Kvinnokurser	7
<i>Språklig inriktning</i>	
Språk (inkl. teckenspråk)	17
Skrivarkurser	8
Tolkutbildning (kontakttolkar för invandrare)	2
Tolkutbildning (teckenspråk för döva/dövblinda)	4
<i>Ledarutbildning, Fritid, Rekreation, Turism</i>	
Fritidsledarutbildning	38
Annan ledarutbildning	7
Kollektivledarutbildning	3
Kurser för aktiva idrottsutövare	20
Friskvård	14
Turism	14
<i>Kurser för invandrare</i>	50

Källa: Katalogen Folkhögskolor 1988/89

De allmänna kurserna (med eller utan särskild inriktning) ligger generellt sett på grundskole- och gymnasienivå. De ger i regel grundskolekompetens och allmän behörighet till studier vid högskola eller universitet, i vissa fall också särskild behörighet. De är i allmänhet två- eller treåriga med möjlighet för sökande att - beroende på utbildningsbakgrund - individuellt inträda i lämplig "årskurs" eller i lämplig undervisningsgrupp vid skolor där årskursindelning inte förekommer.

Merparten av kurserna inom kategorin "särskild linje", ofta kallad "speciallinje", kräver för tillträde allmän behörighet (minst tvåårig gymnasieskola eller minst två år på folkhögskola) och sägs ofta i kataloger, annonser och broschyrer "ligga på högskolenivå", "motsvara högskoleut-

bildning", "vara av högskolekaraktär" eller omfatta ett visst antal poäng eller högskolepoäng.

Till denna kategori hör den tvååriga fritidsledarutbildningen. För den finns dessutom ett par andra tillträdeskrav vilka fritidsledarskolorna själva enat sig om, nämligen en ålder av 20 år samt sex månaders dokumenterad erfarenhet av arbete inom fritidssektorn. För många kurser inom den estetiska sektorn krävs högskolebehörighet och godkända inträdes- eller arbetsprov.

Allmän kurs utan särskild inriktning

Som förut nämnts skall enligt folkhögskoleförordningen och SÖ:s föreskrifter varje skola för att vara statsbidragsberättigad årligen anordna minst en allmän kurs utan särskild inriktning om minst 30 veckors längd och med minst 20 elever. Kursen skall bestå av allmänna, ej yrkesinriktade ämnen. Den skall ej vända sig till någon bestämd målgrupp. SÖ får ge dispens från deltagarantalet ned till 15 elever om särskilda skäl finns och under 15 om synnerliga skäl finns. (Se närmare ovan s. 24 om definitionen av denna kurstyp.)

Denna allmänna kurs avsågs vid reformen 1977 ersätta den tidigare vinterkursen om i regel 34 veckor. Den är vid de flesta skolor två- eller treårig men vid någon skola endast ettårig. Vid ett tiotal skolor finns ett fjärde år, ofta kallat college-år. (Se närmare härom s. 45.)

Den allmänna kursen utan särskild inriktning ger kunskaper och färdigheter i stort motsvarande grundskolans (högstadiets) och gymnasieskolans läroplaner. Genomgången kurs ger behörighet för gymnasiestudier eller allmän behörighet för högskolestudier, beroende på kursens längd och deltagarnas förkunskaper. Under vissa villkor ger den särskild behörighet i bestämda ämnen för vissa högskoleutbildningar.

Det är en allmän erfarenhet att antalet sökande till den allmänna kursen utan särskild inriktning sjunkit under senare år och att åtskilliga skolor brottas med rekryteringsproblem. Kursens andel av långkurserna totalt har ju också, som förut noterats, sjunkit från 67 procent år 1978/79 till 40 procent år 1988/89.

För att få en uppfattning om dagssituationen beträffande studerandantalet på den allmänna kursen utan särskild inriktning och beträffande rekryteringsläget, har kommittén genom en enkät i september 1989 inhämtat uppgifter om den saken direkt från skolorna.

Av svaren framgår att det då fanns totalt ca 5 800 studerande på kursen i fråga och att nyrekryteringen hösten 1989 var ca 3 000. I den senare uppgiften ingår nyrekrytering även till de högre årskurserna och den rekryteringen tycks av svaren att döma röra sig om ca 800.

Av svaren framgår vidare att två skolor saknar allmän kurs, att tjugo har färre elever än 20 och att av dessa fem har färre elever än 15. Skulle gällande bestämmelser följas, skulle således två skolor inte alls få statsbidrag och 20 först efter dispens från SÖ av särskilda eller synnerliga skäl.

Nämnda uppgifter avser alltså hela antalet elever på den allmänna kursen utan särskild inriktning och inte enbart nybörjarna i år. Inemot hälften av skolorna har ingen årskursindelning utan s.k. årskurslös undervisning på den allmänna kursen, varför det är omöjligt att exakt ange antalet nybörjare till den första årskursen eller till undervisningsgrupper som motsvarar denna. Dessutom är årskursindelningen inte densamma på alla skolor som bedriver årskursbunden undervisning. Men med ledning av enkätsvaren antas här ca 2 500 nybörjare ha rekryterats till vad som motsvarar en första årskurs.

Vilka slags skolor förefaller med ledning av enkätsvaren vara mest drabbade av rekryteringssvårigheter ifråga om allmän kurs utan särskild inriktning? Sammanlagt 34 skolor har hösten 1989 färre elever än 25 i denna kurs, och av dem är 27 belägna på landsbygden eller i smärre tätorter, medan sju (inkluderande utlokaliserade kurser) ligger i städer eller storstadsområden.

Av de 35 skolor, som redovisat färre än 15 *nybörjare*, ligger 27 på landsbygden eller i mindre tätorter och åtta (inkluderande utlokaliserade kurser) i städer och storstadsområden.

Detta förhållande kan bero på att de korttidsutbildade är så många fler i städer och storstadsområden än i övriga områden. Men det finns också relativt många landsbygdsskolor med god rekrytering till den nu aktuella kursen. Av de 18 skolor, som hade fler än 75 elever i kursen ifråga, ligger tio på landsbygden och åtta (inkluderande utlokaliserade kurser) i städer och storstadsområden.

Med anledning av de här lämnade uppgifterna finns det skäl att diskutera en rad frågor. Vilka är orsakerna till den svagare rekryteringen till den allmänna kursen utan särskild inriktning? Beror den på bristande studiefinansieringsmöjligheter för korttidsutbildade? Beror den på brister i information och rekryteringsarbete? Tillgodoses detta utbildningsbehov genom samhällets övriga vuxenutbildning? Bör den allmänna kursen koncentreras till städer och storstadsområden där många korttidsutbildade finns?

I detta sammanhang finns skäl att något diskutera den fjärde årskurs eller det "college-år", som på ett tiotal skolor anordnas för studerande, vilka redan gått 3-4-årigt gymnasium eller motsvarande folkhögskolekurser. De har alltså både allmän behörighet och i regel även särskild behörighet till de flesta högskoleutbildningar.

Genom en enkät till sju av de berörda skolorna våren 1989 har ett antal relevanta uppgifter om dessa kurser och deras elever erhållits. Av de totalt 105 eleverna vid dessa skolors "college-kurs" var tre fjärdedelar i åldern 17-24 år.

Till vilka högskoleutbildningar avsåg de här eleverna att söka? Den största gruppen (nitton) siktade mot vårdsektorn (inkluderande läkar- och tandläkarutbildningar), den näst största (tolv) mot den administrativa, ekonomiska och sociala sektorn och den närmast största (nio) mot undervisningssektorn. Åtta ämnade söka till den tekniska sektorn, fem till kultur- och informationssektorn och åtta till fristående kurser och lokala linjer. Flertalet av de linjer som eleverna ämnade söka till är sådana, till vilka betygskraven är höga och platsantalet begränsat.

Tim- och kursplanerna för "college-kurserna" överensstämmer mycket nära med gymnasieskolans. Tema och projektstudier förekommer. I broschyrer och annat informationsmaterial framhålls att ett college-år ger rätt till placering i folkhögskolekvotgruppen. Det förekommer att sådant material i rekryteringssyfte sänds till ungdomar som sökt men ej kommit in på högskolan.

Utbudet av detta "college-år" måste diskuteras med utgångspunkt i principen att folkhögskolans allmänna kurser i första hand skall verka jämlikhetsfrämjande och vara till för korttidsutbildade. Det kan inte utslutas att många ser denna kurs som en extra möjlighet att komma in på en högskoleutbildning varitill uppnådd gymnasiebehörighet inte räckt.

Allmän kurs med särskild inriktning

Enligt SÖ:s föreskrifter skall i allmän kurs med särskild inriktning minst hälften av undervisningstimmarna ägnas åt allmänna ämnen och resterande åt någon specialriktning, t.ex. musik. (Se närmare ovan s. 21.)

Denna kurstyp konstruerades av SÖ 1977 för att kurser med estetisk eller annan specialinriktning samt kurser för bestämda målgrupper under vissa villkor skulle bli behörighetsgivande för högskolestudier och för att de studerande på dem skulle bli berättigade till studieomdöme.

Till denna typ av kurs räknar SÖ, som förut noterats, den tvååriga fritidsledarutbildningen. Exempel på andra inriktningar av denna kurstyp utanför den estetiska sektorn är media, arkivprocessen, foto, bild och form, data, marxistisk samhällsanalys, Kooperation, ekonomi, turism, reseplanering, friskvård, vatten- och fiskevård, teologisk fördjupning, diakoni, socialtjänst, miljövård, ridsport, fotboll, sociologi, kommunikation, ekologi, fredsfrågor, internationella frågor, u-landskunskap och alpin vintersport.

Kurser med etnisk eller språklig inriktning och kurser för invandrare, för utvecklingsstörda, för rörelsehindrade och för andra särskilda grupper räknas också till denna kurstyp. Dit räknas även kurser med rubriker som Skrivarkurs, Kvinnoliv i förändring, Kvinnors situation, Människa-Natur-Teknik, Pensionärs- och hemarbetande-kurs, Kultur-Samhälle, Upplev Norden, Hav och Kust, Folkmusik med fiolpedagogik, Folklig vissång, Utbyteskurser med USA, Resursbevarande försörjning, Människans inre bilder, Fotografisk dokumentation, Nordisk humanistkurs, Bli kamrat med Södra Afrika, Kurs för Sverige-finnar, Framtidskurs, Levande verkstad och liknande.

Som förut noterats har denna typ av lång kurs ökat sin andel av långkurserna från 13 till 32 % - således mer än en fördubbling.

Särskild linje

Som förut nämnts (s. 22) betecknar SÖ en långkurs som särskild linje om den fyller följande krav: Minst en fjärdedel av undervisningstiden skall ägnas åt allmänna ämnen och resten åt särskilda ämnes- eller studieområden som klart ligger utanför de allmänna ämnenas krets, t.ex. åt musik, konst, slöjd. Till denna typ av kurser räknas yrkesförberedande och yrkesutbildande kurser (utom fritidsledarutbildning).

Intresset för och utbudet av kurser inom denna kategori har kontinuerligt ökat sedan 1977. Studerandeantalet har enligt SCB stigit från omkring 2 800 i slutet av 1970-talet till nära nog det dubbla - 1988/89 redovisades omkring 5 200 studerande. Ca 90 procent av de studerande återfinns på kurser av minst 30 veckors längd.

Uttryckt i elevveckor har den särskilda linjen i förhållande till totalantalet elevveckor på långa kurser ökat sin andel från 20 procent i slutet av 1970-talet till nu 34 procent, också det nästan en fördubbling.

Vilka slags kurser svarar för den största delen av ökningen? Det är avgjort kurser inom den estetiska sektorn, särskilt musik och konst, och den yrkesinriktade sektorn.

Yrkesinriktad utbildning

Under hänvisning till direktivens ord om att kommittén skall noggrant värdera folkhögskolans yrkesutbildning bl.a. på områden som samtidigt tillgodoses av andra utbildningsanordnare samt föreslå gränser för folkhögskolans framtida yrkesutbildning, skall här ett underlag för en sådan granskning och diskussion ges i översiktlig form och under särskild rubrik.

Först skall emellertid erinras om vad som sades i propositionen 1977 om folkhögskolornas reformering, och som riksdagen inte hade någon invändning emot, beträffande yrkesutbildning inom folkhögskolans ram. (Se ovan s. 19.) Folkhögskolan kan, hette det, användas för viss yrkesutbildning såsom fritidsledarutbildning och utbildning för kulturförmedlande uppgifter och för uppgifter inom amatörverksamhet liksom för olika slags ledarfunktioner inom fritidssektorn samt för utbildning av förtroendemän och anställda inom folkrörelser och organisationer. Folkhögskolan bör dock inte erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortutbildning på områden, *där andra utbildningsanordnare fått uppgifter och resurser av samhället. Återhållsamhet* bör visas vid utbudet av yrkesutbildning.

I folkhögskoleförordningen formulerades villkoren så att folkhögskolorna kan *i begränsad omfattning* ge yrkesinriktad utbildning *under försättning* att det sker inom ramen för vad som i samma paragraf föreskrivs om verksamhetens form och innehåll.

Någon bestämning av begreppet "i begränsad omfattning" har inte gjorts i förordningen eller i föreskrifter från SÖ. Det har inte heller klarjorts om begreppet avser folkhögskoleverksamheten totalt eller verksamheten vid varje enskild skola. Här antas att begreppet begränsning gäller i båda fallen.

Någon auktoritativ bestämning av begreppet "yrkesinriktad" har inte heller givits. Begreppet har i vanligt språkbruk den dubbla innebörden av färdigutbildning för en bestämd yrkesverksamhet respektive förberedande utbildning som en första del av, eller en nödvändig förberedelse för, en färdigutbildning. Den yrkesspecifika delen av utbildningen får avgöra karaktären.

Ibland definieras yrkesinriktad utbildning som sådan utbildning som leder till eller kan leda till anställning i yrke som ligger i linje med utbildningens yrkesspecifika karaktär.

Är då omfattningen av folkhögskolornas nuvarande yrkesinriktade utbildning begränsad?

För läsåret 1989/90 har i Folkhögskolekatalogen *bjudits ut* ca 670 långa kurser och linjer, i längd varierande från en knapp termin (minst 15 veckor) upp till 5 år. Av dem kan ett par hundra bedömas vara av yrkesinriktat slag, dvs. antingen yrkesförberedande eller färdigutbildande. (Många av kurserna särskilt inom den estetiska sektorn har dock det dubbla syftet att dels erbjuda utbildning för amatörverksamhet och föreningsverksamhet och dels förbereda för en fortsatt yrkesinriktad utbildning.)

Till det stora flertalet kurser som är ett år eller längre gäller som inträdeskrav allmän behörighet för högskolestudier. För de längre kurserna i musik och konst gäller i regel också inträdes- och arbetsprov. Skolorna bedömer vanligen de sökande individuellt och ofta efter intervjuer.

Den estetiska sektorn är den avgjort största med i allmänhet ett-, två- eller treåriga kurser. Omkring 100 sådana kurser bjuds ut vid ungefär lika många skolor. Omkring hälften av dessa kurser har konstinriktning, inemot hälften musikinriktning och ett tiotal teaterinriktning.

Därnäst i omfattning kommer ledarutbildning för fritidssektorn, med merendels tvååriga kurser, på ett 45-tal skolor.

Ett trettiotal skolor erbjuder ett- eller tvåårig utbildning inom mediasektorn (journalistik, TV och video, radio inkluderande närradio, foto och information i allmänhet).

Ett dussintal skolor erbjuder ett 20-tal kurser för uppdrag inom församlingsarbete och missions- och u-landsverksamhet. Ett dussintal skolor erbjuder också kurser inom turismsektorn och resebyrå- och guidebranschen.

Några av nu nämnda utbildningar skall här nedan ytterligare beskrivas. Men först skall ges några exempel på vad man i dag kan utbilda sig till genom folkhögskolekurser. Man kan bli fritidsledare (vid 37 skolor), teckenspråkstolk, sadelmakare, bokbindare, designer, ridinstruktör, ridlärare, renskötare, sameslöjdare, håtbyggare, reseplanerare, sportchef, turistbyråtjänsteman, journalist, fotograf, TV- och radioproducent (vid ett 10-tal skolor), dokumentärfilmare, kantör (vid 5 skolor) samt konsthantverkare och utövande konstnär (vid ett 30-tal skolor). Man kan bli dramapedagog (vid 4 skolor), danshandledare, musikhandledare, folkdanspedagog och församlingsmusiker.

Musiklinjer inom folkhögskolan, med en mera systematisk och yrkesinriktad undervisning, är en relativt ny företeelse. Före 1960 fanns bara fyra skolor med musiklinjer, vid 1970-talets början ett dussin och numera ett 40-tal. Dessa skolor finns inom nästan alla län, och tre fjärdedelar av dem har rörelse eller organisation som huvudman. En handfull av skolorna har utlokaliserat sina musiklinjer till andra orter.

De kortare musikkurserna har ofta ett utpräglat folkbildningssyfte – att öka den enskildes färdigheter och kunnande, att ge inspiration till eget musicerande och att förbereda för insatser som cirkelledare, ensembleledare eller körledare eller för frivilligtjänst som församlingsmusiker. De två- och treåriga kurserna har i regel till huvudsyfte att förbereda för högre musikutbildning eller för yrkesverksamhet som musiker, musiklärare, kyrkomusiker eller musikhandledare.

Vid Ingesunds folkhögskola bedrivs den tidigare högre musikutbildningen där numera inom högskolans ram. Samverkan mellan folkhögskolan och musikhögskolan sker ifråga om undervisning, konsertverksamhet och social gemenskap, men organisatoriskt är de båda utbildningarna helt skilda.

Rekryteringen till musiklinjerna är fortfarande mycket god. De studerande är till ungefär hälften ungdomar under 20 år. Inemot 90 procent har genomgått gymnasieskola. (För utförligare uppgifter om musikutbildningen hänvisas till rapporten Musik på folkhögskola, rapport nr 122 från PUFF, SÖ R87:51, 1987, av K H Tapper.)

För viss musikutbildning ges ett extra statsbidrag för högre lärartäthet – antalet elevveckor för sådan utbildning höjs med 50 procent om SÖ godkänner att högre bidrag får utgå.

Här skall tillfogas att riksdagen i december 1988 anslöt sig till ett regeringsförslag om att utbildningen av kantorer för tjänst i svenska kyrkan bör ske vid Sköndalsinstitutet och inom folkhögskolans ram. Fortsatt beredning i frågan aviserades av regeringen. I propositionen framhölls att folkhögskolorna borde kunna få ansvara för utbildningen utan centralt fastställda kursplaner och utan att deras frihet att utforma sin verksamhet behövde begränsas. Kulturutskottet framhöll att utbildningen var mycket resurskrävande och att därför endast ett begränsat antal folkhögskolor borde komma ifråga.

Fritidsledarutbildningen skall kommittén enligt sina tilläggsdirektiv särskilt uppmärksamma då den värderar folkhögskolans yrkesutbildning.

Tvåårig fritidsledarutbildning enligt av SÖ fastställd vägledande studieplan bedrivs f.n. vid 37 folkhögskolor. Annan liknande, oftast ettårig, utbildning bedrivs vid sju skolor. Genom ett riksdagsbeslut 1978 bestäm-

des att fritidsledarutbildning får ges endast vid folkhögskolorna och ej längre som dittills även inom högskolan och gymnasieskolan.

Rekryteringen är sedan några år sjunkande. Studerandetalet var tidigare omkring 700 per årskurs. Antalet studerande vecka hösten 1989 var, enligt svar på en enkät från sekretariatet, 630 i första årskursen och 553 i andra årskursen eller tillsammans 1 183.

Hur stor andel av de färdigutbildade fritidsledarna får arbete inom fritidssektorn efter utbildningen? Under hela 80-talet har andelen som efter sex à sju månader fått arbete inom fritidssektorn, hållit sig omkring 80 procent. De som fått förvärvsarbete inom annan sektor har varit spridda på ganska många yrkesområden.

Inemot 70 procent av fritidsledarna har under senare år fått arbete i kommunal verksamhet (primär- och sekundärkommunal), inom 30 procent har anställts av organisationer och rörelser och resterande inom företag, kriminalvård, turism och invandrarverksamhet.

Hur stort är behovet av fritidsledare? SÖ lät 1986 en särskild utredare prognostisera behovet av fritidsledare under perioden 1987-1990. (SÖ R 86:79.) Utredaren kom fram till ett årligt rekryteringsbehov av 700 för perioden.

Från främst storstädernas fritidsförvaltningar har rapporterats betydande svårigheter att rekrytera fritidsledare. Från dessa förvaltningars sida har också redovisats ett starkt behov av en bredare utbildning än i dag, med fler inriktningar och för fler nivåer. Behovet av fortbildning och forsknings- och utvecklingsinsatser har också påtalats.

De här nämnda problemområdena behöver nu ingående analyseras och diskuteras.

Mediautbildning av olika slag erbjuds sedan 20-talet år tillbaka inom folkhögskolan. I dag ger ett trettiotal folkhögskolor någon form av mediautbildning.

De första mediainriktade kurserna hade ingen direkt anknytning till yrkesverksamhet inom området. Men utvecklingen på media- och kommunikationsområdet har gått mycket snabbt, antalet kurser har ökat och yrkesinriktningen har blivit mer markerad.

Inriktningen och ambitionsnivån på folkhögskolornas medieutbildningar varierar från allmän kurs med medieinriktning, som ger en grundläggande orientering om hur man kan arbeta med olika medier, till yrkesinriktade journalistlinjer, jämförbara med journalisthögskolornas utbildningar. Vissa skolor arbetar med endast ett eller två media, andra ger en bredare utbildning.

Utvecklingen av den nya medietekniken gör att nya yrkesgrupper kommer att utvecklas. Närradio och när-TV, kabel-TV och reklam-TV samt video ger allt fler människor möjlighet att aktivt arbeta med medier. Till deras hjälp behövs bl.a. mediepedagoger och människor som både kan hantera media och dessutom kan undervisa andra.

Förutom ett- och tvååriga allsidiga media- och informationslinjer erbjuder fem skolor ett- och tvåårig journalistlinje, ett par skolor särskilda TV- och videolinjer respektive närradiolinjer. Till sektorn hör en treårig fotoskola som närmast är av högskolekaraktär.

Konstutbildningar inkluderande konsthantverk erbjuds vid ett femtiotal skolor. Sålunda erbjuder ett 25-tal två-, tre-, fyra- och i ett fall femåriga kurser med uttalat syfte att förbereda för yrkesverksamhet eller för fortsatta studier vid konst- och konsthantverksskolor och lärarutbildningar. I ett tiotal fall kallas kurserna helt enkelt konstskolor.

För att få en uppfattning om dessa folkhögskoleutbildningars värde för inträde vid landets fem konst- och konsthantverkshögskolor, har kommittén bett dessa skolor meddela hur många av de till hösten 1989 antagna eleverna som förberett sig genom konstnärlig utbildning på folkhögskola. Svaren visar att det är förhållandevis många.

Till konsthögskolan i Stockholm sökte således 750 personer, 28 togs in och av dem hade åtta en ett- eller tvåårig konstnärlig utbildning vid folkhögskola som grund. Till konsthögskolan Valand i Göteborg antogs tolv, av vilka samtliga hade sådana förberedelser, och till konsthögskolan i Umeå antogs också tolv, av vilka sju hade förberett sig på folkhögskola under ett till tre år.

Till Konstfack i Stockholm antogs 95 studerande, varav 31 hade folkhögskoleförberedelse, och till design- och konsthantverksskolan i Göteborg 51, varav 17 med sådan förutbildning.

Andra utbildningsanordnare med samma yrkesinriktade utbud som folkhögskolorna

Som förut erinrats om innebar beslutet 1977 om folkhögskolans reformering att folkhögskolorna inte borde erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortbildning på områden, där andra utbildningsanordnare fått uppgifter och resurser av samhället.

En genomgång av högskolans och gymnasieskolans nuvarande utbud av yrkesförberedande och yrkesinriktad utbildning om minst ett års

längd ger vid handen att flertalet folkhögskolekurser och -linjer av detta slag återfinns där.

På *gymnasieskolan* finns således, förutom musik- och teaterlinjer, specialkurser och regionalt anordnade påbyggnadsutbildningar i konst och konsthantverk (30 klasser), turism och reseliv (20), kommunikation och media (16), vattenbruk och vattenvård (10), bild och form (6), djurvård (3), scenisk utbildning och scenografi (2), samt i design, friskvård, foto och småföretagande (enstaka kurser). (SÖ R 85:56.) Härtill kommer ett stort antal lokalt och regionalt marknadsanpassade kurser som ej registreras centralt.

Inom *högskolan* finns många linjer (förutom lokala fristående kurser som inte är centralt registrerade) vilka motsvarar i stort sett samma utbildningar som ges av folkhögskolorna. Som exempel kan nämnas turismlinjen (4 orter), idrottspedagoglinjen (2), hälsopedagoglinjen (2), tolk- och översättarlinjen (2) och journalistlinjen (2) samt följande linjer som var och finns på åtminstone en ort, nämligen för fiskevård, friskvård, folkhälsoarbete, körpedagoger, media i allmänhet, film och video, TV, radio och teater, danspedagoger, teckenspråkstolkar, informatörer, kulturarbetare, kulturpedagoger, teatertekniker och mediatekniker.

Uppdragsutbildning

Folkhögskolekommittén bör enligt direktiven belysa i vad mån möjligheterna att anordna s.k. uppdragsutbildning har kommit att innebära förändringar för folkhögskoleverksamheten i stort.

Genom en enkät till samtliga folkhögskolor har kommittén funnit att ett 60-tal skolor har anordnat uppdragsutbildning under de senaste åren.

Inemot ett 30-tal kurser har genomförts i svenska för invandrare huvudsakligen med kommun som uppdragsgivare. Ett 15-tal kurser för flyktingar har anordnats för Invandrarverkets räkning. För arbetslösa ungdomar har ett 15-tal kurser anordnats med länsarbetsnämnder som beställare. För landsting, länsarbetsnämnd och företag har ett tiotal kurser ordnats bl.a. i datateknik och mediateknik.

För landsting, länsarbetsnämnd, kommun, AMU, SIDA, skolstyrelse, Handikappinstitutet, Kriminalvårdsstyrelsen och enskilt företag har ett 25-tal kurser - i regel endast en av varje slag - anordnats för musiklektorer och utövande konstnärer, för AMU-lärare (fortbildningskurs), för handledare i arbetsmiljöfrågor, för kvinnor i administrativ tjänst, för testledare, för barnomsorgspersonal, för vårdpersonal, för lärarutbildare i u-

länder, för invandrare med teknisk bakgrund, för turistnäringsverksamma och för teckenspråkshandledare. Också ett par industritekniska orienteringskurser för kvinnor har anordnats liksom kurser i datoriserade handikapphjälpmedel, lärarfortbildning i desk-top-publishing, samt kurser för lokalvårdare och vaktmästare.

Uppdragsutbildningen har av allt att döma i stort sett fungerat väl. Omfattningen har varit måttlig och har inte i något känt fall tagit sådana proportioner att den äventyrat den ordinarie verksamheten.

Några större nackdelar för de vanliga elevgrupperna och för undervisningen har ej heller framkommit. Tvärtom har uppenbarligen denna uppdagsutbildning berikat och stimulerat den pedagogiska utvecklingen och lett till ökad förståelse hos elever och skolpersonal för t.ex. invandrarers och flyktingars problem. De i några fall mindre positiva effekterna, som t.ex. viss svårighet att integrera svenska ungdomar och flyktingar bl.a. på grund av språk- och kulturolikheter, torde med tiden kunna övervinnas.

En fråga som i detta sammanhang ändå bör ställas är vilken omfattning uppdagsutbildningen kan ha utan att besvärande konsekvenser för folkhögskolans övriga verksamhet uppstår.

Kurser för funktionshämmande

Under mottot "en folkhögskola för alla" har SÖ och folkhögskolorna i samverkan med olika handikapporganisationer sedan länge arbetat för att alla människor med någon funktionsnedsättning skall ha möjlighet att gå på folkhögskola.

Extra statsbidrag utgår också för undervisning av funktionshämmande liksom ett särskilt statsbidrag för anpassning av skollokaler efter olika slag av handikapp. Mindre än 20 skolor saknar i dag sådan anpassning. Ett 10-tal skolor har särskilda resurser för hörselskadade (varav sju för vuxendöva), lika många för synskadade (varav sex för gravt synskadade) och ett 20-tal för rörelsehindrade. En skola (Västanvik) har helt teckenspråkig miljö.

Utbildning av teckenspråkstolkar sker i dag vid två folkhögskolor, men utbildningen anses av SÖ alldeles för kort och otillräcklig för det växande behovet av kvalificerad tolkning.

Fyra skolor erbjuder särskilda kurser för afatiker, tio skolor ger kurser för vuxna med läs- och skrivsvårigheter och tjugo skolor kurser för psykiskt utvecklingsstörda.

Genom forskning och fortbildning försöker SÖ vidga förståelsen för de handikappades behov hos all skolpersonal. I lärarutbildningen ingår en veckas handikappkunskap.

I en rapport från SÖ våren 1989 om de handikappade i folkhögskolan framhålls bl.a. att andelen studerande med funktionsnedsättningar i folkhögskolorna fortfarande är liten, att alltför få skolor är anpassade för alla handikappgrupper, att efterfrågan på reguljära fortbildningskurser i handikappkunskap har varit svag från folkhögskolorna sida, att FOU-insatser när det gäller vuxenutbildning för människor med funktionsnedsättningar behöver intensifieras, att verksamheten med anpassningskurser för döva och synskadade behöver förstärkas, att uppföljning och fortsatt utveckling av tolkutbildningen är nödvändig, samt att personer som har epilepsi eller hjärnskador bör få möjligheter till folkhögskolestudier.

Folkhögskola som förberedelse för högskolestudier

Alltsedan de kom till har folkhögskolorna vid sidan av andra uppgifter fullgjort uppgiften att förbereda för vidare studier. En gång gällde det huvudsakligen att ge realskolekunsaker åt dem, som endast gått igenom folkskolan. Under efterkrigstiden har det i ökande grad gällt att ge gymnasiekunsaker och främst sådana kunsaker, som ger allmän behörighet för högskolestudier – i viss utsträckning också särskild behörighet. I den här meningen har folkhögskolorna varit – och är fortfarande – preparandskolor och alternativ till gymnasieskolan, grundvux och komvux.

Inget sägs i folkhögskoleförordningen om vilken behörighet eller kompetens som folkhögskolestudier ger. Men enligt SÖ:s föreskrifter får rektor intyga att en folkhögskolestuderande, som inte har grundskolekompetens, är behörig till gymnasiestudier efter ett eller två år i sådan allmän kurs som huvudsakligen motsvarar grundskolans högstadium. I regel efter två år på allmän kurs erhåller de studerande allmän behörighet motsvarande tvåårig gymnasieskola och under vissa villkor särskild behörighet i olika ämnen.

Vid urvalet till högskoleutbildningar placeras de sökande i fem olika kvotgrupper. Sökande från folkhögskola placeras i en egen grupp, men kan också föras till andra kvotgrupper om de fyller villkoren för mer än en grupp. En sökande med tvåårig eller treårig gymnasieskola samt minst ett år på folkhögskola kan alltså tas in via två kvotgrupper. Om en sökande inte kommer in via gymnasiekvoten, kan hon eller han antas via folkhögskolekvoten.

Vid antagningen fördelas tillgängliga platser i förhållande till antalet sökande i varje grupp. Detta innebär att chanserna för en folkhögskole-elev att bli antagen ökar om antalet sökande via folkhögskolekvoten ökar.

De sökande inom varje kvotgrupp rangordnas efter poäng för betyg och arbetslivserfarenhet. Inom folkhögskolekvoten rangordnas de sökande efter det s.k. studieomdömet (som närmare beskrivs nedan).

Studieomdömet är enbart ett urvalsinstrument för sökande inom folkhögskolekvoten. Det infördes 1958 som ersättning för betygsgivning som då börjat bli allmän inom den från början betygsfria folkhögskolan. Det skall avse den studerandes förmåga att bedriva studier. (I folkhögskoleförordningen sägs ej uttryckligen att det skall avse just högskolestudier.) Det skall bestämmas av skolans lärarråd, vari ingår rektor och lärare samt internatföreståndare. Som omdöme får endast användas något av uttrycken Mindre god, God, Mycket god, eller Utmärkt, i praktiken ofta kallade 1-4. Skolans styrelse avgör om skolan skall ge studieomdömen; såvitt bekant gör nästan alla skolor det. Omdöme får ges endast till studerande som begär det och endast till studerande som genomgått minst en kurs om 30 veckor.

Enligt SÖ:s föreskrifter och allmänna råd får studieomdöme ges endast till studerande i allmän kurs och allmän kurs med särskild inriktning, dock med undantag för fritidsledarutbildningen. SÖ har vidare lämnat råd om vad skolorna skall iaktta då studieomdöme sätts.

Enligt årsredovisningen till SÖ för 1988/89 gavs studieomdöme för 5 828 studerande. Fördelningen mellan de fyra graderna av omdöme var följande:

	<i>Antal</i>	<i>Andel</i>	<i>Av SÖ och SFHL rekom- menderad för- delning</i>
Utmärkt:	876	15 %	15 %
Mycket god:	2 720	47 %	45 %
God:	1 973	34 %	35 %
Mindre god:	259	4 %	5 %
Summa	5 828	100 %	100 %

Vilka slags högskoleutbildningar söker de till som använder sig av folkhögskolekvoten? Hur många söker till högskola, och hur många kommer in?

Eftersom studerande samtidigt kan söka till flera utbildningar, kan inte med hjälp av tillgänglig statistik sägas exakt hur många folkhögskolestuderande som söker sig vidare till högskolan. Men en ungefärlig uppfattning om antal sökande, intresseinriktningar och antal antagna förmedlar UHÄ:s och SCB:s uppgifter om antagningen till högskolans linjer.

Till de något över 30 000 platserna i statlig och kommunal grundutbildning hösten 1988 fanns över 80 000 sökande varav ca 33 000 antogs. Av de sökande hade 93 procent avgångsbetyg från gymnasieskolan eller komvux, 4 procent hade genomgått högskoleprovet och en procent hade studieomdöme från folkhögskola.

Bland de 54 000 sökandena till utbildningslinjer med central antagning fanns ca 1 800 som sökte via folkhögskolekvoten, motsvarande 3 procent. Av de ca 24 000 som antogs kom endast 330, motsvarande något över en procent, från denna kvot.

Till vilka slags utbildningar sökte sig dessa folkhögskolestuderande, och i vilken mån kom de in? Vad först beträffar högskolans olika sektorer dominerade starkt sektorerna för administrativa, ekonomiska och sociala yrken respektive sektorn för undervisningsyrken:

<i>Sektor</i>	<i>Sökande</i>	<i>Antagna</i>
Teknisk	125	30
Administrativ, ekonomisk, social	536	130
Vård	120	17
Undervisning	555	98
Kultur och information	171	23
Lokala linjer	324	32

Det kan nämnas att andelen sökande och antagna var ungefär densamma hösten 1987.

Spaltar man upp de hösten 1988 antagna på olika linjer, finner man de allra flesta på de utbildningsvägar för vilka folkhögskolan traditionellt varit en förberedelse. Det i särklass största antalet återfinns således på den sociala linjen, på förskollärlinjen, på fritidspedagoglinjen och på linjen för personal- och arbetslivsfrågor.

Till kommunal högskoleutbildning antogs 118 sökande via folkhögskolekvoten, varav 42 på hälso- och sjukvårdslinjerna och 35 på sociala omsorgslinjen.

Ett av de uppdrag folkhögskolekommittén har att fullgöra gäller frågan om normering av studieomdömet. Det uppdraget kan knappast genomföras utan att frågan om studieomdömet, dess utformning och dess roll för eleverna och för undervisningen allsidigt belyses.

KORTKURSERNA

Som framhölls i kapitlet om utvecklingen efter 1977 (ovan s. 24) expanderade folkhögskolans kortkursverksamhet kraftigt under åren fram till 1982. (En förhållandevis lika stark expansion hade då ägt rum under åren före 1977.) Den har sedan dess minskat något både beträffande antal kursdeltagare och elevveckor. Under senare år har verksamheten omfattat en fjärdedel av totalantalet elevveckor. På en handfull skolor har den uppgått till hälften eller mer. Antalet kurser har varit över 10 000 per år och antalet kursdeltagare har uppgått till omkring 225 000.

Med kortkurs avses här en kurs som är kortare än 15 veckor. Den kan ordnas i en skolas egen regi; så är i regel fallet med de sommarkurser som merparten av skolorna anordnar. Men den kan också anordnas som en samverkanskurs mellan en folkhögskola och t.ex. ett studieförbund eller en organisation. Som villkor för en samverkanskurs gäller att kursen skall planeras i samråd med skolans lärare och följas av en lärare från skolan. Minst 25 procent av undervisningen skall meddelas av lärare med minst 40 procents tjänstgöring på skolans långkurser.

Enligt direktiven skall kommittén redovisa kortkursverksamheten med ledning av vad riksdagen uttalade 1982. Den begärde då en redogörelse för kursernas längd, fördelning på ämnesområden, andel av skolornas totala verksamhet, fördelning på externat- och internatkurser, samverkan med andra kursanordnare samt kursernas betydelse för skolornas ekonomi.

Kommittén skall också göra en bedömning av i vilken mån verksamheten ligger i linje med riksdagsbeslutet om folkhögskolan 1977. Enligt detta skulle kurslängden avgöras efter målgruppernas behov och förutsättningar. Kurserna skulle ingå i ett större aktivitetssammanhang, de skulle gälla utbildning och fortbildning av förtroendevalda och anställda i folkrörelser och organisationer, och de skulle röra sig om folkrörelsernas bärande idéer och aktuella situation.

Analysen av den mycket omfattande kortkursverksamheten pågår och kommer att redovisas i kommitténs slutbetänkande. Men några resultat och några problem redovisas redan här.

Som ett led i sitt arbete har kommittén genom en enkät till 49 skolor skaffat sig närmare information om verksamheten. Skolorna har varit representativa beträffande storlek, huvudmannaskap, internat-externat och förekomst av kortkurser. Resultatet bedöms som tämligen representativt för alla folkhögskolor med undantag för de största och de minsta.

Enkäten rör förhållandena 1987/88. Totalt genomfördes då vid alla skolor ca 10 500 korta kurser, med tillsammans ca 224 000 deltagare. De allra flesta kurserna hade en längd om 2-3 dagar.

De 49 skolorna i enkäten redovisade sina kortkurser efter deras längd så här:

<i>Kurslängd</i>	<i>Kurser</i>	<i>Elevveckor</i>	<i>Deltagare</i>
1 dag	7	11	52
2 dagar	1 924	15 698	38 978
3 dagar	1 364	16 824	27 916
4-7 dagar	799	17 602	17 452
8-14 dagar	144	4 919	2 778
2-8 veckor	108	7 037	2 051
8-15 veckor	124	8 045	1 974
Summa	4 470	70 136	91 201

Även i dessa skolor dominerade alltså mycket kraftigt kurserna om 2-3 dagars längd. Endagskurserna var mycket få, vilket bl.a. torde bero på att det blev tillåtet att i informations- och rekryteringssyfte anordna sådana först för några år sedan, på att arbetsmarknadsläget förbättrats sedan dess och på att anordnandet omgärdats med många förbehåll.

Av de 10 500 korta kurserna genomfördes 1987/88 totalt ca 1 600, motsvarande 15 procent, i *skolornas egen regi*. En stor del av dem var sommarkurser. På enkätskolorna var andelen ungefär densamma, och där svarade rörelsefolkhögskolorna för något mer än hälften av kurserna och landstings- och kommunskolorna för något mindre än hälften.

Totalt genomfördes nästan 9 000 *samverkanskurser* under 1987/88. Av enkätskolornas ca 4 000 samverkanskurser svarade rörelseskolorna för 63 procent och landstings- och kommunskolorna för 37 procent. Både i fråga om egna kurser och samverkanskurser var således rörelsefolkhögskolorna aktivare än kommun- och landstingsskolorna.

Av *medarrangörerna* i samverkanskurserna var LO och ABF i särklass de vanligaste samverkansparterna för de 49 enkätskolorna, med TCO och TBV som de näst vanligaste. Det framgår klart av följande tabell, som dessutom visar fördelningen mellan rörelse- och stödföreningsskolor och kommun- och landstingsskolor:

<i>Medarrangör</i>	<i>Rörelse- och stödförenings- skolor</i>	<i>Kommun- och lands- tingsskolor</i>	<i>Båda</i>
ABF	856	916	1 772
Folkuniversitetet	17	8	25
Frikyrkliga studieförbundet	62	2	64
Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet	48	30	78
KFUM-KFUK	24	1	25
Studiefrämjandet	26	35	61
Medborgarskolan	7	22	29
Vuxenskolan	196	110	306
Sv. kyrkl. studieförb.	32	6	38
TBV	240	397	637
SISU (Sv. idr.rörs stud.förb.)	12	37	49
Svenska kyrkan	119	-	119
EFS	92	1	93
Frikyrkosamfunden	176	3	179
Kyrkl. samarb.organ	33	2	35
Idrottsorganisationer	29	3	32
Handikapporganisationer	179	116	295
Pensionärsorganisationer	71	59	130
LO	1 507	659	2 166
TCO	249	141	390
Övr. fackl. organisationer	8	2	10
Politiska organisationer	91	28	119
Kommuner och landsting	38	83	121

Fördelningen mellan de olika slagen av medarrangörer stämmer enligt SÖ tämligen väl med vad som gäller för alla de 128 folkhögskolornas kortkurser.

Vilka ämnesområden är de vanligaste i kortkurserna? Enligt SÖ var det följande år 1988/89:

Ämnen	Antal kurser
Humanistiska och beteendevetenskapliga	1 736
Estetiska	1 118
Företag, handel, kontor	136
Matematiska, naturvetenskapliga	215
Hälso- och sjukvård	145
Samhällsvetenskap och information	6 253
Språk	326
Teknik	96
Övriga ämnesområden	469
Summa	10 494

En mycket stor andel – omkring hälften – av samverkanskurserna är *utlokaliserade* till andra orter än den ort där den anordnande folkhögskolan är belägen. Kortkurserna i egen regi förläggs i regel till den egna skolan eller skolorten.

Vilka *målgrupper* vänder sig skolorna till i sin kortkursverksamhet? Den helt dominerande gruppen var 1987/88 förtroendevalda och tjänstemän i organisationer och kommuner så som den här sammanställningen visar:

Målgrupp	Kurser	Andel i procent
Ungdoms- och fritidsledare	445	4,2
Gymnastik- och idrottsledare	569	5,4
Studiecirkelledare	685	6,5
Förtroendevalda och tjm i org.	3 296	31,4
Studiecirkeldeltagare	735	7,0
Pensionärer	388	3,7
Handikappade	698	6,7
Invandrare	165	1,6
Blandade målgrupper enligt ovan	2 725	26,0
Inga särskilda målgrupper	788	7,5
Summa	10 494	100

Mått i det verksamhetsmått som antalet elevveckor utgör omfattade kortkursverksamheten 1988/89 totalt ca 173 000 elevveckor. Av dessa veckor föll enligt uppgifter från SÖ 37 procent på kommun-, landstings- och stödföreningsskolorna och 63 procent på rörelseskolorna. Av de senare tog arbetarrörelsens skolor den största andelen, motsvarande 20 procent av totalantalet elevveckor för kortkurser enligt här använd definition.

Fortfarande uttryckt i antal elevveckor fördelades verksamheten 1988/89 på följande målgrupper och slag av skolor enligt SÖ:

<i>Målgrupp</i>	<i>Elevveckor</i>		
	<i>Landstings- skolor</i>	<i>Stödfören- ingsskolor</i>	<i>Rörelseskolor</i>
Inga särskilda grupper	8 105	622	14 808
Ungdoms- och fritidsledare	1 134	62	5 417
Gymnastik- och idrottsledare	2 557	132	5 315
Studiecirkelhandledare	2 099	215	4 031
Övriga förtroendemän och tjm i org. och komm.	12 592	2 115	20 218
Studiecirkeldeltagare	3 956	162	4 521
Pensionärer	5 622	291	6 618
Handikappade	5 698	530	9 409
Invandrare	1 494	-	1 916
Blandade målgrupper enligt ovan	15 613	602	35 601
Summa	58 870	4 731	107 785

Att kortkurserna har stor betydelse för *skolornas ekonomi* råder det inga tvivel om. *Hur* stor betydelse de har hänger självfallet samman med hur stor andel av det totala antalet elevveckor de korta kurserna utgör för den enskilda skolan. Dessutom betyder det en hel del om merparten av kurserna är förlagda till den enskilda skolans egna lokaler eller ej. Skolan får ju intäkter för kost och logi, men får å andra sidan rese- och traktamentskostnader för lärare då kurserna är utlokaliserade.

I den enkät, som tidigare nämnts, ställdes vissa frågor rörande intäkter och kostnader vad gäller de korta kurserna. Av svaren framgår att skolorna satsat mycket på byggandet av elevhem, renovering av rum och inköp av AV-utrustning just för att kunna ta emot korta kurser. Dessutom har man utökat personalstyrkan för att kunna tillgodose kortkursdeltagarnas krav på service och komfort.

Det som däremot är svårt att få något svar på är vilken reell betydelse kortkurserna har för en skolas ekonomi, beroende på att kostnader och intäkter från de långa och korta kurserna oftast inte särredovisas.

En allmän uppfattning är dock att kortkurserna ger ett visst överskott som kan användas för att subventionera annan verksamhet.

I vilken omfattning används samverkanskurserna för personalutbildning utanför folkrörelse- och fritidssektorn? Det ger tyvärr nu tillgängliga uppgifter inget exakt besked om. Erfarenhetsmässigt kan dock många kurser hänföras till denna kategori. Det kan gälla fortbildning i databehandling, och det kan avse fortbildning av t.ex. sjukvårdspersonal och butiksföreståndare.

Vad betyder samverkanskurserna för de samverkande organisationerna? Genom en enkel enkät till företrädare för några av de mest frekventa medarrangörerna av samverkanskurser har kommittén fått uppfattningen att kurserna har en mycket stor betydelse inte minst för rörelsernas idéutveckling och medlemsskolning och som rekryteringsbas för långkurs-elever. Kombinationen studiecirkel/kortkurs på folkhögskola anses vara en särskilt god form för medlemsskolning och personlighetsutveckling.

I några svar betonas det behov som många rörelser och organisationer känner av att utbilda nya och unga ledare och funktionärer.

Som något mycket positivt framhålls möjligheten att som lärare till kortkurserna engagera ledare och funktionärer inom folkrörelserna och organisationerna. Omvänt understryks värdet av att organisationerna och rörelserna får del av det kunnande och den pedagogik som folkhögskolans lärare företräder. Bättre grundutbildning och fortbildning i organisationskunskap och arbetslivkunskap efterlyses.

Från några håll betonas att folkhögskolorna med sina i regel välutrustade lokaler och sina internat med jämförelsevis låga avgifter för kost och logi utgör väsentliga förutsättningar för den utbildning och fortbildning som rörelser och organisationer behöver ha tillgång till.

Vilka problem är förknippade med kortkurs- och särskilt samverkanskursverksamheten? Från både skolor och organisationer pekas på behovet av en förenkling av nuvarande reglering. Från lärarhåll har pekats på svårigheter att göra en rättvis tjänstefördelning med lagom blandning av undervisning på långa och korta kurser, på att kurserna ofta är förenade med resor och på att det är mödosammare att planera och genomföra ett större antal kortkurser än ett mindre antal långkurser.

Ett annat problem gäller de inställda kurserna. För läraren kan det innebära att ett stort förberedelsearbete har varit förgäves och ibland helt

utan ersättning. För skolan kan det bli avsevärda förluster både i fråga om statsbidrag och inkomster från elevhushållet.

Från några organisationers företrädare har framförts önskemål om en ändring av nuvarande bestämmelser så att bl.a. kravet på 25 procent folkhögskolläarmedverkan i varje enskild kurs slopas. I stället kan man se till helheten när man bedömer den totala verksamhetens kvalitet och "folkhögskolemässighet". Ett annat önskemål är att lärare från andra folkhögskolor än anordnaren, eller annan extern kompetent person, skall få anlitas för att följa en utlokaliserad kurs och svara för undervisningen.

I relation till intentionerna förefaller, sammanfattningsvis, kortkurserna och särskilt då samverkanskurserna att ha utvecklats i stort sett som det var tänkt. De har närmast folkhögskolorna och organisationerna till varandra, och folkhögskolorna har i helt annan utsträckning än tidigare genom dem ställts i folkrörelsernas och organisationernas tjänst. De har verkat rekryteringsfrämjande till de långa kurserna.

Men utvecklingen rymmer onekligen problem och frågor som det finns anledning att diskutera i ett framtidsperspektiv. Till dem som ovan antytts kommer sådana som dessa: Kan kortkurserna integreras bättre i varje skolas handlings- eller verksamhetsprogram? Kan nya kombinationsformer av studiecirklar och kortkurser utvecklas? Hur kan "folkhögskolemässigheten" och deltagarinflytandet på planering och genomförande garanteras på mycket korta kurser? Kan en kategorindelning mellan långkurs- och kortkurslärare äventyra folkhögskolans helhetssyn och gemenskapssyn?

KURSDELTAGARNA

Varje år söker sig omkring 16 000 personer till folkhögskolornas långa kurser. Vilka är det som i dag väljer folkhögskolan som studiealternativ? Vilken utbildningsbakgrund har dagens elever? Har inslagen av äldre kursdeltagare ökat i takt med att ungdomsutbildningen byggts ut? Med vilka föresatser kommer eleverna till skolorna i dag och hur lyckas de med sina planer?

Detta är centrala frågor när det gäller att försöka ge en bild av hur folkhögskolan fungerar och vilken roll den kan spela i framtiden.

För att få ett historiskt perspektiv på deltagarutvecklingen jämförs här aktuell statistik från folkhögskolornas årliga redovisning till SÖ med några tidigare elevundersökningar, nämligen en som avser 1947 års folkhögskoleelever och en som avser elever vid folkhögskolornas långa kurser läsåret 1973/74.

1987 gjorde SCB en enkätuppföljning av de deltagare som påbörjade sina folkhögskolestudier hösten 1982. Den innehåller ett relativt omfattande bakgrundsmaterial beträffande dessa nybörjare. Det är den enda centralt genomförda undersökning som följer upp vad som hänt deltagarna efter folkhögskoletiden. Den kommer här att kort refereras, men för ett närmare studium hänvisas till SCB-rapporten Nybörjare på långa kurser i folkhögskola hösten 1982 (U 38 SM 8801). Alla statistikuppgifter och undersökningar som refereras här avser elever i långa kurser, utom för handikappade kursdeltagare.

Kön och ålder

På folkhögskolorna, liksom i annan vuxenutbildning med undantag av personalutbildning, är kvinnorna den största gruppen. Fördelningen mel-

lan kvinnor och män är ungefär 60-40 procent. Den könsfördelningen har stått sig åtminstone under de senaste 15 åren. I 1947 års elevundersökning var 44 procent män och 56 procent kvinnor.

Medelåldern bland eleverna på långa kurser har ökat. Enligt 1947 års elevundersökning var 48 procent av eleverna i åldern 18-20 år. Medelåldern var något högre för män än för kvinnor. Bland folkhögskoleeleverna 1973 var männens medelålder 23 år och kvinnornas 21 år.

Enligt SÖ:s uppgifter var medelåldern 1987/88 för samtliga folkhögskoleelever mellan 24 och 25 år. För eleverna på allmän kurs var den högre, över 25 år men under 29 år. För eleverna på allmän kurs med särskild inriktning och på särskilda linjer var den lägre. Skillnaden beror på att de allmänna kurserna rekryterar fler deltagare bland kortutbildade och att de är äldre.

Medelåldern var 1987/88 ungefär densamma för män och kvinnor. Landstings- och primärkommunala skolor hade avsevärt större andel deltagare i åldrarna över 30 år. Dessa skolor och arbetarrörelsens skolor nådde i större utsträckning gruppen "äldre och kortutbildade".

Hemort

Huvuddelen av deltagarna går på folkhögskolor i det egna länet. Framför allt är det de allmänna kurserna som är lokalt rekryterade. Där kommer majoriteten av eleverna från det län där skolan är belägen. Särskild linje och allmän kurs med särskild inriktning har ca 20 procent lägre närrekrytering än allmän kurs utan särskild inriktning.

Skillnaderna mellan skolorna är stora. Det är bara landstings- och primärkommunala skolor som har mer än 50 procent närrekrytering i allmän kurs med särskild inriktning och särskild linje. De skolor som tillhör landsomfattande organisationer har naturligtvis en mer riksrekryterande karaktär. Detta gäller också skolor som bedriver verksamheter med speciellt innehåll eller med speciell metodik.

Utbildningsbakgrund

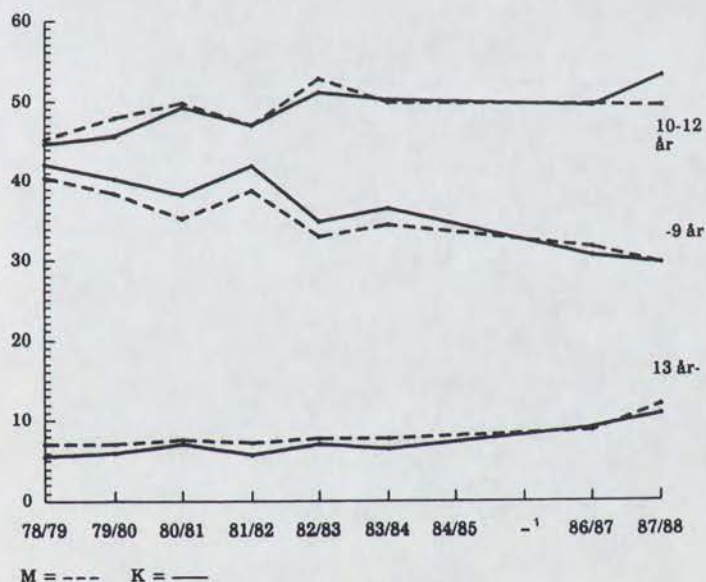
Beträffande folkhögskoleelevernas utbildningsbakgrund visade 1947 års undersökning att 83 procent av eleverna hade folkskola utan kompletterande utbildning, fem procent hade dessutom yrkesutbildning, medan 11 procent hade påbörjat eller gått igenom realskola, flickskola, aftonskola

eller dylikt. Detta var vad man kan kalla det klassiska rekryteringsmönstret på folkhögskolorna.

I början på 70-talet hade rekryteringen till folkhögskolorna förändrats avsevärt. Enligt undersökningen om 1973 års folkhögskoleelever var de vanligast förekommande skolutbildningarna före folkhögskolestudierna yrkesskola-fackskola (nästan en tredjedel av eleverna), enhets/grundskola (nästan en fjärdedel) och folkskola (knappt en femtedel).

Utbildningsbakgrunden mäts i SÖ:s statistikuppgifter i genomgångna skolår före folkhögskolestarten. Av diagram 1, som visar utvecklingen från 1978/79 till 1987/88, framgår att minskningen av gruppen som har högst grundskola (nio år) fortsätter. Mer än hälften av folkhögskoleeleverna har numera någon form av gymnasial utbildning. Det är en naturlig utveckling, eftersom den genomsnittliga utbildningsnivån i befolkningen stiger kontinuerligt.

Diagram 1. Folkhögskoleelevernas utbildningsbakgrund under perioden 1978/79-1987/88. Bearbetning av SÖ:s uppgifter.

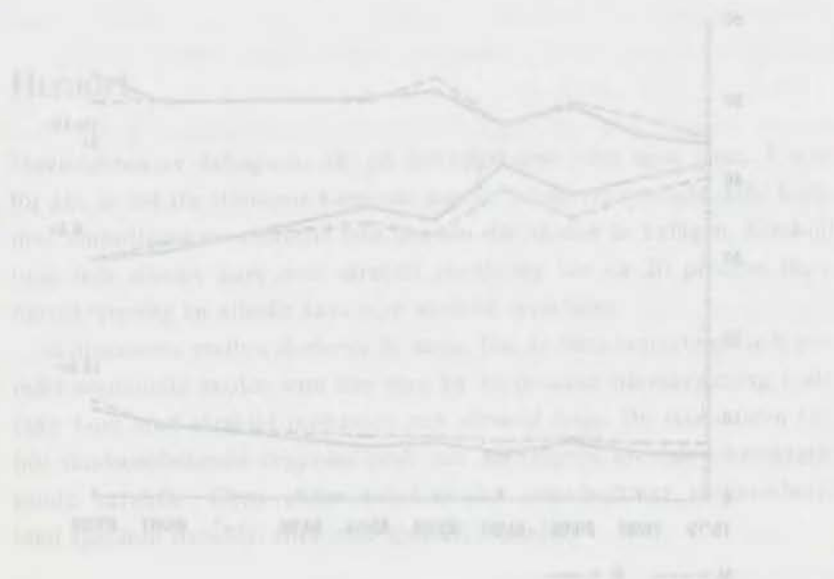

¹ Uppgifter för 1985/86 saknas.

Diagram 2 visar utbildningsbakgrunden för folkhögskoleeleverna 1987/88 fördelad efter kurstyp enligt SÖ:s statistik. På allmän kurs hade ca 50 procent av eleverna högst nioårig skola, dvs. grundskola eller motsvarande. Elever med högst åttaårig skolunderbyggnad utgjorde mer än 20 procent på de allmänna kurserna, men i genomsnitt på samtliga långa kurser endast 12 procent. Det kan delvis bero på att många särskilda linjer förutsätter gymnasiekompetens.

På allmän kurs med särskild inriktning och på särskild linje hade ca 17 procent av deltagarna högst nioårig skola. I landstingsskolorna hade dock drygt 20 procent av eleverna på dessa linjer högst nioårig skola. I arbetarrörelsens skolor hade 16 procent av eleverna på dessa linjer bara åttaårig skolgång bakom sig och 20 procent nioårig skola.

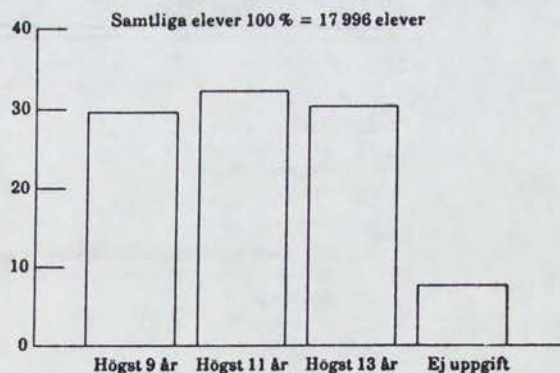
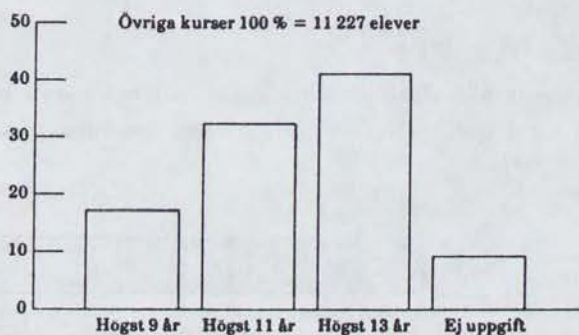
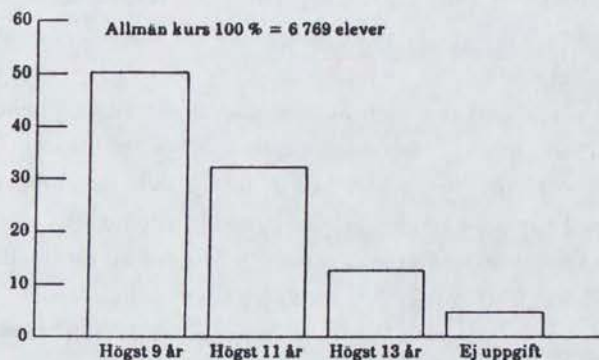
Spridningen mellan folkhögskolorna är naturligtvis ännu större än vad dessa siffror antyder. På Arbetarrörelsens folkhögskola i Stockholm t.ex. har mer än 90 procent av deltagarna kortare utbildning än nio år.

Utbildningsbakgrund

Diagram 2 visar utbildningsbakgrunden för folkhögskoleeleverna 1987/88 fördelad efter kurstyp enligt SÖ:s statistik. På allmän kurs hade ca 50 procent av eleverna högst nioårig skola, dvs. grundskola eller motsvarande. Elever med högst åttaårig skolunderbyggnad utgjorde mer än 20 procent på de allmänna kurserna, men i genomsnitt på samtliga långa kurser endast 12 procent. Det kan delvis bero på att många särskilda linjer förutsätter gymnasiekompetens.

Diagram 2. Högsta utbildning före folkhögskolan för folkhögskoleelever 1987/88 efter kursstyp i procent. Bearbetning av SÖ:s uppgifter.

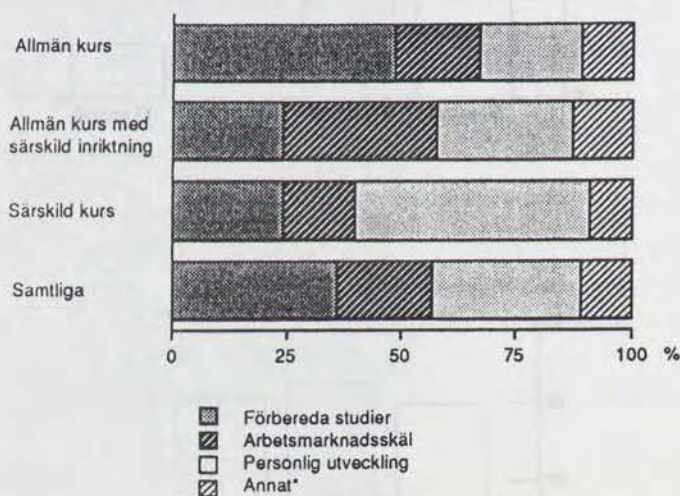
Studiesyfte

Ett av huvudsyftena med 1973 års *elevundersökning* var att belysa elevernas motiv för studier vid folkhögskola. De elever som ingick i undersökningen fick ange såväl ursprunglig orsak till som syftet med studierna vid undersökningstillfället.

Den orsak som nämdes av flest elever var att de "behövde kompletterande utbildning, bra studieomdöme" (ca 40 procent). De därefter vanligaste syftena var "allmänorientering och personlighetsutveckling" (nästan 20 procent) och "behövde studier för att öka mina möjligheter på arbetsmarknaden" (ca 15 procent). Mindre än en tiondel av eleverna hade ändrat inställning till studierna under studietiden.

I den uppföljningsenkät som SCB genomförde 1987 bland folkhögskoleelever som var *nybörjare hösten 1982*, ingick ett par frågor om studiemotiv. Nedanstående diagram är hämtat ur SCB:s redovisning av uppföljningsenkätens resultat.

Diagram 3. Nybörjare på folkhögskolans långa kurser ht 1982 fördelade efter viktigaste motivet att börja studera och kurstyp. Källa: SCB.

*) I annat ingår alternativet sociala skäl-andelen, eftersom denna andel var mycket liten inom samtliga kurstyper.

En jämförelse mellan 1973 års undersökning och SCB:s uppföljningsenkät försvåras av att frågorna är olika och att svarskategorierna inte är grupperade på samma sätt. När det gäller de huvudsakliga skälen till studier är dock resultaten jämförbara.

Rangordningen mellan motiven görs på samma sätt i de båda undersökningarna. Det studieförberedande syftet har fortfarande prioritet. Som framgår av diagram 3 är SCB-resultaten uppdelade efter kurstyp. På allmän kurs hade det studieförberedande syftet kvar sin förstahandsplats för 50 procent av nybörjarna. Motivet personlig utveckling har fått ökad betydelse i takt med ökningen av elevantalet på särskilda linjer. 1973 var det ungefär 18 procent av eleverna som uppgav det motivet, i SCB-enkäten var det 32 procent. Bland nybörjarna på särskild linje 1982 var personlig utveckling det klart dominerande studiemotivet (50 procent).

Arbetsmarknadsskäl var mindre frekvent i 1973 års undersökning än i SCB-enkäten. Bland de svarande 1973 var det ca 15 procent som angav den typen av skäl, medan 21 procent av nybörjarna 1982 nämnde arbetsmarknadsskäl, t.ex. att byta jobb, få arbete, få mer kunskap i sitt yrke.

Folkhögskolekommittén skickade i början av år 1989 ut en enkät till samtliga folkhögskolerektorer. De uppmanades att antingen själva bedöma och rangordna elevernas studiesyfte efter de kategorier som använts i SCB:s uppföljningsenkät, eller dela ut SCB:s enkätfrågor bland eleverna och be dessa ange det viktigaste studiemotivet, resp. skälet till att de valt just folkhögskola.

49 rektorer valde att dela ut enkäten bland eleverna. Kommittén har på så sätt fått ta del av enkätsvar från sammanlagt ca 3 100 elever. Undersökningen gjordes som en pilotundersökning för att ta reda på om några större attitydförändringar hade skett. Resultatet kan, trots att urvalet inte är helt representativt, ändå ge en fingervisning om den aktuella inställningen bland folkhögskoleeleverna.

Studieförberedelse fick även i kommitténs enkät den största andelen av förstahandsvaren från gruppen som helhet, medan personlig utveckling var klart dominerande bland eleverna på särskild linje. Arbetsmarknadsskäl var nästan lika viktigt för gruppen som helhet som personlig utveckling, medan det i SCB-enkäten fanns en dominans för personlig utveckling.

För eleverna på allmän kurs var studieförberedelse betydligt viktigare än andra motiv, medan arbetsmarknadsskäl och personlig utveckling vägde jämnt.

Studieavbrott

Studieavbrotten kartlades i *SCB:s uppföljningsenkät*. Avbrotten i gruppen *nybörjare höstterminen 1982* uppgick enligt de svarandes egna uppgifter fem år senare till 16 procent. Därav gjorde 13 procent definitivt avbrott, medan tre procent av eleverna gjorde uppehåll i studierna. Avbrotten avser hela studietiden efter den första terminen. Andelen avbrytare under den första terminen var drygt sju procent.

Enligt *SÖ:s uppgifter* var det under *perioden 1978/79-1986/87* varje läsår mellan nio och tio procent av eleverna på långa kurser som avbröt studierna.

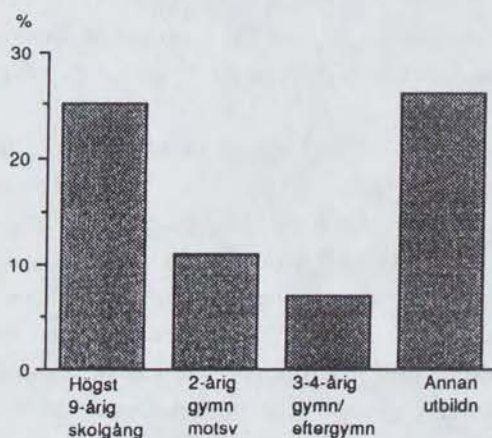
I SCB-enkäten frågade man efter orsakerna till avbrotten. De vanligaste skälen var missnöje med studieformerna (23 procent), familjeskäl (19 procent), ekonomiska skäl (16 procent) och erhållet arbete (15 procent).

Högsta andelen avbrytare fanns på allmänna kurser - 21 procent. I övriga kurstyper avbröt 11 procent studierna. Skillnaderna i avbrottsfrekvens mellan män och kvinnor var liten.

Om man ser på *SÖ:s uppgifter för 1986/87* finner man att ca 14 procent av kursdeltagarna på allmän kurs avbröt studierna. På allmän kurs med särskild inriktning var det drygt åtta procent och på särskild linje sex procent. Dessa siffror kan jämföras med att nio procent av eleverna på gymnasieskolan avbröt studierna läsåret 1987/88. Avbrottsfrekvensen tycks alltså vara ungefär densamma i dessa båda utbildningsformer.

I SCB-enkäten har man jämfört andelen avbrott med utbildningsbakgrunden. Resultatet framgår av diagram 4. Andelen avbrott var vanligast bland de elever som hade högst nioårig skolgång (25 procent) och annan utbildning (26 procent). Med annan utbildning avses oftast olika utländska utbildningar. Avbrotten är allra högst (35 procent) i åldersgruppen 21-25 år med högst nioårig tidigare skolutbildning.

Diagram 4. Studieavbrott bland nybörjare på folkhögskolans långa kurser ht 1982 fördelat efter tidigare högsta utbildning i procent. Källa: SCB.

Studiefinansiering

Studiefinansieringen har ofta avgörande betydelse för individens möjligheter att börja på folkhögskola. Många elever har ansvar för hem och familj och drar sig för att ta studielån. Detta gäller inte minst för kortutbildade kvinnor, som i 40-årsåldern söker till folkhögskola för att få grundskolebehörighet eller allmän gymnasiebehörighet.

De finansieringsformer som kommer i fråga för de flesta deltagarna över 20 års ålder är *studiemedel*, särskilt *vuxenstudiestöd* samt *utbildningsbidrag* från länsarbetsnämnden. Vissa deltagare kan också få socialbidrag eller bidrag från omsorgsstyrelse. Deltagare som är under 20 år får *studiehjälp* för gymnasieelever inklusive inackorderingstillägg om de bor på internat.

Studiemedel är inte behovsprövat. Alla som studerar på högskolenivå, samt alla som fyllt 20 år, oberoende av utbildningsnivå, får studiemedel. Den motprestation som krävs av de studerande är att de skall följa en

viss studietakt och läsa på minst halvtid. Studiemedlen består av en bidragsdel och en lånedel.

Det *särskilda vuxenstudiestödet* är till skillnad från studiemedlen ett behovsprövat stöd. Det kan beviljas till studerande, som har förvärvsarbetat under minst fyra år före studierna, för grundskolestudier eller för gymnasial utbildning. Sökande med kortare tidigare utbildning har företräde framför dem som har längre sådan. Hänsyn tas också till hur länge man har förvärvsarbetat, om man har betungande försörjningsbörda och om man har svårigheter att studera på fritiden, t.ex. på grund av handikapp.

På grund av begränsningar i antalet vuxenstudiestöd avslås f.n. nästan 60 procent av ansökningarna. Detta är en genomsnittssiffra för hela landet. Det finns lokala variationer, bl.a. beroende på antalet ansökningar, befolkningsstrukturen och utbildningsnivån i respektive län.

Även det särskilda vuxenstudiestödet består av en bidragsdel och en lånedel. Det har större bidragsdel och mindre lånedel än studiemedlen. För alla studerande som är anslutna till A-kassan är det särskilda vuxenstudiestödet fördelaktigare än studiemedel. Det är därför viktigt för rekryteringen av korttidsutbildade med försörjningsbörda att tillgången på vuxenstudiestöd är god.

Utbildningsbidrag är den allra fördelaktigaste formen av studiestöd. Det beviljas av arbetsmarknadsmyndigheterna till personer som bedöms behöva en utbildning för att få arbete eller behålla ett arbete. Det innehåller inte någon lånedel och bidragsbeloppen är högre än vuxenstudiestödets. Deltagarna får dessutom traktamente och bidrag till viss studielitteratur m.m.

Enligt centrala studiestödsnämndens statistik för 1988/89 fick 6857 studerande på folkhögskolor studiemedel, 3230 studiehjälp och 2011 särskilt vuxenstudiestöd. Samma år fick enligt arbetsmarknadsstyrelsens statistik 3319 deltagare utbildningsbidrag för folkhögskolestudier.

Sammanlagt erhöll således ca 15 400 kursdeltagare studiestöd eller utbildningsbidrag för långa kurser. Knappt hälften av dem fick studiemedel, en dryg femtedel studiehjälp och lika stor andel utbildningsbidrag. Särskilt vuxenstudiestöd fick bara 13 procent av de kursdeltagare som hade någon form av studiestöd.

Om man jämför bakåt i tiden ser man att bland *nybörjarna ht 1982* studiemedel utan jämförelse var det vanligaste sättet att finansiera studierna. 60 procent av undersökningsgruppen angav detta som finansieringsform. Utbildningsbidrag och vuxenstudiestöd för kortutbildade och

arbetslösa var inte särskilt vanliga som finansieringsform för folkhögskoleeleverna 1982/83.

Utbildningsbidrag ökade väsentligt som finansieringskälla mellan 1982 och 1988, men tycks åter ha sjunkit under det senaste året. Särskilt vuxenstudiestöd har endast ökat marginellt sedan 1982. Båda dessa stödformer är viktiga för rekryteringen av kortutbildade, men tilldelning av utbildningsbidrag kräver, som ovan sagts, en arbetsmarknadsmässig bedömning.

Inom vuxenstudiestödet finns ett särskilt korttidsstudiestöd, tidigare kallat dagstudiestöd, som kan utbetalas till deltagare i korta kurser på folkhögskolor. Deltagarna kan också få internatbidrag. Enligt CSN:s statistik fick drygt 50 000 personer korttidsstudiestöd under läsåret 1987/88.

Korttidsstudiestöd kan beviljas kollektivt för kurser anordnade av bl.a. fackliga organisationer. Det har visat sig vara en bra ordning, t.ex. när det gällt att rekrytera korttidsutbildade genom uppsökande verksamhet. Vuxenstudiestöd för långa kurser får däremot endast beviljas enskilda sökande, vilket kan vara ett hinder vid en målmedveten rekrytering av korttidsutbildade. Många som har informerats om möjligheterna till ledighet för studier och som har blivit intresserade av att börja studera, har tvingats avstå när det visat sig att studiefinansieringen inte kan ordnas. Korttidsutbildade, som är litet äldre, vill och vågar ofta inte skuldsätta sig genom att ta studiemedel, när de får avslag på ansökan om vuxenstudiestöd.

Följden har blivit att de uppsökare på arbetsplatserna, som försöker rekrytera korttidsutbildade till studier, drar sig för att uppmuntra till längre studier. De rekryterar i stället till kortare kurser där de kan erbjuda finansiering.

Sedan några år bedrivs i några län en försöksverksamhet där uppsökarna givits möjlighet att rekrytera deltagare till en lång kurs vid folkhögskola och samtidigt fördela särskilt vuxenstudiestöd till dem. I Västmanlands län har vissa kursdeltagare på de allmänna kurserna på Skinnkattebergs och Tärna folkhögskolor rekryterats på detta sätt. Försöksverksamheten bedrevs där i samarbete mellan folkhögskolorna och Handels avdelning, vuxenutbildningsnämnden, Konsum Västmanland och ABF-distriktet.

Försöket i Västmanland föll väl ut. Man har kunnat rekrytera korttidsutbildade deltagare som annars inte hade börjat studera.

CSN skall under innevarande budgetår utvärdera försöksverksamheten och därefter ta ställning till om bestämmelserna om fördelning av det särskilda vuxenstudiestödet bör förändras, så att en viss del av stöden

kän fördelas kollektivt. Det största problemet är naturligtvis det begränsade antalet vuxenstudiestöd, som medför att en så hög andel som 60 procent av de sökande i vissa län får avslag på sina ansökningar.

Handikappade kursdeltagare

Under 1970- och 80-talen har ett miljörelaterat handikappbegrepp vunnit insteg och påverkat planering och åtgärder inom alla samhällsområden. Handikapp är en följd av att samhället inte anpassats till de behov som individer med funktionsnedsättning har. Detta synsätt har även väglett SÖ och andra myndigheter som kan påverka folkhögskolornas möjligheter att ta emot kursdeltagare med funktionshinder. Utgångspunkten är *allas* rätt till utbildning, dvs. alla skall ha möjlighet att gå på den folkhögskola man önskar. I det dagliga arbetet är uppgiften att så långt möjligt bryta ned de hinder som finns för studier.

Folkhögskolan är den skolform som tar emot det största antalet vuxna handikappade elever. I långa kurser hade 1987/88 drygt sex procent av eleverna någon funktionsnedsättning (1 136 personer), medan motsvarande andel i korta kurser var mindre än en procent (2 086 personer).

När det gäller studiefinansiering för kursdeltagare med funktionsnedsättningar är utbildningsbidrag och, för begåvningshandikappade, bidrag från omsorgshuvudmannen möjliga finansieringsformer utöver studiemedel och studiehjälp.

För att få en uppfattning om hur begåvningshandikappade finansierade sina studier 1986/87 tillfrågades samtliga folkhögskolor, som under året haft långa kurser för dessa elever, om studiefinansieringsform. Redovisningen grundar sig på svar från 19 folkhögskolor och berör 164 av totalt 261 elever med begåvningshandikapp. Även om materialet inte är heltäckande kan följande tendenser avspeglas: drygt en tredjedel fick kostnaderna betalda av omsorgshuvudmannen; ytterligare knappt en tredjedel fick utbildningsbidrag; ca 40 procent fick ordna finansieringen på annat sätt, t.ex. genom egna medel, studiemedel eller studiehjälp. (Se vidare SÖ:s rapport R 87:53 En kvalitativ och kvantitativ utvärdering av folkhögskoleverksamhet för begåvningshandikappade.)

Hur gick det sedan för folkhögskoleeleverna?

Den enda större undersökning som har följt upp kursdeltagarna efter folkhögskolestudierna är SCB:s uppföljningsenkät, där nybörjarna på folkhögskola ht 1982 tillfrågades under våren 1987 om sin situation före, under och efter studierna.

Många av dessa elever hade fortsatt att studera. Fyra av tio hade dock *inte* deltagit i någon ytterligare utbildning under perioden. Högskoleutbildning var den vanligaste utbildningen för dem som fortsatte. Drygt en fjärdedel angav att de någon gång studerat på högskola efter folkhögskolestudierna. Störst andel högskolestudier hade eleverna på särskilda linjer. Av kvinnliga elever på särskilda linjer var det en tredjedel som angav att de gått på högskola efter folkhögskolestudierna.

Bland dem som börjat folkhögskolestudierna med motivet "förbereda för fortsatta studier" var det vanligare med högskolestudier än bland de övriga nybörjarna. 38 procent av dem som angivit det motivet hade deltagit i högskoleutbildning, medan högskolestudier angivits av 20 procent av de övriga.

Nästan alla de som fortsatt med en högskoleutbildning hade gjort detta utan någon annan kompletterade utbildning under perioden än - i vissa fall - ytterligare folkhögskoleutbildning.

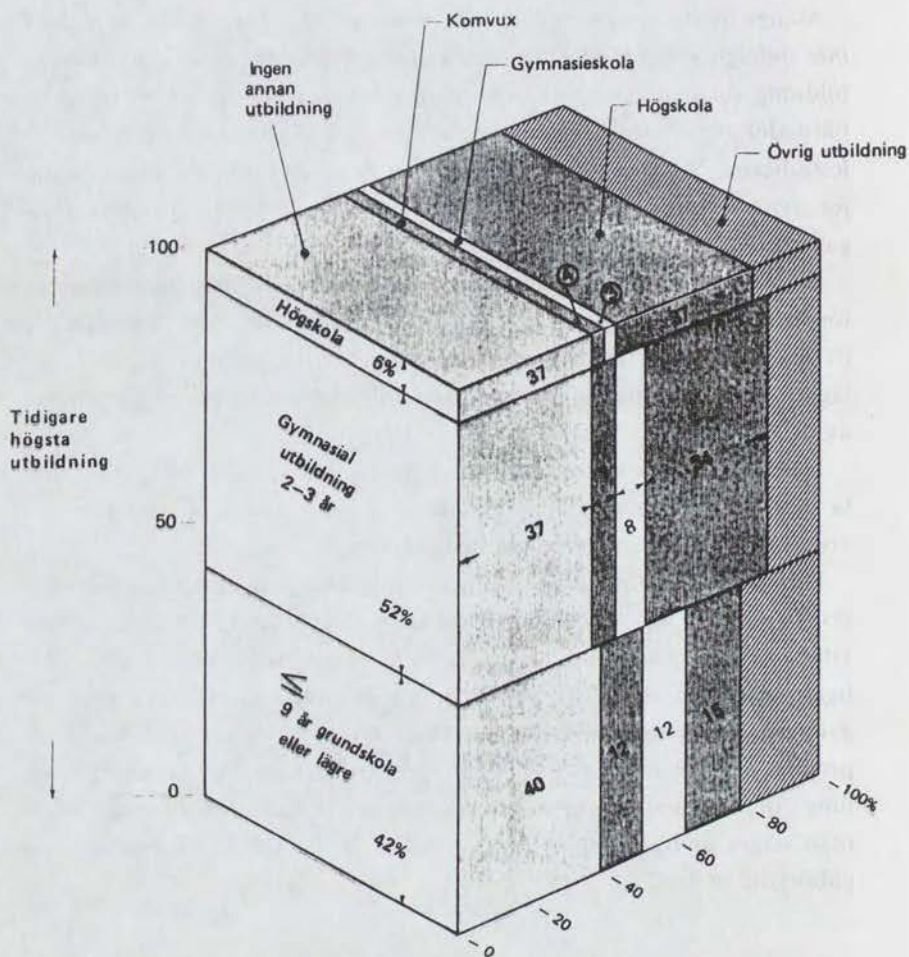
I diagram 5 redovisas de vanligaste utbildningsvägarna efter folkhögskolestudierna för nybörjarna i folkhögskolan ht 1982 uppdelade efter vilken tidigare högsta utbildning de hade. Högskolestudier var klart vanligast bland de elever som redan innan folkhögskolestudierna hade en gymnasial utbildning eller högre. Dock hade en så stor andel som 15 procent av dem som enbart hade nioårig grundskola eller kortare utbildning fortsatt med någon högskoleutbildning under perioden, de flesta utan några andra kompletterande studier än de folkhögskolestudier de påbörjade ht 1982.

För den som vill veta mer:

Folkhögskoleelever 1973 - en beskrivande undersökning av elever vid folkhögskolans vinterkurser och långa ämneskurser läsåret 1973/74, utförd på uppdrag av folkhögskoleutredningen, Ds U 1974:9, 10.

Nybörjare på långa kurser i folkhögskola hösten 1982 - Enkätuppföljning våren 1987. (SCB U 38 SM 8801).

Diagram 5. Utbildningsdeltagande i gymnasieskola, komvux, högskola och övriga utbildningar för olika grupper av folkhögskolenybjörjare ht 1982 under perioden ht 1982-vt 1987; procent. Källa: SCB.

SKOLORNAS PERSONAL

Folkhögskolornas samlade personalstyrka

Någon sammanställning av folkhögskolornas samlade personalstyrka finns för närvarande inte. Men med ledning av till kommittén insända uppgifter från ett 80-tal skolor kan en uppskattning ändå göras.

Vid de medelstora folkhögskolorna utan internat finns för icke-pedagogiska uppgifter vanligen tio à tolv tjänster och ett tjugotal om det finns internat. (Många tjänster är dock deltidstjänster.) Tjänsterna betecknas kamrer eller skolsekreterare, kanslist och kontorist, bibliotekarie, skol-sköterska, kurator, vaktmästare, tekniker, husmor, kökspersonal, lokalvårdare och liknande.

Beräknas *genomsnittligt* varje folkhögskola ha 20 anställda av detta slag, skulle det totalt röra sig om ca 2 600 personer. Tillsammans med lärarna och rektorerna, som uppgår till ungefär lika många (se närmare nedan), kan folkhögskolornas samlade personalstyrka uppskattas till ett stycke över femtusén.

Det är ur arbetsmarknadssynpunkt och i ett regionalpolitiskt perspektiv ett ingalunda ointressant faktum att varje folkhögskola kan bereda ett 20-40-tal personer anställning på hel- eller deltid.

Rektorer och lärare

Den pedagogiska personalen på folkhögskolorna består av rektor och lärare. De innehar statligt reglerade tjänster. På större skolor har skolstyrelserna förordnat också andra skolledare än rektorer, såsom biträdande rektorer, studierektorer och kursföreståndare. Det är då fråga om lärare som får speciella uppdrag av skolledningsnatur mot nedsättning av undervisningsskyldigheten.

Enligt SCB:s lärarstatistik (U60 SM 8801) fanns år 1988 på folkhögskolorna förutom rektorerna något över 2 500 lärare. Av dessa var ca 1 500 ämneslärare, inemot 300 lärare i övningsämnen, inemot 30 speciallärare och ungefär 700 timlärare. Inemot 400 nya lärare tillkom medan 300 slutade. Omkring 400 var deltidsanställda och omkring 200 partiellt tjänstlediga. Något över 70 procent av lärarna var behöriga enligt gällande regler.

Lärartjänster konstrueras antingen som lönetjänster eller som arvodes-tjänster såsom timlärare. Innehållet i en lärartjänst anges inte i enskilda ämnen utan endast i ämnesområden, t.ex. naturvetenskapliga ämnen, praktisk-estetiska ämnen etc.

För att få en lärartjänst skall en sökande vara behörig och lämplig med hänsyn till insikter och erfarenheter samt ha för tjänsten erforderliga egenskaper. Skolornas rätt att profilera sin verksamhet gör det möjligt att förknippa särskilda villkor med tjänsterna. Som villkor kan gälla att den sökande vill aktivt verka för en drogfri miljö, delar arbetarrörelsens värderingar, har erfarenhet av fackligt arbete eller har varit verksam i församlingsarbete etc.

Behörighetsreglerna för ämneslärare är specifika för folkhögskolorna. För lärare i övningsämnen och för speciallärare gäller samma regler som inom det övriga skolväsendet.

Behörig till tjänst som ämneslärare är den som med godkänt resultat gått igenom folkhögskollärlinjen vid Linköpings universitet. Behörig är även den som har en fil. kand-examen enligt bestämmelser från 1969 samt genomgången lärarhögskola på annan linje än folkhögskollärlinjen.

Man kan vara behörig till ämneslärartjänst även om man inte är lärarutbildad men har en fil. kand-examen baserad på 1969 års bestämmelser. Vidare kan SÖ behörighetsförklara lärare med annan utbildning efter ett antal års tjänstgöring på folkhögskola. Verksamhet i folkbildnings- eller folkrörelsearbete samt pedagogisk utbildning eller ett antal års tjänstgöring på folkhögskola kan utgöra grund för en sådan behörighetsförklaring. Sådana lärare har dock ett lägre löneläge.

I folkhögskollärarnas tjänsteåliggande ingår undervisning men också socialpedagogiska och administrativa uppgifter, såsom kurativt arbete, studie- och yrkesorientering, pedagogiskt ansvar för korta kurser samt kontaktverksamhet med studieförbund och organisationer. Lärare kan vidare åläggas att biträda vid lärarutbildning som är förlagd till skolan och att vara handledare, samt att under högst tre månader varje arbetsår utföra rektorsgöromål på den egna skolan. Folkhögskoleförordningen

reglerar inte i detalj hur mycket en folkhögskollärare skall utföra av administrativt och socialpedagogiskt arbete.

Arbetstiden bestäms som en årlig undervisningsskyldighet. Den är 816 undervisningstimmar för ämneslärare och 960 för lärare i övningsämnen och speciallärare. Många folkhögskolor har korta kurser utspridda över hela året och över alla veckodagar, vilket ger en annan form av tjänstgöring än inom det allmänna skolväsendet. Helgundervisning är vanlig på korta kurser. Lärare kan åläggas att tjänstgöra under högst 42 veckor av ett arbetsår.

Behörig till *rektorstjänst* på folkhögskola är den som är behörig till tjänst som lärare vid folkhögskola. Gäller tjänsten en skola med internat, fordras dessutom minst ett års tidigare tjänstgöring vid internatfolkhögskola. Rektor behåller numera en eventuell lärartjänst som bottentjänst och kan återgå till denna om han eller hon lämnar rektorstjänsten.

Rektor skall verkställa styrelsens beslut, leda arbetet på skolan, ansvara för studieplaner, årsredovisning och slutrekvisition av statsbidrag, samt tillse att SÖ:s administrativa krav uppfylls. Rektor är dessutom ansvarig för skolans byggnader, representerar skolan utåt och fullgör kontakter med myndigheter.

Reglerna och arbetsförhållandena för lärarna och rektorerna upplevs erfarenhetsmässigt som tämligen goda och ändamålsenliga. Men problem och svårigheter finns. Ett problem är att behörighetskraven i vissa fall fortfarande är kopplade till det allmänna skolväsendets krav trots att det på folkhögskolan finns ämnen och ämnesområden som inte har någon motsvarighet i det allmänna skolväsendet.

Ett annat problem gäller tillgodoräknandet av den tid då en lärare planerar och följer en samverkanskurs, liksom den restid som blir alltmer omfattande i takt med att samverkanskurser förläggs till orter ofta långt från skolorten. Det är också oklart hur compensation skall ges för den planering som lärare gjort för kortkurs som ställs in. Ett liknande problem gäller tillgodoräknandet av tid för lärarnas socialpedagogiska uppgifter.

Det varierande kursutbudet på folkhögskolan innebär vidare att lärarna ständigt måste förnya sig och vidga sina kunskaper. Resurserna för fortbildning varierar emellertid mycket mellan olika skolor och huvudmän.

Både kriterierna och formerna för fastställandet av rektors undervisningsskyldighet behöver diskuteras så att mer rättvisande kriterier och enklare former kan införas.

Det som nu anförts leder onekligen till slutsatsen att en översyn av lärarnas och rektorernas arbetstidsreglering behövs.

Frågan om en sådan översyn hänger emellertid nära samman med frågan huruvida nuvarande statliga reglering överhuvud taget skall fortfara eller om man skall övergå till ett enhetligt huvudmannaskap för alla personalgrupper på folkhögskolorna. Den frågan har för övrigt nyligen aktualiserats i en proposition om ett enhetligt huvudmannaskap för skolväsendets lärare. (Prop. 1989/90:1.) Där sågs att propositionens förslag om ett upphörande av den statliga regleringen av tjänsterna i det allmänna skolväsendet "bör få konsekvenser också för de statligt reglerade tjänsterna vid folkhögskolorna" och att föredraganden "räknar med att återkomma till regeringen med förslag till riksdagen sedan frågan behandlats i folkhögskolekommittén".

Ett enhetligt huvudmannaskap för lärare och rektorer?

Det finns naturligtvis ur arbetstagarsynpunkt fördelar med en statlig reglering av lärar- och rektorstjänsterna. Men det finns ur verksamhetssynpunkt mycket som talar för en övergång till ett enhetligt huvudmannaskap för all personal på en folkhögskola. Därigenom skulle bl.a. några framträdande nackdelar med nuvarande ordning elimineras.

En sådan nackdel gäller avtalsområdet. Nu förs förhandlingar om löne- och anställningsvillkor m.m. mellan statens arbetsgivarverk (SAV) och de statsanställdas huvudorganisationer, trots att inte staten utan respektive folkhögskola eller folkhögskolestyrelse är arbetsgivare. Detta innebär bl.a. att varje skola eller styrelse måste tillämpa avtal från minst två avtalsområden, eftersom ju övrig personal inte har statligt reglerade tjänster. Särskilt för mindre skolor kan detta vara besvärande.

Med tanke på att folkhögskolorna är små som arbetsgivare, är det inte rimligt att de var för sig skall ta hand om SAV:s förhandlingsuppgifter om den statliga regleringen upphör. För landstings- och kommunfolkhögskolornas del vore det kanske naturligt att landstingsförbundet fick den uppgiften och för rörelsefolkhögskolornas del Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation (RIO). En annan lösning vore att rörelsefolkhögskolorna och landstingsförbundet kom överens om att samverka vid förhandlingar om lärarnas löne- och anställningsvillkor.

Några formella problem synes för övrigt inte hindra ett upphävande av den statliga regleringen av lärar- och rektorstjänsterna.

Lärarutbildning

Sedan 1970 anordnas vid Linköpings universitet en 40-poängs utbildning av lärare och annan pedagogisk personal vid folkhögskolorna och i folkbildningsarbetet. Fr.o.m. 1977 sker det inom en särskild linje, *folkhögskollärlinjen*. Antalet utbildningsplatser per år är 75. Under perioden 1977-1988 har ca 500 studerande gått igenom denna lärarutbildning.

Utbildningen består av en teoretisk kurs (21-26 poäng) och en praktisk kurs (14-19 poäng). Som styrinstrument fungerar dels en *lokal plan med kursplaner och blockplaner*, dels ett av linjenämnden antaget dokument med namnet *En pedagogisk grundsyn*.

Antagning sker och undervisning ges inom sex huvudområden, nämligen Samhället, Naturen, Språket, Människan, Kulturen samt Arbete och fritid. Vid urvalet av sökande kompletteras meritvärderingen med personliga intervjuer, företagna av en intervjugrupp med representanter för Folkbildningsförbundet, Svenska folkhögskolans lärarförbund och universitetet i Linköping. Särskild hänsyn kan tas till folkbildningens behov av lärare och ledare i särskilt ämnesområde. Förslag till antagning lämnas av en antagningsgrupp bestående av intervjugruppen samt en representant för SÖ och en studeranderepresentant.

Utbildningen är fördelad på fyra block med både teoretiskt och praktiskt innehåll, nämligen Folkbildningskunskap (6 poäng), Praktikant-tjänst (6 poäng), Pedagogiskt-metodiskt block (14 poäng) och Individualiserat block (14 poäng). Det sistnämnda inrymmer ett specialarbete som skall knyta an till för folkbildningsfältet relevanta frågeställningar och problemområden. Det bör ha en tydlig pedagogisk eller metodisk karaktär. I regel redovisas det i form av en uppsats.

Betyg i lärarskicklighet grundar sig på en bedömning som innefattar en flerdimensionell lärarfunktion, där de pedagogisk-metodiska och socialpedagogiska färdigheterna utgör den väsentliga grunden.

Folkhögskollärlinjen skiljer sig från andra lärarutbildningar genom delvis andra och friare arbets- och examinationsformer, högre grad av deltagarstyrning, högre genomsnittsålder hos de studerande och oftast längre erfarenhet av lärar- och ledarverksamhet, samt större variation när det gäller deltagarnas utbildningsbakgrund. Utbildningen är profilerad så att den blivande läraren skall kunna verka i linje med folkbildningens mål, historia, tradition, kultur och organisation.

Fortbildning av rektorer och lärare

Åtskilliga rektorer har sedan 1980-talets början inbjudits och erhållit plats i den skolläda utbildning som anordnas för skolans och vuxenutbildningens behov. Numera anordnas också en för folkhögskolerektorer-na särskilt avpassad fortbildning.

Fram till 1 juli 1989 har SÖ beslutat om samtliga tjänstledigheter för studier med B-avdrag på lönen. Från nämnda datum får folkhögskolestyrelsen besluta om lön med B-avdrag för studier under högst tre veckor per arbetsår och lärare. Sådan tjänstledighet skall beviljas endast för studier som styrelsen anser angelägna med hänsyn till skolans och lärarens behov.

En stor del av ansökningarna om ledighet med B-avdrag enligt de nya bestämmelserna väntas avse de s.k. rikskurser som fortbildningsnämnden vid Linköpings universitet anordnar för lärare och blivande lärare vid folkhögskolorna. Nämnden anordnar årligen ett 25-tal sådana kurser. Kurserna omfattar 1-2 veckor och genomförs i regel som internatkurser. Somliga är förlagda utomlands. Enligt gällande föreskrifter skall kurserna främst ha en metodisk-pedagogisk inriktning.

Kurserna vänder sig till förtroendevalda, lärare och annan personal inom folkhögskola och studieförbund och till studerande inom folkhögskollärlinjen. I mån av plats får också lärare från annan vuxenutbildning delta. Kursutbudet bygger på förslag från folkhögskolorna, från SFHL, från folkhögskollärlinjen och från SÖ.

Denna fortbildningsverksamhet bekostas dels genom statliga anslag, dels genom kursavgifter.

Förutom dessa rikskurser administrerar fortbildningsnämnden årligen *studiedagar* för lärarna i de åtta folkhögskoledistrikt som skolorna indelas i. Ansvar för innehåll och genomförande ligger på arvoderade, av SFHL utsedda s.k. pedagogiska sekreterare. Avdelningen administrerar också årliga konferenser för dessa sekreterare.

För det allmänna skolväsendets del ersattes 1982 det tidigare systemet med B-avdrag för lärares fortbildning (innebärande ca 1/3 löneavdrag under max. 360 dagar per lärare) med det s.k. LUVA-systemet (LUVA = lokalt utvecklingsarbete). Det innebär att varje kommun får statsbidrag till lokalt utvecklingsarbete och personalfortbildning i form av en viss andel av statsbidraget till lärarlönekostnader. Detta bidrag får kommunerna sedan fördela och använda främst efter kommunens och de enskilda skolornas behov.

Från det nya systemet undantogs folkhögskolorna. Deras lärare har alltså fortfarande rätt till studier med B-avdrag.

Genom de nya bestämmelserna om ledighet för studier eller annan fortbildning med B-avdrag på lönen har fortbildningen inom folkhögskolan kommit att mer än tidigare rättas efter varje skolas behov. Frågan är om inte en övergång till det system för bidrag till lokalt utvecklingsarbete och personalfortbildning, som gäller för det allmänna skolväsendet, skulle ytterligare underlätta en utveckling av fortbildningen efter de snabbt skiftande behoven inom en skolform, som mycket lätt kan införa nya kurser och ämnen.

Den statsbidragssumma, som det totalt rör sig om, uppgår i dag till ca åtta miljoner kronor. Utslaget på samtliga skolor skulle det röra sig om ett icke föraktligt bidrag till lokalt utvecklingsarbete och personalfortbildning, *genomsnittligt* mer än 60 000 kronor.

FOLKHÖGSKOLANS KOSTNADER OCH FINANSIERING

Folkhögskolans kursutbud är en del av både samhällets och folkrörelsernas utbud av bildning och utbildning för vuxna. Det bekostas till största delen av skattemedel, statliga, landstingskommunala och primärkommunala, och det bärs upp av ett ideellt engagemang inom folkrörelserna, samt hos kursdeltagare, lärarkårer och politiker.

Tabellen på nästa sida ger en översiktlig uppfattning om folkhögskolans andel av vuxenutbildningens kostnader. Personalutbildningens kostnader är svåra att beräkna, men beloppet om 20 miljarder kr. är nog snarast tilltaget i underkant. Jämfört med kostnaden för personalutbildningen är således vuxenutbildningens kostnader låga. Arbetsmarknadsutbildning finns såväl i form av AMU som inom reguljär vuxenutbildning på folkhögskolorna och i komvux. Dess totala kostnad kan beräknas till ca 7,5 miljarder kr. Det innebär att mer än hälften av vuxenutbildningen, om man undantar personalutbildningen, styrs av arbetsmarknadspolitiska ställningstaganden. Den vuxenutbildning som sker på de studerandes eget initiativ kan kostnadsberäknas till mellan 6,5 och 7 miljarder kr.

När det gäller studiestöd saknas uppgifter om korttidsstudiestöd för studiecirkeldeltagare samt för kursdeltagare på folkhögskolor och i komvux. Anledningen är att statistiken för korttidsstudiestöden inte är uppdelad på olika utbildningsformer. Totalt utbetalades 162 milj.kr. i korttidsstudiestöd 1988/89.

Tabell 1. Översikt över vuxenutbildningens kostnader 1988/89 (milj. kr.). Bearbetning av uppgifter från SÖ, CSN, Folkbildningsförbundet och AMS m.fl.

	<i>Stats- bidrag</i>	<i>Studie- stöd</i>	<i>Lands- tings/ kom- munbi- drag</i>	<i>Företag, deltagarav- gifter m.m.</i>	
Studieförbund	1 100	-	900	1 000	3 000
Folkhögskolor	600	350	400	350	1 700
Komvux	1 200	1 100	1 200	-	3 500
Arbetsmarknadsut- bildning	2 300 ¹	3 800 ²	-	-	6 100
Personalutbildning	-	-	-	20 000	20 000
Summa	5 200	5 250	2 500	21 350	34 300

¹ Utbildningskostnaden för AMU.

² Utbildningsbidrag för deltagare i AMU, på folkhögskolor och i komvux.

Kostnader och intäkter

Till grund för den översikt som här ges över folkhögskolornas aktuella ekonomiska situation ligger en undersökning av 25 folkhögskolors ekonomi, som genomförts av statskontoret på folkhögskolekommitténs uppdrag. Vid urvalet av folkhögskolor har strävan varit att få med folkhögskolor med olika huvudmän, av olika storlek, med olika typer av verksamhet samt med internat resp. enbart externat. Resultaten gäller enbart för dessa 25 skolor, men de kan ändå ge en uppfattning om storleken på kostnader och intäkter och fördelningen mellan olika kostnadsposter. En svårighet är att folkhögskolorna har olika budgetsystem, vilket innebär definitionsproblem vid besvarandet av enkäten.

Sammanställningen av undersökningsresultaten pågår f.n. Enligt de preliminära resultaten var genomsnittskostnaden för en elevvecka 1987/88 på dessa 25 folkhögskolor ca 1 900 kr.

De egentliga undervisningskostnaderna står för ca 40 procent av kostnaden per elevvecka. Administrationens andel är något mindre på landstingsskolorna än på rörelseskolorna. Detta beror nog framför allt på att landstingen sköter viss ekonomiadministration åt sina skolor. Kök och hushåll står för nästan en fjärdedel av kostnaderna på de skolor som har

sådana faciliteter. Fastighetskostnaderna är 14 procent för landstingsskolorna och 17 för rörelseskolorna.

Den största skillnaden mellan skolorna finns i posten ränta, avskrivning och övrigt: 10 procent för rörelseskolorna och 21 för landstingsskolorna. Skillnaden beror förmodligen delvis på att man tillämpar interndebitering av räntor på landstingssidan.

Samtliga personalkostnader utgjorde i genomsnitt för skolorna i urvalet 57 procent.

När det gäller *intäkterna* finns det stora skillnader mellan skoltyperna, som framgår av tabell 2.

Tabell 2. Intäkter 1987/88 i procent av totala intäkterna för de 25 folkhögskolorna i statskontorets undersökning.

	<i>Rörelseskolor</i>	<i>Landstings/ kommunala skolor</i>	<i>Samtliga skolor</i>
Statsbidrag	45	38	40
Kommunbidrag	2	-	2
Landstingsbidrag	18		
Huvudmannabidrag	1	45	31
Elevintäkter	21	12	17
Personalintäkter	4	1	3
Övriga intäkter	9	4	7
Summa	100	100	100

Statsbidragens andel av intäkterna är större på rörelsefolkhögskolorna, vilket delvis beror på att rörelsefolkhögskolorna gynnas av bidragsbestämmelserna. Landstingen ger bidrag till dessa folkhögskolor med i genomsnitt 18 procent av intäkterna. Det omfattar både s.k. interkommunal ersättning, dvs. ersättning för elever som kommer från annat län, och bidrag för elever från det egna länet. På landstingsfolkhögskolorna står landstingen för interkommunal ersättning och för huvudmannabidrag. Det går inte att särskilja dessa båda typer av bidrag i landstingsskolornas budget. Man kan dock konstatera att landstingens huvudmannabidrag är betydligt generösare än bidragen från rörelserna. Rörelseskolornas bidrag från huvudmännen utgör en procent av intäkterna. Rörelsernas bidrag sker ofta i annan form, genom t.ex. medverkan i kurser som inte debiteras, eller genom att rörelsens medlemmar hjälper till med fastighetsskötsel och byggnation.

Offentliga bidrag utgör för samtliga skolor ungefär 74 procent av intäkterna; för rörelseskolorna ca 65 procent och för landstingsfolkhögskolorna ca 83 procent. Rörelsefolkhögskolorna täcker en större del av sina kostnader på annat sätt än med offentliga bidrag. Intäkter från elever och personal samt övriga intäkter står således på rörelseskolorna för 34 procent av inkomsterna, medan de på landstingsskolorna utgör bara 17 procent. Genomsnittsbeloppen för elevintäkterna, dvs. elevernas betalning för kost och logi, är nästan 100 kr. högre per elevvecka på rörelseskolorna än på landstingsskolorna enligt undersökningens resultat.

Vad kostar ett år på folkhögskola jämfört med ett komvux-år med heltidsstudier eller ett år på en gymnasielinje?

Sådana jämförelser är svåra att göra, av många skäl: undervisningsintensiteten är inte densamma och grupperna är olika stora, läsåren är inte lika långa, finansieringen är fördelad mellan intressenterna på olika sätt och bokföringen är olika upplagd. En väsentlig komplikation är att det i många fall är omöjligt att skilja drift- och kapitalkostnader.

Enligt statskontorets undersökning är den offentliga utgiften för en årselevplats på de 25 folkhögskolorna i urvalet i genomsnitt ca 46 000 kr. Om man ser bara på rörelsefolkhögskolorna blir motsvarande belopp ca 36 000 kr.

Detta är genomsnittsbelopp, som enbart gäller för de 25 folkhögskolorna i undersökningen, men de kan ändå antas vara relativt representativa för folkhögskolornas kostnader. De är beräknade på skolornas hela verksamhet, utom konferenser och uppdragsutbildning.

För *komvux* kan kostnaden för ett års teoretiska heltidsstudier på gymnasienivå i genomsnitt uppskattas till ca 25 000 kr. år 1989, om man antar att kostnaderna fördelar sig med 60 procent på staten och 40 på kommunerna. Läsåret i komvux antas vara 36 veckor, men antalet undervisningstimmar är bara 20 timmar per vecka. På folkhögskolorna är antalet undervisningstimmar per vecka i allmänhet högre, medan läsåret i genomsnitt kan beräknas till 34 veckor.

För *gymnasieskolan* var de statliga, kommunala och landstingskommunala *driftkostnaderna* (exkl. ränta och avskrivningar) för en årselevplats läsåret 1986/87 genomsnittligt för alla utbildningsvägar 40 600 kr. enligt Utbildningsstatistisk årsbok 1988. Om man ser till de olika linjerna kan de *totala* kostnaderna för en årselevplats 1988/89 på humanistisk-samhällsvetenskaplig linje eller motsvarande beräknas till ca 30 000 kr., medan motsvarande kostnader för en årselevplats på musiklinje blir ca 44 000 kr. i genomsnitt för hela landet.

Det är svårt att dra några slutsatser av dessa översiktliga och i vissa fall mycket osäkra kostnadsberäkningar för olika skolutyer. Folkhögskolorna har i genomsnitt en högre kostnad per år och elev än komvux och gymnasieskolan, men större delen av skillnaden tycks bero på kostnaderna för internaten och på högre lokalkostnader per årselevplats.

Statsbidragssystemet

Det nuvarande statsbidragssystemet för folkhögskolan infördes budgetåret 1977/78. Avsikten med den konstruktion som då gjordes var att resurserna skulle kunna användas på ett friare sätt än tidigare, samt att det administrativa arbetet skulle förenklas såväl ute på skolorna som på skolöverstyrelsen. Därför beräknades statsbidraget enligt en schablonmetod knuten till verksamhetsvolym och lärarlönekostnad. Skolan skulle sedan i princip själv få avgöra hur medlen skulle användas. Reglerna för användningen skulle nedbringas till ett minimum.

Statsbidrag till folkhögskolorna utbetalas i form av *allmänt bidrag*, *tilläggsbidrag* och *särskilda bidrag*.

Det *allmänna bidraget* till en folkhögskola utgörs av produkten av tre faktorer: undervisningsvolym, den genomsnittliga årliga lärarlönekostnaden och en bidragskoefficient. Volymen avser all den kursverksamhet en folkhögskola genomfört under ett verksamhetsår under förutsättning att kurserna motsvarar de krav som anges i folkhögskoleförordningen och därtill knutna föreskrifter. I volymen ingår även sådan verksamhet i studiecirklar som lärare genomfört inom ramen för sin tjänst. Volymen uttrycks i *elevveckor* (en elevvecka = en elev under en kursvecka).

Eftersom en folkhögskola av bl.a. pedagogiska skäl inte bör få växa sig hur stor som helst, erhåller varje folkhögskola bidrag efter ett regressivt system. Det innebär att fullt statsbidrag utbetalas för de 5 100 första elevveckorna. Därefter ges statsbidrag med 80 procent av elevveckorna upp till 7 500, med 50 procent upp till 9 500 och med 20 procent upp till 11 000 elevveckor. När elevveckorna räknats om på det sätt som beskrivits här, kallas de *bidragsveckor*.

Bidragskoefficienten är ett tal som räknades fram vid konstruktionen av det nuvarande bidragssystemet. Detta tal sattes till 0,0036. Beräkningen gjordes med utgångspunkt från de statliga medel, som år 1977 var tillgängliga för folkhögskoleverksamhet, i relation till volym och lärarlön.

Genomsnittlig lärarlönekostnad uttrycks i en bestämd lönegrad och ålderstilläggsklass i det statliga lönesystemet. Från början avsåg denna fak-

tor det faktiska löneläget, men den har inte följt med i utvecklingen av lärarlönekostnaden för folkhögskolorna, som beror på att lärarkårens tjänsteårsstruktur har förändrats.

Sammanfattningsvis innebär detta att en skola per elevvecka får 0,0036 av den gällande lärarlönekostnaden inkl. vissa sociala avgifter för ett år.

Det allmänna bidraget justeras med avseende på två olika förhållanden. Fullt bidrag utbetalas endast om folkhögskolan håller en lärartäthet om lägst 2,1 undervisningstimmar per elevvecka. I annat fall skall bidraget reduceras. Detta innebär en garanti för att statsbidragen verkligen används för undervisning.

Bidraget justeras vidare i efterhand med hänsyn till den faktiska lärarlönekostnaden vid den enskilda folkhögskolan. Om man använde den faktiska genomsnittliga årslönekostnaden vid beräkningen av schablonbidraget, skulle denna justering inte innebära någon ytterligare kostnad för staten. Från budgetåret 1984/85 har emellertid avvikelsen från den verkliga lärarlönekostnaden blivit allt större, vilket innebär att nästan samtliga folkhögskolor redovisar en justeringspost. Den uppgår i några fall till inemot 500 000 kr. Detta har lett till en underbudgetering av statsbidraget under en följd av år.

Tilläggsbidrag utges för kostnader för kallorts- och semesterlönertillegg, tjänstledighetslön för rektor och lärare samt till avlöningsförstärkning för lektorsbehöriga ämneslärare.

För vissa verksamheter utgår *särskilda statsbidrag*.

SÖ fördelar årligen en tilläggsresurs om f.n. ca 9 milj.kr. till maximalt 26 000 elevveckor musikundervisning. Resursen består av ett tillskott om 0,5 elevveckobidrag för varje sådan elevvecka i musikutbildning. Detta bidrag skall användas för att möjliggöra en ökad lärartäthet.

Till särskilda åtgärder för elever med funktionshinder utbetalas innevarande budgetår ca 45 milj.kr. Därutöver utbetalas ca 19 milj.kr. till anpassningskurser för handikappade och till utbildning av teckenspråkstolkar och teckenspråkslärare.

För sådana deltagare, som är i behov av särskilt stöd i undervisningen, utbetalas ett särskilt bidrag motsvarande 0,5 elevveckor. Det särskilda bidraget är avsett för åtgärder som underlättar studiesituationen för psykiskt, fysiskt, socialt och språkligt handikappade deltagare. Åtgärderna kan vara ökad lärartäthet, elevassistans, särskild utrustning etc. I den mån schablonbidraget inte räcker för att ge stöd åt särskilt resurskrävande handikappade studerande, kan ett bidrag utgå till extra förstärkningsåtgärder, exempelvis för elevassistenter. Inom en given ram prövar SÖ

ansökningar om sådant bidrag med hänsyn till varje folkhögskolas särskilda behov. SÖ fördelar också årligen ur detta anslag f.n. 1 milj.kr. till folkhögskolor som vidtar åtgärder för att förbättra skolornas fysiska tillgänglighet för studerande med funktionshinder.

Skolorna får vidare ersättning för den av skolöverstyrelsen fastställda nedsättningen av rektorernas undervisningsskyldighet.

Det totala statsbidraget till folkhögskolorna får sedan 1983/84 inte växa utöver en viss nivå som årligen anges i budgetpropositionen. Ett s.k. bidragstak har införts. Verksamheten begränsas genom regler som säger att det bidrag som en folkhögskola garanteras för ett visst verksamhetsår skall motsvara genomsnittet av vad skolan disponerade under de två budgetåren före det närmast föregående. Om en skola överskrider den för året garanterade volymen, har skolan ändå chans till en viss täckning under förutsättning att utrymme finns inom den totala volymen för alla folkhögskolor i landet. Skolor som minskat sin verksamhet bidrar således till dem som expanderat.

Under de senaste budgetåren har varje folkhögskolas bidragsvolym minskats med ca en procent vid två tillfällen för att garantera att nytillkomna folkhögskolor skulle nå upp till en miniminivå. Denna expansion har alltså skett inom ramen för den beslutade totalvolymen för folkhögskoleverksamheten. En viss reduktion av varje skolas volym har också skett med anledning av att lärarnas löneökningar överskridit den av regeringen och riksdagen fastställda utgiftsramen för statliga lönekostnadsökningar.

Utredningen och statsbidragen

I folkhögskolekommitténs uppdrag ingår att utvärdera statsbidragssystemet till folkhögskolorna. Utvärderingen skall omfatta dels en bedömning av skolornas ekonomiska situation, dels en granskning av bidragssystemets tekniska konstruktion. I direktiven görs vägledande uttalanden som inte bara har administrativt intresse utan också betydelse för utredningsarbetet i stort.

- En strävan skall vara att göra bidragssystemet ännu mera enkelt och schabloniserat. Inom givna ekonomiska ramar skall skolorna således kunna ges en ökad frihet och ett ännu större eget ansvar.

- Även i fortsättningen skall tillämpas ett system som begränsar den totala undervisningsvolymen vid folkhögskolorna.

- Den totala verksamheten skall således inte växa, men den skall heller inte behöva krympa. Om kommittén kommer fram till att någon typ av verksamhet som bedrivs vid folkhögskolorna inte bör ha statsbidrag längre, så kan de frigjorda resurserna få användas till att förstärka särskilt angelägen verksamhet eller till en generell förbättring av bidragen.

De synpunkter på statsbidragssystemet som folkhögskolorna har framfört till kommittén gäller i stor utsträckning det s.k. bidragstaket. Den begränsning av verksamhetsvolymen som skett har haft det goda med sig att folkhögskolorna tvingats till en fortlöpande omprövning av verksamheten. Det är viktigt att en förnyelse sker inom hela utbudet så att inte endast nya kurser och linjer tillkommer utan också gamla och mindre motiverade verksamheter försvinner.

Som begränsningsreglerna nu är utformade finns det emellertid risk för att skolorna inte vågar pröva något nytt därför att man är osäker på om nya kurstyper kommer att locka deltagare. Om man inte lyckas rekrytera tillräckligt många deltagare till en ny kurs, minskar statsbidraget och därmed förutsättningarna för att bibehålla verksamhetens omfattning. Få skolor har en så stark ekonomi att de kan ta risken att misslyckas. Att fortsätta med den verksamhet man har är ekonomiskt riskfritt, åtminstone på kort sikt. Detta kan dock medföra pedagogisk och innehållsmässig stagnation. En av folkhögskolekommitténs uppgifter är att försöka konstruera begränsningsregler som inte på detta sätt hindrar en förnyelse.

Andra önskemål som kommer från skolorna gäller att kunna ge prioritet åt en viss verksamhet genom ett förstärkt statsbidrag. Det kan gälla t.ex. kurser för korttidsutbildade eller insatser för att bevara internatmiljön. Extra bidrag kan för övrigt också användas för att styra dimensioneringen av yrkes- eller studieförberedande kurser.

Krav på öronmärkta resurser står i motsättning till den önskan som uttrycks i direktiven om ett enklare och mer schabloniserat bidragssystem. Om förstärkta statsbidrag skall kunna accepteras på några områden, måste det gälla ett fåtal mycket starkt motiverade verksamheter.

På väg mot treårsbudgetering

Regeringen och riksdagen har beslutat att för i stort sett all verksamhet som finansieras över statsbudgeten skall införas en mål- och resultatorienterad styrning samt treåriga budgetramar. Folkhögskolorna skall tillsammans med övrig vuxenutbildning gå över till detta system budgetåret

1991/92. Avsikten är att ge den offentliga sektorn möjlighet att möta människors behov på ett bättre sätt än tidigare, samtidigt som kostnaderna i pengar och arbetskraft inte får fortsätta att öka. Om man i fortsättningen skall kunna använda resurserna där de bäst behövs, krävs utrymme i budgetprocessen för en fördjupad prövning av hela verksamheten.

Ett viktigt syfte med omläggningen är att få en överblick över verksamheten så att regeringen och riksdagen i större utsträckning än nu kan styra den genom att ange mål och följa upp resultaten. Meningen är att man därigenom skall kunna uppnå en högre grad av långsiktighet och överblick i planeringen. Man skall också kunna minimera styrningen med detaljerade regler. En sådan styrning leder ofta till att reglerna blir viktigare än målen. Även om regelverket inom folkhögskolan är begränsat i förhållande till andra skolformer, kan det förekomma att alltför stor uppmärksamhet riktar sig mot att uppfylla reglerna i stället för att svara mot uppställda mål.

Den möjlighet till fortlöpande utvärdering som skapas genom treårsbudgeteringen kan bli av intresse när det gäller statens relationer till folkhögskolorna. Nya verksamheter kan prövas i treårsintervall och ett underlag för diskussioner kommer att läggas fram regelbundet utan att den sedvanliga ganska tunga utredningsapparaten behöver utnyttjas.

INFORMATION OCH REKRYTERING

En frivillig och annorlunda skolform som folkhögskolan är för sin rekrytering i mycket hög grad beroende av en god information som också når de målgrupper som den främst vänder sig till.

All erfarenhet och alla undersökningar visar att den allra vanligaste informationsvägen är den personliga. Särskilt gäller det för de långa kurserna. Elever och kursdeltagare berättar för släktingar, vänner, bekanta och kamrater om folkhögskolan och väcker intresse för folkhögskolestudier.

Andra viktiga informationskanaler och impulsgivare är annonser och broschyrer, skolväsendets syo-funktionärer samt ledare inom folkrörelser och organisationer som uppmanar till folkhögskolestudier.

Här skall ges en något utförligare översikt över nuvarande informations- och rekryteringsvägar samt en beskrivning av några informationsproblem.

Skolöverstyrelsens information

SÖ har det primära ansvaret för den centralt utformade informationen om skolväsendet. SÖ medverkar vid framtagandet av kataloger och broschyrer om folkhögskolan, bl.a. en årlig katalog över folkhögskolornas långa kurser respektive sommarkurser, samt ger bidrag till och medverkar vid distributionen av sådant material.

SÖ informerar årligen dem som utbildar syo-funktionärer om folkhögskolornas verksamhet. SÖ medverkar också vid årliga konferenser med AMS och UHÄ och informerar då om folkhögskolorna.

Folkhögskolornas informationstjänst (FIN)

Tidigare distribuerade varje folkhögskola sitt informationsmaterial. Men i samma mån som folkhögskolorna blev allt fler och kursutbudet alltmer omfattande och mångfacetterat, ökade behovet av en samlad information. Detta ledde till att ett för alla folkhögskolor gemensamt informationsorgan, Folkhögskolornas informationstjänst (FIN), inrättades 1986 genom ett samarbetsavtal mellan Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation (RIO) och Landstingsförbundet.

FIN:s främsta uppgifter är att ge information dels till allmänheten, syo-funktionärer och arbetsförmedlare m.fl. om folkhögskolornas kurser och andra verksamheter, dels till folkhögskolorna och deras huvudmän om utbildnings- och samhällsfrågor av betydelse för verksamheten.

FIN framställer trycksaker, kurskataloger och broschyrer och distribuerar dessa samt skolornas egna prospekt. En annan viktig uppgift är att samordna rikstäckande annonseringar, att hålla löpande kontakter med press, radio och TV samt att ge information och sakupplysningar i aktuella folkhögskolefrågor till alla som önskar det. Kurser anordnas för bl.a. syo-funktionärer.

I samarbete med SÖ producerar och distribuerar FIN den förut nämnda katalogen över folkhögskolornas samtliga långa kurser. Den vänder sig till syo-funktionärer, arbetsförmedlare och studievägledare och andra informatörer. Vidare produceras och sprids *Folkhögskoleaktuellt*, en informationstidning med översiktliga uppgifter om kursutbudet samt med adresser och telefonnummer till folkhögskolorna.

FIN distribuerar också kataloger och foldrar, som producerats av eller i samråd med SÖ, med titlar som *Folkhögskolornas sommarkurser*, *Folkhögskolekurser för invandrare*, *Musiklinjer på folkhögskola*, *Media-Info på folkhögskola*, *Naturkurser m.fl.*

FIN genomför slutligen årligen ett antal enkäter om skolornas kurser och om lediga elevplatser på folkhögskolorna m.m. för att få underlag för de löpande informationsinsatserna.

FIN:s verksamhet finansieras genom avgifter från folkhögskolor och landsting samt genom statsbidrag. En nära samverkan sker med Skolöverstyrelsen.

FIN har sina lokaler på Västmannagatan 6 i Stockholm.
Postadress och telefon: Box 481, 101 26 STOCKHOLM,
08-7960050.

Huvudmannaåtgärder

Rekrytering via huvudmannen och den egna rörelsen är för många folkhögskolor ett av de vanligaste rekryteringssätten. För arbetarrörelsens folkhögskolor tar detta sig ofta formen av ett intensivt samarbete med de fackliga organisationerna och med ABF. Tillsammans genomför folkhögskolan och dessa organisationer ofta uppsökande verksamhet på arbetsplatser.

Några folkrörelser och organisationer, som är huvudmän för flera folkhögskolor, har producerat ett samlat informationsmaterial om sina folkhögskolor. Ett antal landsting har iordningställt liknande material.

Folkrörelse- och organisationsägda tidningar och tidskrifter speglar årligen dem närstående folkhögskolors verksamhet. Det sker oftast i nära anslutning till pågående rekrytering av kursdeltagare.

I anknytning till årskonferenser och stämmor m.m. brukar rörelsefolkhögskolorna få tillfälle att medverka med utställningar, trycksaker och muntlig information. Liknande aktiviteter förekommer också för landstingsskolornas del i samband med landstingsmöten eller vid speciella aktiviteter där landstingens totala verksamheter presenteras för allmänheten.

Folkhögskolornas egna åtgärder

Varje folkhögskola tar årligen fram nya prospekt som mer i detalj beskriver skolan och de enskilda kurserna. Under de senaste åren har dessa prospekt och broschyrer blivit allt bättre när det gäller layout och papperskvalitet m.m. Skolornas och kursernas innehåll och särskilda profil beskrivs allt tydligare.

Alla folkhögskolor annonserar årligen i dags- och veckopress. I första hand sker det under perioden februari-april.

Oavsett skolornas allmänna rekryteringssituation tillmäts annonseringen stor betydelse. Det handlar då inte bara om den kortsiktiga annonseringseffekten utan också om att folkhögskolan görs synlig för allmänheten och för beslutsfattarna i olika samhällsinstitutioner.

Folkhögskolorna har i regel varje år kontakter med de syo-funktionärer och arbetsförmedlingar som finns inom regionen. Många skolor inbjuder till informationsdagar eller studiebesök för att ge en närmare bild av skolans verksamhet.

Flera folkhögskolor har producerat mindre utställningar som beskriver skolans verksamheter. Några har med hjälp av egen personal och de studerande på informations- och medielinjer producerat bildspel eller videoband om verksamheten.

De flesta folkhögskolor genomför under våren en "folkhögskolans dag" med såväl öppet hus på skolan som utåtriktade verksamheter i näringslivet.

Några informationsproblem

Etablerandet av Folkhögskolornas informationstjänst (FIN) har utan tvekan spelat en mycket positiv roll för såväl rekryteringen av kursdeltagarna som för den externa och interna informationen om och till folkhögskolorna. De enskilda skolorna har också försökt att allt tydligare beskriva sin verksamhet.

Trots detta kan konstateras att kunskapen om folkhögskolan och dess särart fortfarande är begränsad hos såväl allmänhet som hos informatörer och politiska beslutsfattare. Från enskilda folkhögskolor uttalas ofta en bristande tilltro till att syo-konsulenter och arbetsförmedlare i sin studievägläsningsroll ger en allsidig och rekryteringsfrämjande beskrivning av folkhögskolans kursutbud.

Ett annat problem är att folkhögskolorna själva i bland beskriver sina kurser som "motsvarande gymnasieskolans" eller "jämförbara med 40-poängskurser på högskolan". Risk finns därmed för att folkhögskolans identitet som egen skolform försvagas. När det gäller kurserna på högskolenivå kan också lätt missförstånd uppstå om möjligheten att tillgodoräkna sig dessa i en sammanhängande högskoleutbildning. Det sistnämnda kan givetvis lösas om folkhögskolorna i sin information blir ännu tydligare när det gäller att beskriva kursernas behörighets- och kompetensvärde.

TILLSYN OCH UTVÄRDERING, FORSKNING OCH UTVECKLING

Tillsyn och inspektion

Skolöverstyrelsen är statens tillsyns- och förvaltningsmyndighet för folkhögskolorna. För övriga skolformer under högskolenivån är länsskolnämnderna regionala tillsyns- och förvaltningsmyndigheter, men någon funktion gentemot folkhögskolorna har de inte.

I folkhögskoleförordningen sägs att SÖ skall ha inseende över folkhögskolorna och utfärda de föreskrifter och allmänna råd som behövs för verkställigheten av förordningen. Vidare skall SÖ fastställa ett reglemente för varje skola, i den mån verket så bestämmer i förväg godkänna studieplaner för varje kurs, besluta om statsbidrag till samtliga skolor, medge dispenser från olika föreskrifter samt handlägga överklagandefrågor.

Vad skall då tillsynen innefatta, och hur skall den gå till? Det säger förordningen inget närmare om. En viss vägledning ger dock regeringens instruktion för den statliga skoladministrationen. (SFS 1988:815.) Det heter där att den statliga skoladministrationen skall se till att de mål och riktlinjer för skolväsendet, som riksdagen och regeringen har fastställt, förverkligas inom givna ramar och att en långsiktig och övergripande planering sker. Det heter också att tillsynen skall omfatta besök och inspektioner.

Inom SÖ fullgörs tillsyns- och förvaltningsuppgifterna för folkhögskolorna av en enhet inom avdelningen för vuxenutbildning. Enheten består av folkhögskoleinspektören, som är dess chef, jämte fyra handläggare. För vissa uppgifter anlitas expertis på andra avdelningar inom SÖ. I de löpande arbetsuppgifterna ingår stöd och rådgivning, tillsyn och utvärdering, godkännande av studieplaner för kurser (sker numera i regel i ef-

terhand), fastställande av reglementen, information, utveckling och samordning av kurser inom handikappområdet, kartläggning av utbildnings- och fortbildningsbehov för lärare, utarbetande av långsiktiga handlingsprogram och underlag för långtidsbedömningar och anslagsframställningar, samt administrering av statsbidrag och av forskning och centralt initierat utvecklingsarbete.

Eftersom folkhögskolorna nu är 128 – de var ett tjugotal när folkhögskoleinspektionen inrättades 1912 – och antalet korta och långa kurser per år uppgår till omkring 11 000, måste tillsyns- och inspektionsuppgifterna fullgöras mest som stickprov eller som särskilda insatser (t.ex. inspektioner i äldre formell mening) på förekomna anledningar. Det antal skolor som inspektören och andra företrädare för enheten hinner besöka och samråda med under ett år uppgår till högst ett dussintal.

Tillsynsfunktionen har för övrigt alltmer fokuserats på information, rådgivning och stimulans, något som rekommenderades i propositionen 1980/81:107 om en förändrad statlig skoladministration. Där sades att SÖ i sin tillsynsverksamhet bör fungera mer som samtalspartner än som kontrollant.

Under senare år har formerna för riksdagens och regeringens tillsyn av folkhögskolorna diskuterats av och till.

Med tanke på folkhögskolornas stora frihet har sålunda hävdats att tillsynen och inspektionen borde brytas loss från den statliga tillsynsmyndigheten SÖ och förläggas till ett fristående organ, t.ex. ett folkbildningsråd med förvaltnings- och tillsynsuppgifter också för folkbildningsverksamheten i övrigt.

I 1973 års folkhögskoleutredning väcktes tanken på att decentralisera vissa uppgifter genom att inrätta sex regionalt placerade folkhögskolekonsulenter. Den tanken kanske nu är mogen att vidareutvecklas t.ex. i form av en decentralisering även av tillsynsfunktionen?

Här kan erinras om att statsmakterna beslutat att all offentlig verksamhet på sikt skall präglas mer än nu av målstyrning och resultatstyrning och att budgeteringen skall ske i treårsintervall med början 1991.

Att förvaltnings- och tillsynsfunktionerna nu bör diskuteras, förefaller helt klart bl.a. med hänvisning till kraven på regelförenkling och ökad grad av mål- och resultatstyrning.

Utvärdering

Varje verksamhet behöver någon form av utvärdering. De som ansvarar för den måste få reda på om den följer antagna riktlinjer och når fastställda mål. De som genomför verksamheten behöver få veta om deras arbete medför önskade och väntade resultat. Detta är nödvändigt för bedömningar av behovet av förändringar och måljusteringar.

Inom SÖ:s program för utvärdering på nationell nivå har folkhögskolan hittills inte uppmärksamrats. Några av rapporterna i PUFF-projektet kan delvis betraktas som utvärderingar, likaså några av SÖ:s forskningsprojekt. Men i övrigt förekommer inte på central nivå någon systematisk utvärdering av folkhögskoleverksamheten.

I vilken mån huvudmännen och deras organisationer genomför egna utvärderingar är okänt.

Enligt direktiven bör en förenkling av regleringen av folkhögskoleverksamheten eftersträvas. I likhet med vad som gäller för det allmänna skolväsendet och för övrigt all offentlig verksamhet, innebär detta en samtidig övergång till en mer utpräglad målstyrning.

Folkhögskolan är redan i hög grad målstyrd, och i jämförelse med allmänna skolväsendet mindre detaljreglerad. Om nu folkhögskolan blir än mindre detaljreglerad och än mer målstyrd, fordras en mer utvecklad och mer effektiv uppföljning och utvärdering av verksamheten både från statens, huvudmännens, styrelsernas och verksamhetsföreträdarnas sida.

Hur en sådan uppföljning och utvärdering skall utformas, och hur kompetens för den skall kunna erhållas på olika ansvarighetsnivåer, det är frågor som behöver analyseras och diskuteras ingående.

Forskning och utveckling

För att kunna utveckla folkhögskolan behövs kunskap som gör det möjligt att förstå vad som sker och vad som behöver förändras och hur förändringar skall kunna genomföras. För att få sådan kunskap behövs i viss utsträckning forskningsinsatser.

Huvudansvaret för landets skolforskning och centralt initierade utvecklingsarbete vilar på SÖ. Det egentliga forskningsarbetet utförs vid universitet och högskolor i form av forskningsprojekt av varierande längd.

Ifråga om vuxenutbildningen gjordes i början av 1980-talet omfattande undersökningar av 1970-talets reformer. I dag är forskningen mera

inriktad på att belysa den pedagogiska miljön och inlärningsvillkoren, samt på studier av hur målen uppfylls.

Sedan ett par tre år bedrivs flera studier av måluppfyllelsen inom olika delar av vuxenutbildningen. Andra studier gäller återkommande utbildning som reformstrategi samt uppdragsutbildningens villkor. Ett projekt, som också berör folkhögskolan, gäller möjligheter till studier för vuxna med funktionsnedsättningar. Bland nytillkomna projekt kan nämnas en studie av folkbildning och demokrati, en studie av vuxenutbildning för ålderspensionärer samt en analys av personalutbildningen och personalutvecklingen inom i första hand den enskilda sektorn.

Två större forsknings- och utvecklingsprojekt berör direkt folkhögskolan. Det ena, som startades för något år sedan, har till övergripande syfte att utifrån ett vidare vuxenutbildningsperspektiv beskriva folkhögskolan som pedagogisk miljö. En anknytning sker till både internat- och externat-traditionen. Syftet ligger i linje med de senaste årtiondenas ökande intresse för utvecklandet av en särskild vuxenpedagogik och för vuxenutbildningens roll för demokratin.

I en första rapport med titeln *Folkhögskolans pedagogiska miljö* (1988) har fyra forskare förmedlat några teoretiska perspektiv på folkhögskolans bildningsprocess. Där diskuteras hur folkhögskolan genom sina unika förhållanden utgör ett forskningsområde av vitalt intresse för såväl utbildningssociologin som vuxenpedagogiken. Folkhögskolans ideologi och verksamhet analyseras i ett historiskt perspektiv. Pedagogisk praxis inom folkhögskolan presenteras och utgör grunden för ett antal frågeställningar kring den formella påverkansprocessen. Vidare behandlas den informella påverkansprocessen i relation till internatmiljön. I anslutning därtill diskuteras hur man teoretiskt kan närma sig detta fenomen, varvid idédebatten om livslångt lärande utnyttjas.

I en andra rapport, kallad *Förädlad och sedlig*, (1989) har Per Hartman publicerat en studie kring de praktiskt-estetiska ämnena i sekelskiftets och 1920-talets folkhögskola.

Det andra större projektet går under namnet *Pedagogiskt utvecklingsarbete för folkhögskolan* (PUFF). Det är ett av SÖ:s äldsta utvecklingsprojekt; det startade redan i slutet av 1960-talet. Det är ett så kallat paraplyprojekt och omfattar årligen ett tiotal delprojekt av varierande storlek och ambitionsnivå inom ett tiotal områden.

En del projekt är lokalt initierade. Cirka en sjättedel av skolorna deltar varje år i sådana delprojekt. För att öka erfarenhetsutbytet mellan folkhögskolorna anordnas ett antal årliga konferenser inom ramen för

PUFF. Samtliga projektledare inbjuds varje år till två konferenser för att diskutera det egna projektarbetet och projektmetodik i allmänhet.

Projektets syfte är att öka möjligheterna till samt stimulera och stödja pedagogisk försöksverksamhet i folkhögskolan, att förbättra beslutsunderlaget i pedagogiska frågor på de enskilda skolorna, att initiera utvärderingar, att samla och systematisera pedagogiska erfarenheter i folkhögskolan, samt att effektivare sprida information om erfarenheter och resultat från FoU-arbetet inom folkbildningen och övrig vuxenutbildning.

Resultat från PUFF-projektet redovisas numera i SÖ:s serie *Rapporter - planering, uppföljning och utvärdering*. Sedan 1971 har ett 125-tal rapporter publicerats. En översikt av dem, med sammanfattningar, ges i *PUFF-nyckel. Att hitta rätt bland PUFF-rapporter*. PUFF-nyckeln och rapporterna kan rekvireras från Fortbildningsnämnden i Linköping, Box 414, 581 04 Linköping, tel. 013/102380.

För att få en samlad bild av även andra än nu nämnda forskningsprojekt berörande folkhögskolan har folkhögskolekommittén låtit docenten Harald Eklund ställa samman en översikt över avhandlingar och forskningsrapporter som är relevanta för kommitténs arbete och som är publicerade efter 1977. Översikten har koncentrerats till forskning som sökt ge svar på frågorna Vad har styrt folkhögskolans utveckling? Hur väl fungerar folkhögskolan? Vilken är folkhögskolans särart?

Rapporten kan rekvireras från folkhögskolekommitténs sekretariat.

Lokalt utvecklingsarbete

Genom en enkät till folkhögskolorna i september 1989 har kommittén kunnat konstatera att det vid åtminstone hälften av folkhögskolorna pågår ett arbete med att utveckla befintliga kurser och att skapa nya slag av kurser. Arbetet bedrivs i regel av närmast berörda lärare men ibland också i projektform.

De nya kurser som planeras eller nu prövas gäller främst handikappsektorn, fritidssektorn och den estetiska sektorn. Som exempel kan nämnas nya kurser för afatiker, för vuxna hjärnskadade, för neurologiskt handikappade, samt för människor som drabbats av psykoser och schizofreni. Andra exempel är musikteater, teater på bibellinje, samt yrkesutbildning av idrottskonsulenter, av färdledare och av friskvårdsledare. En missionsarbetarlinje förbereds liksom kurser om datorn inom den humanistiska sektorn, samt samverkanskurser med indiska, estniska och danska skolor. En "låg fartskurs" med skolgång en dag i veckan prövas på en skola.

Flera skolor deltar i utvecklingsprojekt i samarbete med kommuner och institutioner, däribland högskolor och universitet. Distansundervisningen utvecklas och nya kurser prövas, t.ex. i miljövård. Några skolor driver i samarbete med fackliga organisationer särskilda projekt för att genom uppsökande verksamhet nå lågutbildade.

Inrapporterade försöks- och utvecklingsprojekt inom det rent pedagogiska området är få.

För den som vill veta mer:

Arvidson, L: *Folkbildning i rörelse. Pedagogisk syn i folkbildning inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet - en jämförelse*. Studies in Education and Psychology 16. Malmö: Liber Förlag, 1985.

Arvidson, L: På väg mot en återkommande utbildning? I: Rubenson (Red). *Återkommande utbildning - idé och strategi i förändring*. Rapport LiU-PEK-R 111. Universitetet i Linköping, Institutionen för pedagogik och psykologi, 1987.

Arvidson, L, m.fl.: *Folkhögskolans pedagogiska miljö - några teoretiska aspekter på formella och informella bildningsprocesser*. Rapport LiU-PEK R 129, 1988.

Candinger, M: *Två rörelseskolor. Förs folkrörelsernas grundläggande idéer in i kurserna? Hur och i vilka sammanhang?* (60-poängsuppsats) Universitetet i Linköping, Institutionen för pedagogik och psykologi, 1986.

Dahl, S och Gelotte, M: *Undervisning i folkhögskolan. En jämförelse från sju folkhögskolor med grundskolekurser i komvux* (60-poängsuppsats). Universitetet i Linköping, Institutionen för pedagogik och psykologi, 1986.

Eklund, H: *Folkhögskolan. En översikt över avhandlingar och forskningsrapporter efter 1977*. Stencil. Linköpings universitet, Institutionen för pedagogik och psykologi, 1989.

Hartman, P: *Förädlad och sedlig*. En studie kring de praktisk-estetiska ämnena i sekelskiftets och 1920-talets folkhögskola. Rapport LiU-PEKR 145, 1989.

Kylhammar, O: *PUFF-nyckel. Att hitta rätt bland PUFF-rapporter*. (SÖ R 88:50, 1988.)

FRAMTIDENS UTBILDNINGSBUD

Vilken roll kommer folkhögskolorna med sin särart att kunna spela i framtiden? Vilka bildnings-, utbildnings-, folkbildnings- och kulturuppgifter är de mest skickade att svara för? Vilka utbildningsuppgifter blir deras i relation till övriga utbildningsanordnares utbud?

Svaret på de frågorna, som är kommitténs huvudfrågor, blir naturligtvis beroende av samhällsutvecklingen i ekonomiskt, tekniskt, socialt och kulturellt avseende samt av förändringar i samhällets och medborgarnas utbildningsbehov och i utbildningsanordnarnas möjligheter att fylla detta behov.

Svaret blir också beroende av den utveckling som folkhögskolorna själva kommer att initiera och genomföra samt av det stöd som stat, landsting och kommun i fortsättningen är beredda att ge till folkhögskoleverksamhet av olika slag.

I direktiven och tilläggsdirektiven sägs att kommittén som en viktig uppgift bör överväga folkhögskolans roll och uppgifter i förhållande till andra utbildningsanordnare och att kommittén bör kritiskt granska och redovisa omfattningen av den folkhögskoleverksamhet som i princip utgör ett parallellsystem till gymnasieskola och högskola.

Kommittén ger därför i detta kapitel en översikt av nuläget hos och förutsebar utveckling av det allmänna utbildningsutbudet under de närmaste tio eller femton åren.

Grundskolan

Låt oss först se på det allmänna skolväsendet. Den nioåriga obligatoriska *grundskolan* var genomförd i hela landet i början av 1970-talet. De

svenska medborgare, som har kortare utbildning än nioårig grundskola, är för närvarande ca en och en halv miljon, motsvarande omkring 20 procent av befolkningen. Andelen beräknas fram till år 2010 ha gått ned till 3 å 4 procent; gruppen kommer då att utgöras huvudsakligen av pensionärer och invandrare.

Under 1990-talet väntas grundskolan genom en rad olika åtgärder i högre grad än nu ha blivit "en skola för alla". En reviderad läroplan, en bättre specialundervisning, förbättrade arbetssätt, en ökad samverkan mellan förskola och skola och en förbättrad lärarutbildning kan väntas medverka till att grundskolans mål och riktlinjer får ett bättre genomslag än hittills. Men säkerligen kommer alltjämt en liten grupp elever att lämna grundskolan med besvärande brister i kunskaper och färdigheter. För närvarande lämnar en halv procent - ca 450 ungdomar - grundskolan helt utan betyg, medan upp till fyra procent saknar betyg i något eller några ämnen. De brister de har i kunskaper och färdigheter kan i framtiden komma att utgöra ett större handikapp än nu beroende på höjningen av den allmänna utbildningsnivån.

Som komplement till grundskolan finns för särskilda målgrupper *grundsärskolan*, *sameskolan* samt *specialskolan* för syn-, hörsel- och tal-skadade.

Gymnasieskolan

Gymnasieskolan står inför förändringar som förväntas göra också denna skolform i högre grad än hittills till "en skolform för alla" i både kvantitativ och kvalitativ mening. Den är numera dimensionerad för att ta emot ett gott stycke över alla 16-åringar. Den är rikt differentierad på 37 linjer, över 550 specialkurser samt ett stort antal regionalt och lokalt arbetsmarknadsanpassade studievägar.

Inför höstterminen 1989 sökte inte mindre än 98 procent av eleverna i grundskolans nionde årskurs till gymnasieskolan. Alla kom inte in på önskade utbildningar, men andelen som gick över till gymnasieskolan blev ändå nittio procent. De som inte kom in på önskad utbildningsväg, återkommer erfarenhetsmässigt efter något eller några år med förnyad ansökan. Detta betyder att praktiskt taget alla ungdomar nu går till en gymnasieutbildning direkt från grundskolan eller efter något eller några års upphåll. Ungefär tre fjärdedelar går till yrkesinriktade utbildningsvägar och resten till studieförberedande.

Ännu på 1970-talet fortsatte endast ca 70 procent av grundskolans elever till gymnasieskolan. Sedan dess har gymnasieskolan alltså i *kvantitativ* mening i praktiken blivit en skola för alla ungdomar. Och nya studievägar och ämnen har tillkommit både för att tillgodose behovet av tidsenliga yrkeskunskaper och färdigheter och för att möta det ökande intresset för studier med estetisk-kulturell inriktning och andra specialinriktningar (musiklinjer, idrottslinjer o.l.).

Samhällsutvecklingen har nu ställt gymnasieskolan inför fortsatta förändringskrav. Tre tämligen genomgripande förändringsförslag, som är uttryck för dessa krav, remissbehandlas just nu.

Ett av dem kommer från SÖ och avser den studieförberedande utbildningen. SÖ vill öka inslaget av individuellt valda ämnen, vidga skolornas frihet att organisera undervisningen och att utnyttja tillgängliga resurser samt underlätta bibehållandet av en gymnasieskola på sådana mindre orter vilka särskilt kommer att drabbas av 1990-talets starkt vikande elevunderlag.

Förslaget innebär ökade möjligheter till samläsning och fria tillval för elevernas del och till lokal profilering för skolornas del inom ramen för oförändrade statliga kostnader.

Huvudsyftet med det individuella tillvalet är att låta eleverna inom en begränsad del av sitt studieprogram få ägna sig åt något specialintresse, t.ex. åt bild, musik, psykologi, socialkunskap, informations- och textbehandling, naturvetenskapligt specialämne, rättskunskap, idé- och lärdoms historia, global överlevnad, kost och hälsa m.m. Lokala ämnen skall också kunna utvecklas och väljas. Elevinflytande och elevmedverkan skall understödjas.

Den yrkesinriktade undervisningen föreslås bli samlad i sju block och 18 linjer. Alla utbildningarna blir treåriga. Svenska, samhällskunskap, engelska och matematik blir obligatoriska ämnen med möjligheter till tillval av t.ex. bild, musik, religion, etik och livsåskådning samt psykologi. Datakunskap blir också obligatoriskt ämne.

En särskild utredning om de tvååriga teoretiska linjerna har föreslagit att också dessa blir treåriga och mer yrkesinriktade bl.a. mot vårdsektorn och den estetiska sektorn. Efter genomgång av andra årskursen skall eleverna ha samma allmänna behörighet för högskolestudier som den treåriga övriga yrkesutbildningen föreslås ge.

Särskilt intressant ur folkhögskolans synpunkt är utredningens förslag om inrättande av en treårig estetisk linje med grenarna bild, dans, musik, slöjd (textil, trä och metall) och teater. Möjligheter till lokala varian-

ter eller specialiseringar skall finnas. Samläsning i allmänna ämnen mellan olika grenar och med andra gymnasieutbildningar skall bli möjlig.

Den estetiska linjen skall förbereda för vidare yrkesutbildning inom högskolans estetiska och konstnärliga utbildningar, men den skall också ge både allmän och särskild behörighet för grundskollärarytbildning med estetisk specialisering. Efter andra årskursen skall eleverna kunna välja att fortsätta sina estetiska studier inom gymnasieskolan eller övergå exempelvis till folkhögskola, heter det.

Den nya treåriga estetiska gymnasieutbildningen torde kunna starta tidigast med läsåret 1992/93. Om den treåriga estetiska linjen kommer till stånd, kan den komma att bli en direkt motsvarighet till folkhögskolornas kurser och linjer inom det estetiska området.

Proposition med anledning av de nu nämnda förslagen har aviserats till våren 1990.

Till det som nu redovisats skall läggas den omfattande försöks- och utvecklingsverksamhet som bedrivs i många gymnasieskolor i fråga om skolans inre arbetsmiljö. Den vilar till stor del på riksdagsbeslutet 1984 om gymnasieskolans utveckling. Den anknyter till den pedagogiska utveckling som gymnasieskolan genomgår sedan den nya läroplanen kom till 1970.

I enlighet med läroplanens mål och riktlinjer pågår nämligen en betydande förändring av det pedagogiska arbetet inom gymnasieskolan, understött av lärarutbildningen och lärarfortbildningen. Läroplanen säger bl.a. att gymnasieskolans undervisning skall stimulera elevernas intresse för att aktivt medverka i samhällsarbetet. Den skall utveckla ett självständigt och kritiskt arbetssätt, stärka och fördjupa den internationella orienteringen samt utveckla viljelivet och den skapande förmågan. Valet av undervisningsformer och arbetssätt skall ske efter elevernas individuella förutsättningar. Folkbildningsorganisationernas möjligheter att ge stöd i skolarbetet bör uppmärksammas. Samverkan mellan olika ämnen bör eftersträvas. Särskild omsorg bör ägnas elever som har svårigheter i skolarbetet. De enskilda eleverna bör fritt och efter intresse och förutsättningar (inom vissa ramar) individuellt få välja arbetssätt och stoff. Grupparbete, laborationer, självständiga arbetsuppgifter, koncentrationsläsning och koncentrationsdagar rekommenderas.

Med den här ovan beskrivna utvecklingen kommer gymnasieskolan och dess pedagogik att i flera avseenden närma sig vad som länge gällt för folkhögskolan.

Grundvux

Grundutbildning för vuxna (grundvux) ersatte 1977 den s.k. alfabetiseringsundervisning som sedan 1968 anordnats i grundskolan. Grundvux vänder sig till både svenskar och invandrare och omfattar grundläggande undervisning i läsning, skrivning och matematik på låg- och mellanstadienivå. Undervisningen anpassas efter elevernas individuella behov. Någon centralt fastställd kursplan finns ej. Elever kan påbörja en utbildning när som helst under året.

Under läsåret 1987/88 deltog ca 22 000 personer i grundvux. Av dem var ca 40 procent svenskar och 60 procent invandrare. Mer än 80 procent var 25 år eller äldre. Grundvux anordnades i praktiskt taget alla kommuner. Verksamheten utformas ganska olika i olika kommuner. Den totala studietiden för en studerande i grundvux är begränsad till högst 1 000 lektioner för svensktalande och till högst 1 500 lektioner för icke svensktalande studerande. Skolstyrelsen kan besluta om en förlängning av tiden för studerande som inte har uppnått studiemålet. Länsskolnämnden kan besluta om ytterligare förlängning.

Vid inte så få vuxenutbildningsenheter fungerar grundvux ungefär som en folkhögskola. Undervisningen kompletteras med en rad sociala och socialpedagogiska aktiviteter, och lärare och elever bildar en väl sammansvetsad grupp. Studiegången är mycket individuellt anpassad.

Komvux

Den kommunala vuxenutbildningen (komvux) vänder sig till vuxna som har behov av kompetensinriktad utbildning. Komvux skall erbjuda utbildning främst till dem som tidigare fått minst av samhällets utbildningsresurser, i första hand korttidsutbildade, resurssvaga och socialt utsatta personer. En annan viktig målgrupp är vuxna som behöver kunskaper och färdigheter för att gå ut i arbetslivet, komplettera sitt yrkeskunnande, förändra sin arbetssituation eller skaffa sig behörighet för fortsatta studier. En tredje målgrupp är ungdomar, som efter avbrutna gymnasiestudier eller felvald studieväg vill skaffa sig önskad gymnasiekompetens.

Komvux kom till under 1960-talet och expanderade kraftigt under 1970-talet som ett led i statsmakternas strävan att bygga ut vuxenutbildningen för att kompensera dem som gått miste om grundskole- och gym-

nasieutbildning och att erbjuda möjligheter till återkommande utbildning.

Komvux omfattar dels utbildning som svarar mot grundskolans högsta stadium och gymnasieskolan, dels särskild yrkesinriktad utbildning. Utbildningen är uppbyggd av fristående kurser. Vilka kurser som skall anordnas i en kommun bestäms av skolstyrelsen. De allmänna ämnena är indelade i etapper som bygger på varandra och tillsammans bildar en sammanhängande studiegång. Varje etapp utgör en separat kurs. Yrkesämnen är på liknande sätt indelade i delmomentkurser.

I detta sammanhang bör framhållas att allt fler vuxenutbildningsenheter ägnar sig åt en uppsökande verksamhet, ofta i samverkan med fackliga organisationer, och därigenom rekryterar många med mycket bristfällig grundutbildning. Goda exempel finns på enheter som starkt engagerar sig för elevernas sociala och personliga utveckling i former som liknar folkhögskolans.

Komvux anordnas nu av nästan samtliga kommuner och landsting. Antalet särskilda vuxenutbildningsenheter är över 160, antalet kursdeltagare per år över en halv miljon och antalet undervisningstimmar inemot fyra miljoner.

Mycket görs för att förebygga studieavbrott. Stödsamtal och stödundervisning ges, individuella studieplaner (med färre ämnen och långsammare studietakt) upprättas, kamrat- och gruppstöd organiseras etc.

Enligt mål och riktlinjer i läroplanen för kommunal och statlig utbildning för vuxna (Lvux 82) skall utbildningen anpassas efter de studerandes individuella bakgrund och erfarenheter. Stor vikt skall läggas vid stödjande och elevvårdande insatser. Deltagarna bör medverka i studieplanering, i val av arbetsform och material samt i utvärdering. Lärare och kursdeltagare skall gemensamt göra ett urval av det stoff som skall behandlas med hänsyn till deltagarnas olika förutsättningar och behov. Pedagogiskt bör arbetsformerna individualiseras och lärarledd undervisning varvas med grupparbete, projektarbete och temaarbete, även över ämnesgränserna.

Komvux kompletteras av de två statliga skolorna för vuxna (SSV) i Härnösand och Norrköping. De meddelar distansundervisning främst åt personer med viss studievana och som bor i glesbygd. SSV har även ett särskilt ansvar för att ge utbildning i mindre vanliga ämnen och kurser samt för yrkesutbildning i udda yrken och för nya näringsgrenar och verksamhetsområden.

Särvux

Landstingskommunerna har under perioden 1970-1988 med visst statsbidrag bedrivit försöksverksamhet med *vuxenutbildning för psykiskt utvecklingsstörda, särvux*. Försöksverksamheten upphörde 1988 och ersattes då genom beslut av riksdagen med en reguljär kompetensinriktad och för varje individ mer omfattande vuxenutbildning på grundsärskolenivå.

Hösten 1988 tillsatte regeringen en utredning om särvux. I en delrapport har utredningen konstaterat att det i dag bedrivs en relativt omfattande vuxenutbildning för psykiskt utvecklingsstörda. Studiecirkelverksamheten spelar därvid en dominerande roll. Undervisning i basfärdigheter sker främst inom grundvux, folkhögskola och särvux. Yrkesinriktad utbildning finns endast i begränsad omfattning. Kommittén pekar särskilt på den ojämna spridningen av utbildningsutbudet, det begränsade utbudet av undervisning i basfärdigheter för gravt och måttligt utvecklingsstörda, samt på behovet av ett mer varierat utbud för lindrigt utvecklingsstörda.

Högskolan

Omkring 20 procent av alla förvärvsarbetande över 24 år har numera en examen från *högskolan*. Andelen ökar varje år. Under ett läsår studerar omkring 200 000 personer vid landets över tjugo universitet och högskolor. Högskoleutbildning finns nu i varje län. Nästan två tredjedelar av de studerande läser på utbildningslinjer, ungefär en tredjedel följer fristående kurser och fortbildningskurser och sex procent genomgår forskarutbildning.

Nästan tre fjärdedelar av högskolenybjörarna 1987/88 hade gymnasial utbildningsbakgrund - inom den statliga högskolan 86 procent. På utbildningslinjer inom den statliga högskoleutbildningen, där regler om allmän behörighet tillämpas, hade 1977-1984 två procent folkhögskola som utbildningsbakgrund mot en procent sedan dess. (SCB U 20 SM 8904.)

Den sociala rekryteringen till olika högskolor är fortfarande sned. Den är dock mindre sned vid de nya regionala och kommunala högskoleutbildningarna. De har betydligt större andel nybörjare från arbetarhem än genomsnittet. (Utbildningsstatistisk årsbok 1988.)

Högskolornas linje- och kursutbud är mycket mångfacetterat och rymmer en lång rad kortare och längre utbildningar av både teoretisk och

yrkesinriktad karaktär. Särskilt gäller detta de fristående kurserna som organiseras och till innehåll och form bestäms av varje universitet och högskola. I det utbudet återfinns en lång rad yrkesinriktade kurser, mer eller mindre "skräddarsydda" för lokala arbetsmarknadsbehov eller mer temporära utbildningsbehov för olika målgrupper. Numera har högskolorna en betydande frihet och stora möjligheter att med kort varsel utforma sådan utbildning, en frihet och flexibilitet som är nästan densamma som folkhögskolornas.

Till sist skall här lämnas några uppgifter även om studieförbunden, arbetsmarknadsutbildningen och personalutbildningen.

Studieförbunden

Knappast någon folkbildnings- och utbildningsverksamhet når så många medborgare som de elva studieförbunden gör med sina studiecirklar och kulturprogram. En stor del av verksamheten organiseras i direkt samverkan med förbundens medlemsorganisationer och märks inte utåt så mycket som den verksamhet som erbjuds allmänheten via annonser och broschyrer.

Under de senaste åren har över 300 000 studiecirklar årligen genomförts med tillsammans över två och en halv miljon deltagare under totalt mer än 10 miljoner studietimmar. I genomsnitt hade varje cirkel åtta deltagare och omfattade trettioåtta timmar. Mer än en tredjedel av cirkelarna ägnade sig åt estetiska ämnen och något mer än en fjärdedel åt samhällsfrågor, de båda största ämnesområdena. I ett par tusen cirklar fick tjugotusen personer påbyggnadsutbildning i svenska för invandrare. På en del orter används studiecirkelformen i mer sammanhängande form som grund för bl.a. konst-, teater- och musikutbildningar.

Årligen arrangerar studieförbunden omkring 100 000 kulturprogram med totalt omkring tio miljoner deltagare eller besökare. Omkring 30 000 kulturverksamhetsgrupper med över 400 000 deltagare är engagerade i körer, ensembler och andra kulturgrupper; 56 procent av dessa ägnar sig åt sång och musik, 18 procent åt dans, tio procent åt teater och resten åt konst, litteratur, utställningar, dokumentation och tvärkulturell verksamhet.

Redan nu samarbetar studieförbunden och folkhögskolorna med varandra. Med mindre av regelstyrning och mer av målstyrning, som föreslagits i bl.a. SÖ-rapporten Studieförbunden inför 90-talet (1988), kan

detta samarbete utvecklas ytterligare och kanske leda till att helt nya och spännande verksamhetsformer utvecklas.

Arbetsmarknadsutbildningen

Arbetsmarknadsutbildning anordnas och förmedlas av arbetsmarknadsmyndigheterna som uppdragsutbildning. Den skall tillgodose behovet av yrkesutbildning för dem som är arbetslösa eller hotas av arbetslöshet. Den köps från gymnasieskolan och vuxenutbildningen och från den 1986 bildade statliga AMU-gruppen.

AMU administreras av en central myndighet i Stockholm och av regionala myndigheter i varje län. Varje region har ansvar för sin egen arbetsmarknadsutbildning. AMU har 5 500 anställda och finns på ett hundratal orter.

AMU får inga statliga bidrag och är alltså självbärande och säljer utbildningstjänster på marknadsmässiga villkor till främst länsarbetsnämnderna men också (till fem procent) till företag och förvaltningar.

För 1989/90 har regeringen räknat med att 122 000 personer kommer att behöva någon form av arbetsmarknadsutbildning. Enligt AMS innebär 90-talets starkt krympande tillskott av unga yrkesutbildade, att stora krav kommer att ställas på personalutbildning och arbetsmarknadsutbildning för den medelålders arbetskraften.

Personalutbildningen

Mellan en och två miljoner förvärvsarbetande beräknas årligen delta i någon form av *personalutbildning*. Undersökningar visar att personer med lång skolutbildning deltar oftare än personer med kort utbildning. Deltidsarbetande går på kurs mera sällan än heltidsarbetande. Det är främst personer i åldern 36 till 45 år som deltar. Könsfördelningen är i stort sett jämn. Medan endast omkring 20 procent av de LO-anslutna för några år sedan erhöll personalutbildning, var andelen TCO-medlemmar 38 och andelen SACO/SR-medlemmar 48 procent. Räknat över ett år fick medlemmar i LO i genomsnitt 2,3 dagars, i TCO 4,3 dagars och i SACO/SR 6,0 dagars personalutbildning. (Utbildningsstatistisk årsbok 1988.)

Här kan erinras om att regeringen aviserat en utredning om personalutbildningen i framtiden. I den utredningen väntas LO:s rapport från vå-

ren 1989 om denna utbildning bli behandlad. Förslaget innehåller bl.a. krav på en lagfäst rätt till viss vuxenutbildning för vissa löntagare enligt följande:

De löntagare som saknar grundskole- och/eller gymnasiekompetens i ämnena svenska, matematik, engelska och samhällskunskap bör ges rätt att inhämta sådan kunskap på arbetstid och utan förlust av anställningsförmåner. För denna utbildning bör samhället bidra med resurser av samma storleksordning som ungdomar i dag får i den obligatoriska skolan. Övriga kostnader skall tas ut i form av en arbetsgivaravgift. Resurserna bör förvaltas av en central stiftelse. Utbildningen skall genomföras på uppdragsbasis. När löntagare genomgår grundskole- och/eller gymnasieutbildning i ovan nämnda ämnen, skall arbetsgivaren ersättas för utbildningskostnader och lön.

Sammanfattningsvis förefaller det som om det allmänna utbildningsväsendet, arbetsmarknadsutbildningen och personalutbildningen i varje fall kvantitativt väl kommer att kunna täcka den överblickbara framtidens utbildningsbehov. En förutsättning härför är dock att eventuella studiefinansieringsproblem löses. Pågående utveckling och planerade förändringar i olika avseenden är naturligtvis förhållanden och förutsättningar som utgör utgångspunkter för diskussionen om folkhögskolans framtida roll och uppgifter som *utbildningsinstitution*.

Vad blir folkhögskolans roll och uppgift?

Den bild av utbildningssamhället som tecknats här är *en* utgångspunkt för diskussionen om folkhögskolans framtid. *En annan* är samhällsutvecklingen de närmaste decennierna. Vad den kommer att innebära är omöjligt att förutse. Den framtidsdebatt som förs, med utgångspunkt från framtidsforskarnas resultat, gör det dock möjligt att få en uppfattning om inom vilka områden det finns anledning att vänta sig förändringar.

Informationsteknologins utveckling har redan inneburit genomgripande förändringar av produktions- och arbetsvillkor i samhället. Utvecklingen kommer att fortsätta och öppna nya möjligheter som dock förutsätter omställningar och förnyade kunskaper. Samarbetet över gränserna kommer att öka på alla områden, inte bara inom näringslivet. De internationella kontakterna ökar – både i arbetslivet och privatlivet. Samhället blir alltmer mångkulturellt och såväl samhällsliv som kulturliv får en allt starkare prägel av internationalisering. Villkoren i arbetslivet kommer att förändras, inte bara till följd av den tekniska utvecklingen utan också genom människors ökade krav på medbestämmande och meningsfullt arbete.

Det samhälle som vi går in i på 90-talet kommer förhoppningsvis att i ökad utsträckning präglas av självständiga, kunniga och aktiva människor. Decentraliseringen både i företag och kommuner kommer att sprida ansvar och initiativrätt till betydligt fler. Kulturlivet kommer att kunna vitaliseras genom att fler engagerar sig i skapande verksamheter. Miljöfrågorna kommer att engagera allt fler människor med intresse av att skaffa sig bättre kunskaper på de naturvetenskapliga områdena för att på ett mer kvalificerat sätt kunna delta i debatten om de insatser och omställningar som en lösning av miljöproblemen kräver.

Vilken roll kan folkhögskolan spela för att tillgodose de utbildningskrav som en samhällsutveckling av det här slaget kommer att ställa?

Det är debatten kring denna fråga som folkhögskolekommittén vill stimulera. Debatten blir vägledande för kommitténs överväganden under våren 1990. De skall leda fram till färdiga förslag senast den 1 september 1990.

För att underlätta en strukturerad debatt ges här tre utgångspunkter.

1. Mycket återstår att göra för att *överbrygga utbildningsklyftorna i samhället*.

Samtidigt som ett *allmänt kunskapslyft* kommer till stånd under de närmaste decennierna, uppstår troligen – för att tala med SÖ-skriften *Det stora kunskapslyftet* (1988) – en ny *kunskapsklyfta*. Den uppstår mellan dem, som får del av den expanderande personalutbildning som ger specialisering och professionalism, och dem som lämnas utanför, mellan dem som bor i glesbygd och dem som bor i kunskapsintensiva och kommunikationstäta områden, mellan långtidsutbildade och korttidsutbildade (de senare blir dessutom troligen svårare att nå med utbildning). Kunskapsklyftor uppstår troligen också mellan en yngre alltmer välutbildad generation och en äldre generation med betydligt sämre kunskaper och möjligheter till kontakter med kulturlivet än den yngre.

Härtill kan fogas den väntade kraftiga förändringen i befolkningssammansättningen. Antalet ungdomar i åldern 16-24 år kommer att sjunka med 20-25 procent under de närmaste tjugo åren medan antalet personer i åldersgruppen 55-65 kommer att kraftigt öka. Detta kan leda till att medelålders och äldre i arbetskraften kommer att få det allt svårare, medan de yngre får allt snabbare avancemang och allt högre lön även om de inte behöver skaffa sig så lång utbildning.

Begreppet "korttidsutbildad" eller "lågutbildad" kommer för övrigt säkerligen att framemot sekelskiftet ha fått innebörden "person som ej genomgått hel gymnasieutbildning eller fått motsvarande kunskaper och

färdigheter". Men det kan också komma att betyda den som inte har för arbetsliv, samhällsliv och kulturliv relevanta kunskaper och färdigheter, och de kommer att vara ganska många.

2. Folkhögskolorna har under den senaste tioårsperioden spelat en viktig roll när det gällt att *komplettera det reguljära utbildningsväsendet*. Den frihet som folkhögskolan kan utnyttja har gjort det möjligt att snabbt tillgodose utbildningsbehov på nya områden. Det framgår av den beskrivning av kursutbudet som här tidigare lämnats. Det är lätt att peka på en rad olika ämnesområden inom vilka kompletteringar av liknande slag skulle kunna vara intressanta för framtiden. Frågor om ekologi, miljö och överlevnad, internationalisering och om det mångkulturella samhällslivets villkor får t.ex. än så länge mycket liten uppmärksamhet inom den reguljära undervisningen. Detsamma gäller livs-, tros- och samlevnadsfrågor. Tvärvetenskapliga studier kring aktuella problemområden har den vanliga skolan hittills haft svårt att ge utrymme för.

I diskussionen om folkhögskolans kompletterande roll finns det dock anledning att ha i minnet att 90-talets gymnasieskola och högskola kommer att ha andra drag än 70- och 80-talens motsvarigheter. Både organisation och arbetssätt kommer att ha förändrats och därmed förmågan att anpassa verksamheten till nya utbildningsbehov. Detta visar den bild av utbildningssamhället som har givits i det här kapitlet.

3. Många folkhögskolor har på senare år utvecklats till aktiva *folkbildnings- och kulturinstitutioner*, inte minst genom att bygga upp en omfattande kursverksamhet på de estetiska områdena och genom att utveckla ett samarbete med organisationer och studieförbund.

Skolorna har härigenom knutit an till en klassisk folkhögskoletradition. Folkhögskolan har alltid strävat efter att fungera som centrum för fria, frivilliga och kritiska studier och debatter, som mötesplats för tanke- och erfarenhetsutbyte och som humanistisk motkraft mot kommersialiseringen och teknokratiseringen av kultur- och samhällslivet. Folkhögskolan har också haft ambitionen att ge en helhetsbild av det allt rikare men också alltmer specialiserade och fragmentariserade kunskaps- och informationsflödet.

Detta är vackra och allmänt hållna formuleringar med drag av läroplanspoesi. Konkret kan det dock handla om mycket påtagliga och nödvändiga uppgifter: stimulans åt folkrörelsernas idédebatt och verksamhet, funktion som kraftcentrum i regionens utveckling, insatser för att skapa

en bred folklig kultur och ett ökat deltagande i den demokratiska beslutsprocessen.

Folkhögskolan kan aldrig utvecklas till en folkbildnings- och kulturinstitution bara med hjälp av idéer och önskemål. Verksamheten måste locka ungdomar och vuxna att satsa tid, pengar och engagemang. Folkhögskoledebatten måste förena utmanande idéer med sund realism.

FRÅGOR FÖR DEBATTEN OM FOLKHÖGSKOLANS FRAMTID

Avsikten med den här boken är att stimulera till en debatt om folkhögskolans framtid på de enskilda skolorna och bland alla andra som har intresse för folkhögskolans utveckling. Boken sänds ut till alla folkhögskolor, och där kan debatten bli av värde i skolornas arbete. Debatten skall också ge vägledning åt folkhögskolekommitténs arbete.

De fakta och debattinlägg som presenteras i boken väcker i sig många frågor. De flesta avsnitt avslutas dessutom med en beskrivning av problemområden och med några tillspetsade frågeställningar.

För att ytterligare stimulera debatten följer här några diskussionsfrågor kring de viktigaste problemområdena.

1. Boken ger en bild av hur folkhögskolan fungerar i dag. Stämmer denna överens med er bild av dagens folkhögskola?

2. Vilka grupper skall i första hand få del av folkhögskolans resurser? De som har en kort grundutbildning är en självklar målgrupp, men vilka utöver denna grupp?

3. Hur bör folkhögskolorna arbeta för att nå dem som är korttidsutbildade?

4. Många skolor erbjuder i dag yrkesinriktade kurser. Vilken omfattning och vilken inriktning bör sådan utbildning ha på folkhögskolorna i framtiden?

5. Vilka nya utbildningsbehov skapas genom utvecklingen av kultur- och samhällsliv? Vilka nya uppgifter kan folkhögskolorna ta på sig?

6. Enligt direktiven till folkhögskolekommittén bör kärnan i folkhögskolornas verksamhet även i fortsättningen vara allmän medborgerlig bildning. Hur kan detta krav tillgodoses i framtidens folkhögskola?

Synpunkter på de frågor som tas upp i boken välkomnas före den 1 mars 1990 under adress

FOLKHÖGSKOLEKOMMITTÉN

Svartmangatan 9

111 29 STOCKHOLM

FYRA DEBATTINLÄGG om folkhögskolans framtid

Efter faktaredovisningen följer här fyra debattinlägg av personer med starkt engagemang i folkhögskolan och med bestämda uppfattningar om folkhögskolornas arbetsuppgifter i framtiden.

Två av debattörerna har själva arbetat länge inom folkhögskolan.

Lilian Hultin är en av initiativtagarna till Kvinnofolkhögskolan i Göteborg och är nu verksam som lärare på denna skola.

Gösta Vestlund är ordförande i styrelsen för PRO:s folkhögskola. Han har tidigare varit rektor på Tollare folkhögskola, folkhögskoleinspektör och undervisningsråd på SÖ.

De övriga två debattinläggen kommer från vana kultur- och samhällsdebattörer.

Ana Maria Narti är författare och kulturskribent i bland annat DN och Artes. Hon är född i Rumänien och ser det svenska utbildningssamhället med en invandrares ögon.

Ronny Svensson är samhällsvetare och rådgivare åt Bergslagens kommuner och ingår i den fristående forskargruppen Bergslagsgruppen.

TID, RUM OCH EGNA PENGAR – om kvinnor på folkhögskola

av Lilian Hultin

"Kvinnokön ger lägre lön" skanderade vi, när kvinnorörelsens andra våg sköljde fram längs gator och torg i det begynnande 70-talets Sverige.

Vi hade plötsligt blivit medvetna om orättvisorna: könet avgjorde inte bara lönen, utan också tillgången till utbildning, inflytande och makt. Makten över samhällets resurser låg i männens händer.

Daghemsfrågan, prostitutionen, våldsporren – överallt såg vi bevis på det könsmaktsystem som styrde våra liv. Ingenstans såg vi det klarare än i den könssegregerade köksadministrationen! Och vi dammade av Marx och vi grälade på marxisterna för att de glömt ta med "reproduktionen" i sina teoribyggen.

Det var kravet på "ett eget rum" och egna pengar, som låg till grund för Virginia Woolfs angrepp på det patriarkaliska samhället. Samma krav inspirerade Mary Woolstonecraft, Olymp de Gauge och Aphra Behn, när de författade sina stridsskrifter. I Sverige fick den heliga Birgitta sin dröm förverkligad: ett eget kloster, en nunneorden, som tog sig rätten att sälja egna avlatsbrev.

Det var först sedan vi börjat ställa frågor om förtryckets rötter, som vi upptäckte våra skrivande och kämpande förmödrar. Inte visste vi att det funnits så många kvinnor, som under tidernas lopp också ställt sig frågan varför kvinnor alltid var så "fattiga". Varför fick vi inte studera, varför kunde vi inte kontrollera vår egen tid, varför undanhölls vi överallt den politiska makten? Vi vägrade att tro på myterna om hur "kvinnan" egentligen var. Våra förmödrar vägrade också acceptera att kvinnor inte hade någon själ, inte kunde tänka, styrdes av sina drifter, saknade överjag och därmed moral.

Genom att beskriva världen och analysera drivkrafterna kunde vi, som Virginia Woolf säger: hämta liv från alla de okända, utforskade liv, som varit våra förelöperkor. Vi måste också göra det arbetet själva. Vi måste finna formerna, ställa de rätta frågorna och jämföra våra erfarenheter som kvinnor i ett kvinnoförtryckande samhälle. Det gällde att göra politik av det mest privata. Vi ville inte bara fråga, vi ville förändra världen.

Då kunde vi söka oss till folkhögskolan. Den svenska folkhögskolan, med sina rötter i 1800-talets bondekamp och arbetarrörelse, hade en tradition av kulturkamp och klasskamp. Där fanns det "rum" vi behövde. Där fanns också – och det var viktigare – en vilja att se till den enskilda individen, en tro på det personliga ansvarstagandet och en förvisning om att förändring var möjlig.

Kvinnorna och folkhögskolans miljö

Miljön, som skapats på de svenska folkhögskolorna, växlar från skola till skola. Detta gäller särskilt de yttre villkoren. Slott och herresäten, bruksgårdar och hyreskaserner, moderna arkitektdrömmar eller stenhögar från sekelskiftet, uppbyggda med donationer från stormrika bönder – variationen är stor. Men den inre miljön, den viktigaste, är sig ganska lik från norr till söder. I den miljön finns rum för samtal och samverkan, tolerans och demokrati. Och, innehållet är viktigare än formen. Även om ekande stentrappor och iskalla internatrum kan göra samvaron provande, finns där en värme. Och menar jag, den värmen kommer av respekten för, och tron på individen.

För kvinnornas del är det särskilt viktigt att skolorna skapar en förståelse för hur omvärldens villkor formar oss som människor, påverkar våra åsikter och attityder. Orättfärdiga samhällssystem och omänskliga arbets- och livsvillkor kan förändras, nya värderingar kan skapas och förändring är möjlig, om tillräckligt många i solidaritet ställer krav.

Smärtsamma erfarenheter från barndom och tonårstid försvinner inte utan spår. Jante-lagens stenhårda villkor gäller särskilt för kvinnor.

Kvinnorna och folkhögskolans pedagogik

Kvinnors livsvillkor formas av ett patriarkalt samhällssystem – här som överallt i världen. Livsvillkor, kultur i vid mening, bestäms av den tillgång vi har till vår tid, till teknik, pengar, språk och politik. Om under-

visningen på folkhögskolan skall leda till att kvinnor får ett starkare självförtroende, måste "den allmänna medborgerliga bildningen" ta sin utgångspunkt i kvinnors historia och kvinnors verklighet.

Vi börjar med tiden. Den är ett magiskt ting. Den kan aldrig vara tom - den måste fyllas med något. Kvinnors tid fylls av andras behov. Och den som kontrollerar någon annas tid stjäl liv. Det anses som självklart att kvinnor skall ägna sin tid åt man, barn och omsorg. Det är aldrig självklart att kvinnor kan få tillgång till sin egen tid, än mindre kräva något av andra. Därför måste undervisningen vara sådan att kvinnor får tid till sig själva. Att läsa, forska, reflektera tillsammans med andra kvinnor. Det "egna rummet" kräver också den "egna tiden".

Kvinnor har hindrats att få kunskap om teknik. Det har varit ett manligt privilegium att få sådan utbildning och sådant arbete som inneburit kontroll av teknik. Det är fortfarande ett nästan totalt mansdominerat yrkesområde. Här kan folkhögskolan i sin undervisning ge kvinnor nya möjligheter: teknik kopplat till miljöförstöring, kapprustning och kärnkraft blir ur kvinnosynpunkt nödvändig kunskap. De praktiska konsekvenserna av en hejdlös teknikutveckling utan omsorgsperspektiv måste analyseras. Alternativa lösningar, som vindkraft och solenergi, diskuteras.

Språk och makt hör ihop. Makten över språket, meddelandet, har varit en förutsättning för överhetens kontroll. Den stela sammanträdesformen, byråkratspråket, ordvalet likaväl som reklamtexternas och såpoperornas kvinnoförnedrande budskap, tjänar manssamhällets syften. På en folkhögskola skall smågruppsdiskussioner, rundor, där var och säger sin mening, och ett icke förtryckande, ickesexistiskt språk vara självklarheter.

De demokratiska beslutsprocesserna med stort inflytande från deltagarna, tjänar syftet att förbereda eleverna för ett ansvarstagande i partier och föreningar. Analysen av maktspråk och reklamtrick har också en självklar plats i undervisningen. Det är viktigt att den roll som kvinnoförnedringen spelar analyseras noga. Språk och politik hör samman. Vi benämner världen utifrån vårt kvinnoperspektiv - då kan vi få kraft att förändra den. Varför är bara 9 procent av yrkesinspektionsnämndernas ledamöter kvinnor? Och varför är kvinnolönerna inom den statliga sektorn bara 79 procent av motsvarande manslöner?

Makten över resurserna ligger inte i kvinnornas händer. Lönerna är lägre, mindre summor satsas på kvinnornas behov än på männens. Det gäller sjukvård, det gäller idrott och det gäller utbildning. På folkhögsko-

la är det lätt att i projektarbetsform analysera samhällsfrågorna och resursfördelningen. Då skall ett könsperspektiv alltid vara med.

Så kommer vi tillbaka till den allmänna medborgerliga bildning, som folkhögskolans undervisning skall syfta till. Så länge den demokratiska strukturen i Sverige kan leda till att kvinnor marginaliseras i beslutande organ och nämnder, ja överallt där makt utövas, borde ett självklart krav vara att den framtida folkhögskolan bygger all sin undervisning på ett kvinnoperspektiv. Männen är inte längre den självklara normen. Varje folkhögskola, som säger sig vilja ge just "allmän medborgerlig bildning", borde starta särskilda kvinnokurser.

Att det skall finnas daghem på varje folkhögskola borde vara ett villkor för att skolorna skall få statsbidrag. Det är dessutom få ställen, som lämpar sig bättre för barn än just folkhögskolorna: grönt gräs, parker och stora lekutrymmen. Ren luft och bilfria omgivningar.

Det praktiska omsorgsarbetet borde i en framtid delas lika mellan män och kvinnor. Finns det då något naturligare än att också på folkhögskolorna göra detta möjligt. Deltagare och handledare lagar mat och städar tillsammans. Många alldeles naturliga tillfällen till övningar i demokratiskt beslutsfattande kan utspelas kring beslut om matsedel och städschema. Då prövas solidariteten och handlingsberedskapen. Då blir kvinnornas livserfarenheter och kunskaper synliga.

Kvinnorna och pengarna

Kvinnor skall i framtiden komma som deltagare på folkhögskolornas kurser för att de vill ta sitt ansvar för sin och barnens framtid. De skall också komma för att få en nödvändig, behörighetsgivande utbildning. De skall kunna gå vidare till universitet och högskolor. Virginia Wolf skrev om det egna rummet och om de 500 pund som skulle göra kvinnofrigörelsen möjlig. Det gäller också i dag. Utan de "500 punden", utan studielön i någon form, kan inte en vanlig kvinna komma till folkhögskolan.

Vi måste kräva ett rättvist studiesocialt skyddsnät: utbildningsbidrag, vuxenstudiestöd och studielån på samma villkor till kvinnor och män. Männen får i dag en mycket större andel av den resursen. Kvinnor, som inte varit anslutna till a-kassa, eftersom de varit hemma med barnen, eller städat på nätterna, eller haft lösa timmar inom vården, får i dag en bråkdel av den månadssumma deras manliga kamrater hämtar ut i stu-

diestöd. Detta är djupt orättvist och konserverar det gamla maktmönstret.

Vi behöver folkhögskolan särskilt väl med tanke på alla de kvinnor, som kommit till Sverige från andra länder. De har ett annat modersmål, andra kulturmönster och värderingar. För dem kan folkhögskolan, just i kraft av sin tradition av respekt för individen och hänsyn till var och ens förutsättningar, sin tro på mångfald och debatt, bli den oas, det fredade rum, som gör det möjligt för dessa kvinnor att starta på nytt och få ett liv som fullvärdiga medborgare i Sverige.

Kvinnorna, forskningen och konsten

Det är också genom folkhögskolornas förmedling, som de nya forskningsresultaten inom kvinnostudieområdet kan föras ut. Precis på samma sätt som 1800-talets kulturradikaler arbetade med den folkliga kulturen och förde en dialog med den tidens bondestudenter och arbetarledare på folkhögskolorna, kan vi låta folkhögskolornas kvinnliga deltagare och Forumorganisationernas kvinliga forskare arbeta tillsammans. Ur det mötet kan en ny och samhällsförändrande kunskap och handlingsberedskap växa fram.

De kvinnliga konstnärerna, hantverkarna, journalisterna och skådespelarna har också den framtida folkhögskolan som en naturlig arbetsplats och utbildningsmiljö. Det är viktigt att de estetiska kurserna får finnas kvar med den mångfald och den kulturmiljö, som då skapas för alla på en folkhögskola. Den vidgade förmågan att tänka och känna, som vi talar om i vår målsättning, kräver att andra uttryckningsformer än det talade och skrivna ordet tas i anspråk.

Det är mångfalden, debatten, kulturen, som varit det unika med skolformen som sådan. Var annars träffar man människor med så olika livserfarenheter, från så olika miljöer, i så skiftande åldrar, svenska och invandrare ...

Att tro att skolformen skulle kunna överleva utan denna mångfald, är naivt. Det skulle finnas kvar lokaler, men folkhögskola är något annat: ett innehåll, inget skal.

Vi måste se folkhögskolan som en motmakt – en plats där missmodet drivs bort av solidaritet och handling – där vanmakten besegras. Det privata är politiskt – och när tillräckligt många kvinnor i sina privata liv uppnår en ny medvetenhet, då är frigörelse möjlig. Då kan kvinnor gå ut i livet med de nödvändiga praktiska och politiska kunskaperna. När de i

praktisk handling lärt sig ta ansvar för skolsamhälle och studieinnehåll, när de tillsammans med andra kvinnor och män studerat kvinnoförtryckets orsaker och yttringar, när de analyserat det patriarkala samhällets orättvisor, då har de den nödvändiga medborgerliga bildningen. Då kan kampen mot kvinnolön, för daghem och en bra kollektivtrafik, för miljövard och fred börja. Då kan kvinnor ute i arbetsliv och samhälle driva krav på kvotering till beslutsfattande organ och och på delat ansvar för hem och barn.

Jag frågade mina kvinnliga elever vad de ansåg om folkhögskolans möjligheter. Varför skall kvinnor gå på folkhögskolekurser i framtiden? Jag fick många bra svar. Av utrymmesskäl kan jag bara citera ett enda.

"Efter olika utbildningar och skolformer är det första gången jag, som är 37 år och yrkesverksam, går på en folkhögskola.

Jag upplever det som en unik möjlighet för mig att få stanna upp i mitt liv, tänka och känna efter hur livet ser ut och hur jag vill ha det.

Detta att inte ha en press på sig att prestera för ett bestämt mål, gör att jag tillägnar mig kunskap på ett helt nytt sätt och målmedvetenheten kan komma, växa fram inifrån utifrån mig själv. Också fantastiskt att få möta andra kvinnor, medmänniskor, under så fria former ... detta att ta ansvar själv för skolan, gör att vi samarbetar och lär av varandra i stället för att tävla och konkurrera sinsemellan.

Jag känner en "helhetskänsla" i folkhögskolan. Laga maten, vara vaktmästare, städa, måla och skapa, sjunga, åh sången! gympa, röra på kroppen, prata, diskutera och läsa, alla möjligheter och all inspiration ger mig en skatt och någonstans en kraft att påverka mitt liv och göra det meningsfullt. Att ta vara på mina medborgerliga möjligheter "ute" i samhället. Att bli en mer aktiv samhällsmedlem och yrkesmänniska och morsa..."

Till sist vill jag gärna påminna om den finlandssvenska författarinnan Birgitta Bouchts dikt Grundkurs.

lär dig att säga
JAG

(övning, repetition)

jag vet
jag tycker
jag kräver
jag ger

jag är
jag gör

(lektion 1)

säg: jag vägrar

att ha dåligt samvete
att skynda mig
att sitta barnvakt
att konkurrera
att prestera
att skratta åt dåliga vitsar
att anpassa mig
att ge upp

(lektion 2)

gör:
ingenting
ännu

(lektion 3)

annat än
vila i dig själv

(lektion 4)

sök dig ut
var inte rädd
ditt huvud vilar stadigt
på axlarna
du är klipsk och vacker

(lektion 5)

ge nån på käften
det känns skönt

(lektion 6)

sluta slåss
gör uppror

VÄLFÄRD, FOLKBILDNING OCH DEMOKRATI

av Gösta Vestlund

Vårt land har på några decennier förvandlats från fattigsamhälle till välfärdsstat. Ett mirakel, som innebär en nästan obegriplig lättnad för hela befolkningen. Men nu skapar överraskande och allvarliga förändringar förvirring och oro hos både politiker och vanliga medborgare.

Mitt i en lång högkonjunktur med kraftigt ökad privat konsumtion anser sig de ansvariga tvingade att om möjligt sänka skatterna och minska anslagen på områden som ansetts som hörnpelare i välfärdsbygget!

Samtidigt noterar man ökad oro politiskt: Organiserad politisk verksamhet minskar och ensaks-aktioner ökar. Troheten mot partierna försvagas, särskilt hos de unga.

Brister solidariteten?

Orsakerna till förändringarna är säkert många och sambandet mellan dem komplicerat. En central faktor är emellertid tydlig nog. Människornas egenintresse har ökat på bekostnad av gemenskap och solidaritet. Precis som barn har vi blivit så engagerade i alla saker, som vi fått råd till, att vi snart sagt glömt omgivningen. Den utvecklingen ser man klart i familjens splittring och i bristen på aktivitet i de flesta folkrörelser. Det är alltså motiverat att tala om välfärdens barnstadium.

Ett exempel. Ledaren för en av huvudstadens största och mest livaktiga frikyrkor berättar, att man har svårigheter att behålla sitt semester- och kurscentrum i skärgården. Medlemmarna har inte längre tid att hjälpa till med reparationerna eller att komma till olika möten. Det är bara några trogna som ställer upp. Förklaringen är, att de har sina egna fri-

tidshus eller t.ex. utlandsresor att tänka på. Trots att deras kyrka satsar i hög grad på medlemskontakten prioriterar medlemmarna främst det privata!

Vilken inverkan denna individualisering har på inställningen till lika människovärde och rättvisa för alla, har vi inget mått på. Men nog måste en långvarig och stark koncentration på de egna intressena tära på solidariteten. Välfärdssamhället kan inte bestå utan att en stor majoritet av medborgarna erkänner samma värdegrund och den måste bl.a. omfatta respekt för människovärdet. Brister den respekten då är välfärdssamhället hotat i sina grundvalar.

Fråga är vilket allvar som kan ligga bakom diskussionerna om att med hänsyn till resurserna dela in medborgarna i A- och B-människor. Sådana åsikter har ju faktiskt förts fram i sjukvårdsdebatten. Den ena gruppen skulle få vård, den andra bli utan! Då är människovärdet sönderbrutet! Eller för att låna en aktuell bild från den yttre miljödebatten; individualismen har fränt ett hål i det humanistiska ozonlagret! Det är inga överord. De svaga i samhället kan då riskera vilken behandling som helst. Eller låt oss använda en lika aktuell bild från det medicinska området; det humanistiska immunförsvaret skadas!

Nu är bilden å andra sidan inte alldeles entydig. Nya krafter och synsätt börjar tränga sig fram. Samtidigt som medlemsaktiviteten i de klassiska folkrörelserna försvagas har det i snabb takt vuxit upp nya sammanslutningar. Det är klubbar och smågrupper, som sysslar med alla upptänkliga aktiviteter som hunduppfödning, korsordslösning, radiopejling och yoga. De förenar ett individuellt hobbyintresse med en form av småskalig solidaritet. Kanske är det ett första steg från en renodlad individualism till andra livskvaliteter som samarbete och gemenskap? En trevande öppning ut mot samhället igen? I så fall kan man hävda, att vi är på väg in i en ny fas av välfärdssamhällets utveckling, en sorts pubertet! En förändring av stor betydelse för det vi här kallar det humanistiska immunförsvaret.

Folkrörelserna – stagnation eller förnyelse?

Det råder så gott som fullständig enighet om folkrörelsernas oskattbara betydelse för demokratins framväxt och konsolidering i vårt land och därmed för välfärdssamhällets uppbyggnad. De djupa förändringarna har emellertid också inneburit stora omvälvningar i folkrörelsernas verksamhet. Med några undantag har medlemsaktiviteten sjunkit kraftigt. Lokal-

press, radio och telefon har övertagit uppgiften att förmedla traktens händelser och särskilt teve har framgångsrikt konkurrerat ut föreningens underhållningsprogram.

Dessutom har flera av organisationernas ursprungliga kampmål uppnåtts. Frikyrkorna behöver inte längre kämpa mot en övermäktig statskyrka och både den politiska och den fackliga grenen av arbetarrörelsen har nått större framgångar än de kunde ana för bara några decennier sedan. Nykterhetsrörelsen har inte lyckats i samma utsträckning. Jämfört med förhållandena på 1800-talet har den dock kommit ett gott stycke på väg. Men den allt starkare konsumtionskulturen, som också medför nya dryckesvanor, ställer den inför nya arbetsuppgifter tillsammans med de gamla. Idrottsorganisationer brottas med växande interna problem i samband med kraven på olika förmåner från många aktiva. Till detta kommer också olustiga dopingaffärer. Men samtidigt måste betonas att idrottsföreningarna når fler unga än andra sammanslutningar i vårt land.

Den sjunkande medlemsaktiviteten, som utöver vad som redan framhållits, i hög grad påverkas av krafterna i välfärdens barnstadium, har fått flera konsekvenser. Den har tvingat de ansvariga att anställa personer för att säkerställa verksamheten. Vi har fått en sorts "folkombudsmän", som i stor utsträckning planerar och genomför arbetet på alla nivåer i "Organisations-Sverige". Det är en växande och mäktig, relativt ny, klass i välfärdssamhället, som besätter många platser i våra politiska organ och utgör en inflytelserik grupp vid de flesta kongresser och konferenser.

De är i regel mycket kunniga och mycket hängivna rörelsens idéer – inte sällan mer än övriga medlemmar. Det är de övriga medlemmarnas passivitet, som skapat den nya klassen och som en konsekvens har "föreningsklimatet" ändrats. Medlemmarna har steg för steg blivit observatörer och utvecklar ett "distansintresse" gentemot de betalda "arbetsmyrorna". Avståndet mellan "gräsrotterna" och ledarna har ökat och bidragit till ett elitistiskt inslag i folkrörelsernas demokratiska mönster.

Demokratin i smältdegeln

Många tycks tro att vår demokrati är mycket gammal. Men så är det inte. Den politiska demokratin med rösträtt för alla vuxna har ännu inte fyllt 70 år! Den har emellertid under den förhållandevis korta tiden visat en ovanlig stabilitet bl.a. i fråga om valdeltagande och partitrohet. Det

är därför lätt att tro, att den inte kan rubbas av icke-demokratiska krafter i vårt samhälle.

Med de förändringar i samhället, som tidigare analyserats, finns det tvärtom skäl att vara uppmärksam inför de problem som vuxit fram samtidigt med välfärdssamhället. De politiska organisationerna uppvisar samma svårigheter som övriga folkrörelser. Man har att kämpa med ett svagt medlemsengagemang och följderna blir att en liten grupp aktiva dominerar verksamheten. Denna grupp bestämmer också i regel vilka kandidater, som skall representera partiet i olika politiska organ. Detta kan knappast vara positivt vare sig för förnyelsen eller för ledarkvaliteten.

Maktutredningen har dessutom visat att det bara är cirka två procent av befolkningen som är villig att åta sig politiska uppdrag. Mobiliseringsgraden är mycket låg. Samtidigt konstateras att rörligheten mellan partierna ökar och att unga väljare inte känner samma trohet mot olika partier och ideologier som äldre generationer. Benägenheten att söka lösa olika svårigheter med aktioner som trädskramning och ockupationer har blivit allt starkare. Undersökningar visar att sådana aktiviteter mot politikerna växer. Det talas mer och mer om politikerförakt. Det finns alltså risker för att demokratins anseende tar skada. Nu krävs målmedvetna insatser för att motverka skadorna och stärka en i väljargrupperna förankrad samhällsordning. Någon panik är det nog inte fråga om. Men det är klokt att se om huset i tid.

Folkhögskolan, folkrörelserna och demokratin

Det är starka och komplicerade krafter, som driver förändringen. Egenintresset stärker både människors och gruppers insatser, men drar också upp skiljelinjer och motsättningar. Kommersialismen – nära besläktad med egenintresset – sätter in sin kraft med både positiva och negativa verkningar. En stark tro på tillväxtekonomin stimulerar dessa huvudströmmar och en del experter förebådar en skärpt konkurrens som nödvändig för att över huvud taget vidmakthålla och öka välfärden. Det är alltså en hård kamp mellan mäktiga intressen både inom och utom landet som paradoxalt nog bildar underlaget för ett samhälle med värde och trygghet för alla! Hur kan det förenas? Är det egentligen så underligt att sprickorna blir både fler och djupare i välfärden?

Det behövs inga filosofiska djupdykningar för att se att kampen för solidaritet och demokrati blir huvuduppgiften för decennier framåt. Det gäller att mobilisera alla positiva krafter och samordna deras insatser.

Folkbildningsarbetet, i huvudsak uppbyggt av folkhögskolorna och studieförbunden, är som nämnts en del av försvaret för människovärde och rättvisa i det moderna samhället. Men begreppet folkbildning uppfattas i dag inte så av alla. Under seklets första decennier förknippades det med kampen för demokratin. Ledare som Ellen Key, Olle Olsson och Rickard Sandler bidrog i hög grad till den tolkningen. Nu tycks många, bland dem också en del politiker, anse att folkbildningsarbetet främst är en sorts lyxaktivitet. Till en del kan man förstå den inställningen. Medan studier i cirklar med hobbybetonade ämnen har ökat starkt, går det snarare åt motsatt håll med de samhällsinriktade ämnena. I folkhögskolorna har allt fler estetiska och specialinriktade linjer inrättats de senaste decennierna.

Nu är ju estetisk verksamhet en väsentlig del av ett välfärdssamhälle, bl.a. därför att den bidrar till skönhetsupplevelsorna, utvecklar fantasin och ger möjlighet till gemenskap. Det är ett tungt motargument. Men mer än så; undersökningar visar, att arbete i t.ex. praktisk-estetisk verksamhet i många fall stimulerar deltagare till politisk aktivitet! Naturligtvis måste det dras en gräns för vilka hobbybetonade aktiviteter, som bör få bidrag av allmänna medel. Utöver vad som redan framhållits måste dock betonas, att dessa ämnen ofta är "inkörsporten" till mer teoretiska ämnen för korttidsutbildade medborgare.

Trots detta är det angeläget att förstärka samhällsämnen i folkbildningsarbetet. Det gäller för både studieförbunden och folkhögskolorna.

Folkhögskolans resurser är en väsentlig tillgång i kampen för solidaritet och demokrati. Det finns 128 skolor. Antalet elever i långa kurser uppgår till ca 15 000 och i korta kurser når man ca 225 000!

Folkhögskolorna har emellertid sina speciella problem att kämpa med. Elevrekryteringen har varit och är det stora bekymret för de flesta och påverkar kursernas inriktning och valet av nya kurser. Under de senaste decennierna har många linjer med speciell uppläggning och utformade för deltagarnas yrkesförberedelser eller särskilda fritidsintressen. Många av de korta kurserna har också ett begränsat innehåll. Skolorna söker gentemot den "smalare" uppläggningsen att skapa balans och så långt möjligt förverkliga förordningens bestämmelser om allmän medborgerlig bildning.

Det är den insatsen och det omfattande kontaktnätet med folkrörelserna, som är folkhögskolans "frontavsnitt" i kampen för att stärka solidariteten och delaktigheten i samhället.

Folkhögskolan i framtiden

Folkhögskolans huvuduppgift måste också i framtiden vara att ge de studerande vid alla kurser så långt som möjligt en allmän medborgerlig bildning. Med den starka inriktning mot yrkesutbildning som präglar de flesta undervisningsinstitutionerna, liksom många av dem som söker sig till folkhögskola, är det mycket angeläget att folkhögskolan får allt stöd för denna insats.

Det kan bl.a. ske genom

- att uppgiften betonas starkare i en kommande förordning eller i myndighetens anvisningar,
- att folkhögskollärlinjen vid universitetet i Linköping får ökade resurser för utbildning och fortbildning med inriktning på en förstärkning av insatserna för samhällsansvaret.

Som redan framhållits har folkhögskolan i hög grad bidragit till ledarutbildningen i våra folkrörelser. Den uppgiften blir mer än väsentlig i framtiden. Tendenserna i utvecklingen att många medborgare söker sig till små hobbybetonade grupper ställer föreningsledarna inför nya uppgifter. Deras insikter om förutsättningarna för en personligare kontakt mellan människorna måste förstärkas, likaså deras förmåga att så långt möjligt kombinera medlemmarnas individuella intressen med föreningens huvuduppgifter. Många folkhögskollärare har goda förutsättningar att ge undervisning i ledarfrågor, men det tillkommer ständigt nya rön och deras insats skulle bli av större värde genom

- att det bereddades möjlighet, t.ex. genom tjänstledighet på förmånliga villkor, att delta i speciella kurser om ledarfunktionen vid universitet eller andra för ämnesområdet aktuella institutioner eller/och
- att de gavs tillfälle till studiebesök i verksamhetsformer med särskild insikt i modernt ledarskap.

Kunskaperna om folkrörelserna och deras betydelse för demokratin är sannolikt begränsade, kanske främst i de yngre generationerna. Bristerna skulle kunna reduceras genom

- att lärare genom tjänstgöringsbestämmelser finge möjlighet att ge information om folkrörelsernas funktion och betydelse främst i det allmänna skolväsendet.

Som tidigare nämnts kan man inte bortse från risken för att fundamentala humanistiska värden kan försvagas i ett bistrare ekonomiskt klimat. En ständig uppmärksamhet på förändringar är av största betydelse. Folkhögskolorna kan genom sina kontakter med olika folkrörelser bidra till en kontinuerlig analys av utvecklingen och tillsammans med organi-

sationernas ledare vidta åtgärder för att göra olika medlemsgrupper medvetna om konsekvenserna.

Inte sällan kräver kursverksamheten vid folkhögskolorna intensiva insatser av lärare och övrig personal. Det blir därför ofta inte tid eller kraft över för kontakter med den kringliggande bygden. Men i ett skede, då fundamentala förändringar äger rum, är det av stor betydelse, att folkhögskolan blir en mötesplats för grupper med olika intressen och åsikter. Det är därför angeläget att söka utveckla resurser för en konferensverksamhet, där skolorna kunde inbjuda representanter för den allmänna skolan, lokala massmedier, näringslivet, kulturella organ, politiker och kommunala myndigheter för utbyte av information och åsikter av betydelse för bygden eller regionen i centrala frågor.

En sådan verksamhet skulle stimuleras genom

- att ansvar för sådan kontaktverksamhet kunde ingå i lärarnas tjänstgöring och
- att bidrag kunde förstärkas till inköp av speciell litteratur för skolornas bibliotek, som analyserar samhällsförändringar.

I ett sådant kontaktnät skulle givetvis studieförbunden ingå, liksom bildningsförbunden på regional nivå.

Skapa ett självständigt folkbildningsråd!

För att öka folkbildningsarbetets slagkraft är en förändring av den centrala organisationen av stor betydelse. Myndighetsfunktionen för folkbildningsverksamheten har sedan begynnelsen varit inlemmad i skolöverstyrelsen. Det har under uppbyggnadsskedet varit av stort värde. Man har haft tillgång till ämbetsverkets rutiner och olika kontakter och dessutom har folkbildningsaktiviteternas status stärkts genom samhörigheten med SÖ.

I ett läge då folkbildningskrafterna står inför nya och stora utmaningar är en central organisation uppbyggd utifrån folkbildningsverksamhetens speciella funktion och huvuduppgift mycket angelägen. Den allmänna skolan kräver en helt annan central organisation. Strukturen, rutinerna, urvalet av ledare och styrelsens sammansättning bestäms av denna funktion. Med undantag av ett fåtal beslutsfattare på folkbildningsenheten är ledarna valda med hänsyn till sina kunskaper och erfarenheter i skolfrågor. Det är självklart med hänsyn till ämbetsverkets "tunga" uppgifter. Önskemål om en "skilsmässa" har alltså ingenting att göra med personkritik. Det bygger på skillnader i funktionen.

Beslutsorgan, konferenser, arbetsgrupper och - som redan nämnts - själva styrelsen komponeras och präglas av den starkt reglerade skolans folk. Folkbildningsarbetet arbetar utifrån andra förutsättningar. Deltagandet är fritt och frivilligt och gäller vuxna, vilket innebär en väsentligt annorlunda pedagogik och tillsyn. Därför är ett fristående centralt organ för folkbildningsverksamheten i landet starkt motiverat.

Det är möjligt att ett sådant organ till en början skulle förlora något i fråga om status hos en del politiker och myndigheter. Men det skulle kunna anpassa sin verksamhet smidigare och göra snabbare förändringar, om så behövdes. Den väsentligaste vinsten skulle ändå vara att få en sammansättning av styrelsen och av rådgivande organ, som gav direkt kontakt med likartade verksamheter. Man kan tänka sig representanter för olika folkrörelser, humanistiska enheter vid universiteten, radio och teve, Kulturrådet, Journalistförbundet, olika konstnärsorganisationer och naturligtvis SÖ.

Ett Statens folkbildningsråd skulle på så sätt kunna bli av stor betydelse för en kraftsamling på bred front för en effektiv folkbildningsinsats till förstärkning av det humanistiska immunförsvaret.

KAVIAR FÖR FOLKET

av Ana Maria Narti

Finns det någon anledning att förstärka stödet till folkhögskolorna i en tid med välutvecklade centrala studiesystem och effektiv utbildning inom företagen? En lång rad reformer har gett stor spridning till varierade former av utbildning. Grundskolan, gymnasier, universitet och högskolor är avsedda att ta emot de flesta av landets ungdomar. Vuxenskolor och intern utbildning inom olika arbetsenheter har öppnat nya kanaler för kunskapsförmedling. De flesta människor med fasta arbeten har bakom sig längre utbildning än deras föräldrar hade under sina yrkesverksamma liv, många av landets medborgare studerar vid återkommande perioder. Finns det någon anledning att uppmuntra och utveckla folkhögskolan?

Folkhögskolan växte upp ur den kulturella segregation som kännetecknade samhällen där enbart människor med relativt god ekonomi och fördelaktig social ställning kunde unna sig lyxen att studera; i vår tid är studierna i princip öppna för alla. Skall vi då fortsätta satsa på folkhögskolan och på de andra besläktade alternativa studievägarna inom studieförbunden?

Mitt svar är: Ja. Just i dag, när tillgången på utbildningar har blivit så stor och när alla medborgare kan, om de vill, oavbrutet förbättra och fördjupa sin utbildning, just i dag är de alternativa utbildningssystemen viktigare än någonsin. Påståendet låter paradoxalt, nästan obegripligt, men läsarna med praktisk erfarenhet av undervisning kommer inte att bli förvånade. De vet att alla stora utbildningssystem riskerar att drabbas av stelbenthet och ineffektivitet. Och de vet – framför allt – att spridningen av skolor över landet och ett lättare inträde i utbildningens värld inte automatiskt leder till den kulturella segregationens död. Tvärtom, statistiken visar med all önskad tydlighet att arbetarklassens barn inte alls lockas av studier, att de inte stormar lärdomens högre fästningar. Det är fortfarande familjetraditionerna som bestämmer hur mycket en ung

människa tänker studera och vilket kunskapskapital den strävar efter att tillägna sig. Och i samhällets bottenklick lever människor med allvarliga brister i sin elementära utbildning, s.k. funktionella eller faktiska analfabeter. Hela livet genomträngs av intellektuella koder, vi använder siffror och bokstäver för att genomföra oerhört enkla vardagliga handlingar, t.ex. för att öppna våra bostäders portar. Det egentliga fysiska arbetet blir allt mer isolerat inom vissa marginella delar av samhället – på grund av de nya teknologierna. I denna nya värld dominerad av räknesätt och bokstavskombinationer finns det inget utrymme för människor som har svårt att läsa, skriva och räkna. Teknikernas explosion gör att dessa medborgare i praktiken stängs in i en social grupp utanför samhällets ramar, en grupp berövad möjligheten att leva ett värdigt och spännande liv.

Med andra ord: de kulturella privilegierna har inte avskaffats. Ett nytt ståndssamhälle håller på att växa fram, ett hierarkiskt samhälle i vilket kunskapskapitalet spelar allt viktigare roll. Att grundskolan ger stor spridning till en oftast varierad och omfattande utbildning har inte betytt att de sämst lottade har fått nya chanser att ta del av kulturens mest krävande och mest givande erfarenheter. Delvis kan grundskolan misslyckas – vilket inte så sällan inträffar, som följd av den förstelning av undervisningen jag talade om, och delvis har själva den teknologiska utvecklingen och kraven på ständigt nya kvalifikationer höjt ribban – kunskapernas ribba – överallt på arbetsmarknaden och i vardagen.

Det verkar vara med utbildningen så som det är med våden: ju mer tillgång och mångfald ökar, desto fler och bredare blir behoven.

Denna stegringsspiral drivs vidare i allt hastigare takt när avgörande förändringar äger rum i kulturens miljöer. Nya element kommer in i bilden – masskommunikationens effekter orsakar total omvandling i människornas relationer med sig själva och med sina minnen, i dialogen med andra och i överföringen av kunskap och erfarenhet. Marknaden för produktion och distribution av underhållning, information och kultur har aldrig tidigare kunna sälja så mycket som i vår tid. Mängden av nya produkter – TV-kanaler, videoprodukter, musikaliska prylar – skapar i sig nya svårigheter, därför att den låser en mycket stor del av den mindre kunniga befolkningen till en lättillgänglighet med negativa förtecken. Det är faktiskt lättare att snabbt sälja mekaniskt utformade spektakel som kräver ett minimum av koncentration och deltagande än att vinna den stora publiken för filmer, föreställningar och konserter som talar till kunniga och kritiskt krävande åskådare. Underhållningen sätter ofta likhetstecken mellan nöjen och passivitet – och i många fall också mellan

njutning, dålig kvalitet och destruktiva tendenser – och denna typ av underhållning är på stark frammarsch. Havet av förströelser tomta på tankar, fattiga på levande mänskliga erfarenheter eller fixerade vid sadistiska spektakel hotar att dränka oss alla: en kulturell miljöförstöring som säkert vållar stora sociala, psykologiska och intellektuella skador framför allt hos underklassens barn och ungdomar.

Alla dessa nya situationer kan bemötas enbart om kulturen grupperar sina krafter i starka centra för motstånd, miljöer där människans möten med kunskap, förströelse och nya erfarenheter kan växa fram utan påverkan från de gigantiska internationella mekanismerna för snabb försäljning av information och underhållning. Det är just denna roll som den fria utbildningen får i nutidens samhälle – att möjliggöra en aktiv kamp mot kulturell segregation, fördumning, avhumanisering genom våld och förnedrande underhållning.

Vi behöver praktiska möjligheter att organisera en ny sorts folkbildning, en ny kamp avsedd att öppna för alla medborgare vägen till kvalitet. Och vi behöver små och levande kulturmiljöer där den aktiva människan – skapare och mottagare av kultur – självständigt kan handla, möta andra människor, väcka deras lust att lära sig konsten att handla.

Detta innebär – självklart – inte att vi ska starta landsomfattande kampanjer, att predikare och förkunnare ska offentligt fördöma den fördummande och avhumaniserade underhållningen och kalla till massmöten med den goda kulturen. Detta innebär – tvärtom – att det praktiska arbetet med krävande studier och högt kvalificerad kultur ska vara tillgängligt för så många som möjligt, också utanför de allmänna utbildningssystemen och bredvid den undervisning som pågår på arbetsplatserna.

Låt oss bredda diskussionen och se längre bakåt i tiden. Det icke industrialiserade samhället lämnade alltid utrymme för skapande i de fattigas tillvaro, hela bondekulturens arv talar om detta. Människorna kunde inte skriva och läsa, men de var inte berövade en egen kulturell och mycket aktiv verksamhet för den skull. Det var de många och fattiga som i vardagens alla olika situationer skapade, tog emot och förde vidare en mycket rik och djup kultur, den muntliga kulturen. Vad industrialism och postindustrialism har åstadkommit är en kulturell och estetisk passivisering av massorna. Tidigare hade de fattiga varit aktiva skapare och mottagare av den egna muntliga kulturen och deras kulturliv blev dessutom ofta inspirationskälla och impulsgivare för den lärda kulturen och alltså grogrund för en hög konstnärlig aktivitet. Industrialism och postindustrialism förvandlar just dessa sociala grupper på samhällets bot-

ten till passiva konsumenter av lättillgänglig underhållning utan rötter i bondetraditionen eller kontaktytor vända mot den lärda kulturen. Folkkulturen, aktivt skapad och aktivt mottagen av massorna, ersätts nu av mekaniskt producerad kultur för folket. De gamla sagornas rikedomar av poesi och djupt tänkande, den folkliga bildkonstens och musikens oändlighet av skatter lämnar plats för produkter tillverkade efter koncentrationens och tankelöshetens rutiner.

Den nya kulturella segregationen öppnar en avgrund mellan kvalitet-kultur och masskultur när industrialismen berövar massorna den vardagliga träning som behövs för aktiv delaktighet. Man kan inte motverka denna segregation genom ord, genom information eller övertalningskampanjer. Det enda vapen som kan tänkas ge resultat i denna strid är praktiken – därför att enbart praktiken tränar fram den aktiva delaktigheten och det kritiska självständiga tänkandet. Bara den som läser bra böcker, och inte några få, utan många bra böcker, blir skapande läsare och känner, förstår hur dum och hur djupt fördummande tantsnusket är. Bara den som ofta lyssnar till krävande musik hör melodifestivalernas tomhet och banalitet. Bara den som regelbundet söker sig till levande filmer är utrustad med varaktig immunitet gentemot våldets pornografiska och sadistiska blodbad i videoreportoaren.

Folkhögskolorna kan blir träffpunkter där avgörande möten med den levande kulturen och konsten äger rum – ett slags elitskolor öppna för hela folket. Jag är ju varm anhängare av den tanke som Brecht formulerade när han gjorde uppror mot socialrealismens stalinistiska slagord om lättillgänglighet. Han ville att alla människor ska erbjudas möjlighet att – om de vill – närma sig den högsta och mest krävande konsten, den experimentella prosan och teatern. "Kaviar för folket!" var det uttryck som han använde och jag tror att han hade rätt.

Vi försvarar inte underklassens intressen om vi klistrar etiketten "tabu" över alla tankar på elitskolor eller om vi bygger upp så många svårigheter inför all sorts elitutbildning att vi i praktiken stoppar erfarenheterna av detta slag. De privilegierade kommer alltid att fortsätta bilda sina miljöer, sina revir för högklassig utbildning och kultur – inom eller i kanten av de allmänna system som politiken ritar. Detta sker också, trots alla vackra deklarationer om fullständig jämlikhet inom utbildningen. Boendets segregation – de skarpa skillnaderna mellan rika villaförorter och fattiga stadsdelar med höghus och oerhört blandad befolkning – fungerar som en automatisk sorteringsapparat mellan bättre och sämre skolområden. Vi hjälper de grupper som utsätts för kulturell segregation om vi tillåter och uppmuntrar uppkomsten av många och helt olikartade

elitskolor med skilda ekonomiska förutsättningar och varierad profilering på många skilda områden. Vi hjälper de kulturellt undernärda på så sätt därför att mångfalden av elitskolor och deras spridning i alla slags miljöer öppnar en möjlighet också för dem som inte har råd att bosätta sig i välmående och luxuösa boendezoner.

Det alternativa skolsystemet - studieförbunden och folkhögskolorna - kan göra underverk om de verkar just som alternativa system, alltså om de renodlar och fördjupar sin egenart i kontrast med både den allmänna skolan och den kommersialiserade utbildningen.

Egentligen var det så som jag först mötte det alternativa utbildningssystemet vid min ankomst till Sverige 1970. Jag lärde mig svenska på en utmärkt skola, ABF:s kurser för invandrare, jag började arbeta professionellt inom Inge Waerns teaterskola, en fri arena för möten med pedagoger från hela världen och en djärv institution för experiment och träning: få scenskolor är lika berättigade till titeln högskola som denna ödmjuka men oerhört inspirerande teaterverkstad. Under de knappt tjugo år som har gått sedan denna min första tid i Sverige, har jag sällan fått erfara lika intensiva och givande möten med utbildningen. De fria skolorna som gav mig möjlighet att besegra flyktingens förvirring och snabbt komma in i mitt nya lands kultur trots att jag saknade både pengar och språk, var mycket bra skolor - just därför att de var fria. Människorna som arbetade där hade inte hamnat på sin arbetsplats genom att följa karriärens trappsteg - de befann sig där därför att de hade valt att arbeta fritt med någonting som de var passionerade av och därför att andra system inte tillät dem arbeta så som de önskade. Stelbentheten hade få chanser att ta över i dessa fria skolor, därför att experimentella arbetsmetoder och ständigt sökande är naturliga ingredienser i en verksamhet styrd av kärlek till yrket och till medmänniskorna.

Denna anda har alltså en egen tradition i den svenska alternativa utbildningen. Det gäller att ta vara på detta arv och stimulera fram en kraftig ny utveckling. Områden inom vilka den fria utbildningen har möjlighet att växa är svåra att räkna upp. Hantverk, konst, sociala kunskapsgränar viktiga för medborgarnas kompetens i politiken, vetenskaplig analys nödvändig för förståelsen av vår tids ekologi och etik, orientering i de nya teknologierna - allt detta kan ge näring till en pånyttfödelse. Ett villkor blir dock viktigare nu än tidigare - om folkhögskola och studieförbund ska kunna uppfylla alla löften som den fria utbildningen bär inom sina strukturer: nämligen en öppen och intensiv dialog mellan

å ena sidan den etablerade undervisningen och kulturen och å andra sidan de fria skolornas värld.

Studieförbunden borde inrikta sin verksamhet först och främst på en bred kamp mot den nya okunnigheten. Att utrota analfabetismen – funktionell eller fullständig; att träna fram människornas förmåga att orientera sig i vetenskapens och konstens värld, att erbjuda ständigt aktuell information och analys om politik, juridik och sociala kunskapsgrenar, att bedriva språkundervisning på alla nivåer – dessa kunde vara studieförbundens arbetsuppgifter i ett samhälle som inte accepterar kulturell diskriminering. Folkhögskolorna skulle då kunna bli fördjupningens och förnyelsens aktiva laboratorier, massornas elitskolor.

KAN FOLKHÖGSKOLAN RÄDDAS?

av Ronny Svensson

För drygt 100 år sedan grundades den första folkhögskolan i Sverige som följd av att demokratiska folkrörelser växte fram och den allmänna folk-skolan blev accepterad. De många folkhögskolor som bildades under slutet av 1800-talet fick en sjudande verksamhet. Utan dem hade den framväxande arbetarrörelsen stått mycket svagare både då och nu.

I dag föreslår flera lokala och regionala huvudmän – inte minst lands-tingen – att en del folkhögskolor bör avvecklas eller byta huvudman. Man anser inte att de fyller ett vettigt behov. I takt med främst krisen inom den traditionella sjukvården får framtidsinvesteringarna i mänsklig kompetensutveckling skjutas åt sidan. Och detta sker under en period då behovet av vuxenutbildningen är större än någonsin. Hur har detta blivit möjligt?

Bristande inre kreativitet

Orsakerna till några huvudmäns bristande förståelse för utveckling av folkhögskolan får sökas i många rötter. En handlar om att den traditionella "begåvningsreserven" inte längre är så stor och en annan om att den vanliga gymnasieskolan tillsammans med Komvux fått stor utbredning. Men jag vill också tillfoga att flera folkhögskolor måste ta på sig ett eget ansvar för att de inte förnyat sina kurser, sin pedagogik, sin utåtriktade verksamhet samt förmåga att ligga nära kunskaps- och behovsfronten.

En del folkhögskolor har försökt att överleva genom att bli en "alternativ" högskola, ett "alternativt" gymnasium eller någon annan kopia av

verksamheten hos andra huvudmän. Man kan i och för sig förstå att sådana strävanden kan ligga nära till hands när elevtal sjunker och statsbidrag blir mindre värda. Den senare utvecklingen har ju varit illavarslande för folkhögskolan under 80-talet.

Den bristande kreativiteten hos huvudmän och folkhögskolornas personal – strålande undantag finns ju dock i hela landet – att utveckla folkhögskolan till en angelägen resurs för framtiden har gjort att många ledande politiker tvivlat på utbildningsformen eller helt enkelt inte kunnat se dess särprofil i relation till allt annat utbildningsutbud. Och när krubban (hos staten och landstingen) är tom så ... Nedläggningsplaner blir i det läget om inte acceptabla så möjligen förståeliga.

Ett gynnsamt läge för offensiv politik

Som jag ser det befinner sig samhällsutvecklingen i slutet av 80-talet i ett läge som objektivt sett borde gynna en stark utveckling av folkhögskolan. Jag tänker på fenomen som:

- att kunskapsklyftorna växer mellan sociala grupper, LO- och TCO/SACO-anställda på arbetsplatserna samt förtroendevalda och anställda tjänstemän inom offentlig sektor och organisationer
- att det börjar kosta stora summor att få tillgång till viktig kunskap
- att tillgång till "de rätta kontakterna" återigen spelar stor roll för att kunna påverka och få bra information/kunskap
- att en stor del av befolkningen endast har grundskoleutbildning när gymnasieexamen krävs för allt fler jobb
- att kunskap på nytt blivit fråga om en allt starkare makt
- att utbildning i skilda former kostar stora summor. Det märks redan på rekrytering från socialgrupp 3 till högskolan. Den har minskat sedan 1975 för män i denna grupp.

Detta betyder att det finns ett stort behov av kunskapsuppbyggnad hos många för att dels inte slås ut från arbetsmarknaden och dels kunna påverka sina egna omgivningsvillkor/sin närmiljö. Med tanke på att ungdomskullarna blir mindre under 90-talet blir behovet av äldre arbetskraft större. För att denna grupp i sin tur skall kunna utnyttja en sannolikt mycket god arbetsmarknad under hela 90-talet krävs en fortbildning och "gymnasie"-utbildning i stor skala. Folkhögskolan är här ett intressant alternativ.

Det andra akuta behovet gäller ökad kunskap hos förtroendevalda i allehanda beslutsfunktioner. Mycket talar för att kommuner och lands-

ting måste se över sina förvaltningar helt och hållet och radikalt förändra organisation, beslutsformer samt servicesystem. Den finansiella krisen inom den offentliga sektorn är mycket akut – inte bara i storstäderna. Detta kräver en nästan total omvandling av kollektiv verksamhet under 90-talets första hälft. Folkhögskolan "står nära" en stor del av de förtroendevalda genom att den arbetar med vuxna och många har erfarenhet från utbildningsformen. Att stötta utvecklingen av förtroendemannasystemet är en klassisk roll för folkhögskolan.

Demokrati och regional utveckling

De ökade problemen på "kunskapsmarknaden", behovet av fler välutbildade vuxna under 90-talet (blir en gynnsam faktor för i första hand kvinnorna) samt kravet på en bättre kunskapsunderbyggnad för våra förtroendevalda i offentlig sektor men även i folkrörelserna ser jag som en ypperlig chans för folkhögskolan att åter finna sin "historiska profil" – att stötta en generell och specialiserad "allmänutbildning" som stöd för demokratins bevarande och fördjupning. Men hur skall detta gå till och vad har folkhögskolan att komma med?

Det som gör att folkhögskolan passar för en kvalitativt bra vuxenutbildning är att:

- pedagogiken är anpassad till vuxna människors erfarenheter
- verksamheten både riktas mot individens särbehov och kollektivets gemensamma behov
- betygshets lagts åt sidan
- man satsar mycket på att utveckla individens kreativitet
- man tar människor på allvar och kan lyssna på de studerande.

Men chanserna för en utveckling av folkhögskolan gäller inte bara dessa mer "akuta behov". På ännu fler områden finns möjlighet att ge folkhögskolan en helt ny profil – en folkligt förankrad högskola för regional utveckling.

Folkhögskolan har med andra ord ett allmänt utbrett förtroende som den ännu kan spela på i syfte att verkligen nå de vuxna som behöver utökad kunskap. Folkhögskolan kan med fördel profilera sig både med generell kunskapsförmedling och specialiserad utbildning riktad mot vissa funktioner och sakområden. Utan en stark och egen unik profil blir det sannolikt svårt att överleva för flertalet enheter. Det ordinära skolsystemet kommer att kosta så mycket under 90-talet att en profillös folkhögskola inte har en chans.

De förtroendevalda i främst kommuner och landsting sitter i en svår beslutssituation. Ekonomin närmar sig ett farligt läge, personalsituationen blir allt svårare att lösa, flera stora grupper kräver väsentliga löneökningar, invånarna klagar på bristande service och kommunerna tvingas till stora satsningar på barn- och äldreomsorg i en tid då staten hotar att dra in merparten av vad nya skatteökningar kan ge.

För att ta sig ur detta oerhört svåra dilemma behövs mycket kunskaper på många områden som:

* *omvärldsutveckling*

kunskaper om befolkning, näringsliv, kommunikationer, ny teknik och mycket annat på internationell, nationell och regional nivå

* *framtidskunskap*

kunskaper om människors ändrade värderingar och nya behov, nya möjligheter att leva enbart med flödande energikällor, nya och bättre sätt att bygga hus osv.

* *organisationsutveckling*

kunskaper om nya organisationsmodeller för partier och folkrörelser, alternativa sätt att fördela arbetet i en organisation, nya och effektiva former för styrning av den kommunala apparaten etc.

* *alternativa serviceformer*

kunskaper om kombinerade butiker för flera olika varor och tjänster, integrerade servicecentra i kvarter och glesbygd, kooperativa former för barna- och äldreomsorg, beställarstyrda bussar m.m.

* *målstyrning av verksamhet*

kunskaper om alternativa sätt att styra en förvaltning, klarare roller mellan förtroendevalda och tjänstemän, målstyrd budgetplanering etc.

* *samverkan tjänstemän - politiker*

kunskaper om hur olika kommuner, landsting m.m. utvecklat olika samarbetsformer där båda har givna roller

* *utveckling av förtroendemannarollen*

kunskaper om bättre beslutsdelegering, nya sätt att aktivera invånare i samhällsfrågor, självförvaltningssystem osv.

* *breddning av rekrytering till politiska partier*

kunskaper om hur man slussar yngre medlemmar fram till allt större och mer spännande arbetsuppgifter i ett parti, förnyelse av förtroendemannarollen, nya aktivitets- och arbetsformer m.m.

* *samverkan mellan kommuner*

kunskaper om olika samarbetsformer mellan kommuner från "lösa" intressegrupper till kommunalförbund, kommunintegrering och gemensamma förvaltningsbolag och serviceverksamheter

* *långsiktig investeringspolitik*

kunskaper om hur man genom insiktsfulla och tidiga investeringar får bättre och billigare lösningar men också helt nya möjligheter

* *miljökunskap*

kunskaper om hur man på lokal nivå kan och måste lösa alla de miljöproblem som hotar vår hälsa och jordens överlevnad.

Utbildningen bör ske i form av dagsseminarier, kortare kurser samt längre utbildningar och riktas mot alla grupper av förtroendevalda.

En folklig högskola för regional utveckling

Till samma tema som ovan hör frågor om varje kommuns och regions framtida utveckling. Under 80-talet har klyftorna mellan rika och fattiga kommuner stärkts och flyttströmmarna har gjort residensstäder och storstäder mycket större samtidigt som mellan 50-60 procent av samtliga kommuner fått en minskad befolkning. Dessa vidgade regionala klyftor har i motsats till effekterna under 60-talet framkallat ett aktivt lokalt/regionalt arbete med att utveckla den lokala servicen och arbetsmarknaden. Här har en väl spridd folkhögskola en unik chans.

Om folkhögskolan kan stimulera alla de lokala aktörer som arbetar med detta mål - något som är ett måste när staten gradvis minskar sitt ansvar för positiv utveckling i samtliga kommuner - och bidra till en mer rättvis regional utveckling kommer folkhögskolan att åter inta en ledande utvecklingsroll för den lokala kulturen och utvecklingen.

Folkhögskolan ligger före

Om folkhögskolan som ett led i att bygga upp sin lokala/regionala profil satsar på att ligga före gymnasier, studieförbund men även högskolor, vilket inte är så svårt med tanke på att dessa institutioner ofta ligger efter dagsdebatten om framtiden och nya lösningar samt ofta spelar en konservativ kunskapsförmedlande roll, finns chansen att den lyser som en fyr i utbildningshavet. Att ligga före i debatten om framtiden handlar om att

- ständigt ifrågasätta dagens lösningar och "sanningar"
- bjuda in nytänkarna på alla möjliga områden från när och fjärran och låta eleverna inspireras av detta i sitt ordinära arbete
- själv ta fram successiva kunskapsanalyser om vart samhället är eller kan vara på väg
- tidigt samla de aktiva debattörerna till gemensamma samtal
- konfrontera dagens makthavare med nytänkarnas alternativa perspektiv och lösningar
- stimulera folkrörelsepartier att vara med i denna aktivitet via debatter, konferenser och kurser.

Bärare och utvecklare av den lokala/regionala kulturen

Under en lång tid av efterkrigstiden har det varit ute att stötta och vidareutveckla den lokala/regionala kulturen. Ofta har förespråkarna för den lokala kulturen kallats kulturkonservativa och alternativfientliga. Sådana exempel finns men man kan också ta vara på det bästa i den lokala kulturen och utveckla det med impulser från andra länder, kulturer, verksamheter och regioner.

Att utveckla den lokala/regionala kulturen kan handla om att

- slå vakt om alternativa levnadsstilar och mångfalden i våra levnads-sätt. Det kan konkret handla om resurssnålt byggande, ett miljövänligt jordbruk, ett småskaligt skogsbruk, utvecklad informell ekonomi m.m.
- bevara olika regioners byggnadskonst när det gäller arkitektur, materiellval, färger, sammansättningsteknik, placering av hus i terrängen, takvinklar, takmateriel etc.
- slå vakt om den konstnärliga verksamheten i trakten med särarter som denna innehåller inom dans, måleri, musik, textilframställning och -bearbetning m.m.
- vidareutveckla lokala lösningar på samhällsproblem/behov som gäller handel, äldreomsorg, organisationsarbete, samverkan kommun/medborgare osv.

Att fungera som bärare och utvecklare av den regionala/lokala kulturen är en uppgift som flera folkhögskolor redan tagit på sig. Formerna för att göra det handlar inte bara om kurser och konferenser. Det kan också handla om att kombinera teori och praktik ute i samhället och underlätta byggande, hantverk och servicefunktioner.

Stöd till arbetsformer och näringar

I en framtid blir det vanligare än i dag att kombinera olika sysslor eller yrken inom ramen för ett "heltidsarbete" eller en persons yrkesverksamma liv. I dag kallas denna typ av verksamhet "mångsyssleri" och bär upp en hel del av sysselsättningen på landsbygden och glesbygden. Denna typ av jobb ökar tack vare turismen i fjällregionerna och uttunningen av människor i många kommuner. Det kan också vara en form av stimulans att under ett yrkesliv pröva flera olika yrken.

Folkhögskolan kan också stimulera en utveckling som innebär att typiska och önskvärda jobb i en region överlever och utvecklas. Detta gäller inte minst yrken inom jordbruket, skogsnäringen, trädgårdsodlingen samt diverse hantverk, där efterfrågan hela tiden stiger. Folkhögskolan kanske inte i första hand skall ägna sig åt rena yrkesutbildningar utan stimulera sådana och en vidareutveckling av jobben t.ex. genom att introducera ny teknik och nya forskningsrön, orientera om aktuell och kommande arbetsmarknad, diskutera hinder för en utveckling och med kurser av skilda slag bidra till att undanröja dem.

Arbeta extra med vuxenutbildning

Vi har tidigare sett att vuxenutbildningen blir allt viktigare under 90-talet. Här har folkhögskolan särskilda fördelar gentemot de andra utbildningsformerna. För att vuxna skall kunna söka och få kvalificerade jobb gäller det dels att ha ett utbud av väl genomtänkta grundutbildningskurser för inhämtning av gymnasiekompetens och dels att ge varje individ en speciell och noga avvägd inlärningsmetod. Folkhögskolan kan bättre än andra motivera vuxna för längre studier och har möjlighet att vidareutveckla sitt uppsökande arbete hos hemarbetande och yrkesarbetande på skilda arbetsplatser i syfte att höja människors studiemotivation och minska studierädslan.

Genom att ha "mellanliggande" kurser, individuella stödprogram etc. kan en folkhögskola efter det att eleverna klarat en gymnasieexamen stötta dem som fortsätter i skilda högskolestudier och förhindra avhopp. På så sätt klarar de vuxna inte bara att vara kvar på arbetsmarknaden utan också att få de kvalificerade jobben och på köpet slippa en stor del av de arbetsskador som följer av en mängd skilda jobb.

Stöd till lokal utveckling och förändring

Under 80-talet har mängder av människor lärt sig att i samverkan med grannar och andra på egna initiativ starta verksamheter och företag som krävs i en bygd med strukturomvandling och brist på jobb och service. Att delta i nyskapande projekt av den typ som Norbergs- och Bräcke-modellerna är exempel på – gäller även projekt som landsbygdskampanjen stimulerat till – borde vara en viktig stimulans för folkhögskolorna.

Om folkhögskolorna, som täcker större delen av landet genom ca 150 enheter, ville spela en mer aktiv roll som regionala/lokala "förändrings-entreprenörer" (vilket folkhögskolan har en tradition av sedan länge – inte minst i början av dess arbete med folkbildning) skulle folkhögskolorna kunna vinna en rad fördelar. För att kunna spela denna roll måste man i sin tur utveckla aktiva arbetssätt enligt ovan och samla erfarenheter till en utåtriktad konsultroll.

Fördelarna med att vara en "förändringskonsult" för sitt närområde – att arbeta med att specialutbilda kommunalnämndernas förtroendevalda och tjänstemän, folkrörelsernas medlemmar i aktiva projekt, intresseföreningar som tagit praktiska initiativ m.fl. – kan bl.a. bli att folkhögskolorna:

- "är med där det händer"
- deltar i ett slags viktigt "frontarbete mot framtiden"
- skaffar sig ny kompetens och nya aktionsområden
- skapar positiv renommé om sin kompetens
- förnyar sitt kunskapsstoff och sina pedagogiska metoder
- återtar "förlorade" domäner
- tidigare än i dag upptäcker strategiska utbildningsområden.

Folkhögskolan har en tids frist att profilera sig i relation till privata och offentliga utbildningsenheter. Chanserna är stora och motiven lika starka som när folkhögskolan skapades i Sverige. Om den misslyckas med sin profilering kommer den att allvarligt riskera att falla som ett offer för de hårda prioriteringarnas 90-tal.

Statens offentliga utredningar 1989

Kronologisk förteckning

1. Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetsskyddet kring statsminister Olof Palme. C.
 2. Beskattning av fåmansföretag. Fi.
 3. Integriteten vid statistikproduktion. C.
 4. Fasta Öresundsförbindelser. K.
 5. Samordnad länsförvaltning. Del 1: Förslag. C.
 6. Samordnad länsförvaltning. Del 2: Bilagor. C.
 7. Vidgad etableringsfrihet för nya medier. U.
 8. UD:s presstjänst. UD.
 9. Särskild inkomstskatt för utländska artister m.fl. Fi.
 10. Två nya treåriga linjer. U.
 11. Hushållssparandet - Huvudrapport från Spardelegationens sparundersökning. Fi.
 12. Den regionala problembilden. A.
 13. Mångfald mot enfald. Del 1. A.
 14. Mångfald mot enfald. Del 2. Lagstiftning och rättsfrågor. A.
 15. Storstadstrafik 2 - Bakgrundsmaterial. K.
 16. Kostnadsutveckling och konkurrens i banksektorn. Fi.
 17. Risker och skydd för befolkningen. Fö.
 18. SÄPO - Säkerhetspolisens arbetsmetoder. C.
 19. Regionalpolitikens förutsättningar. A.
 20. Tullregisterlag m.m. Fi.
 21. Sätt värde på miljön - miljöavgifter på svavel och klor. ME.
 22. Censurlagen - en modernisering av biografförordningen. U.
 23. Parkeringsköp. Bo.
 24. Statligt finansiellt stöd? I.
 25. Rapporter till finansieringsutredningen. I.
 26. Kustbevakningens roll i den framtida sjöövervakningen. Fi.
 27. Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna. U.
 28. Utbildningar för framtidens tandvård. U.
 29. Samarbete kring klinisk utbildning och forskning inför 90-talet. U.
 30. Professorstillsättning. En översyn av proceduren vid tillsättning av professorstjänster. U.
 31. Statens mät- och provstyrelse. I.
 32. Miljöprojekt Göteborg - för ett renare Hisingen. ME.
 33. Reformerad inkomstbeskattning
 - Skattereformens huvudlinjer. Del 1.
 - Inkomst av kapital. Del 2.
 - Inkomst av tjänst, lagtext och kommentarer. Del 3.
 - Bilagor, expertrapporter. Del 4. Fi.
 34. Reformerad företagsbeskattning
 - Motiv och lagförslag. Del 1.
 - Expertrapporter. Del 2. Fi.
 35. Reformerad mervärdesskatt m.m.
 - Motiv. Del 1.
 - Lagtext och bilagor. Del 2. Fi.
 36. Inflationskorrigerad inkomstbeskattning. Fi.
 37. Utländska förvärv av Svenska företag - en studie av utvecklingen. I.
 38. Det nya skatteförslaget - sammanfattning av skatteutredningarnas betänkanden. Fi.
 39. Hjälpmedelsverksamhetens utveckling - kartläggning och bedömning. S.
 40. Datorisering av tullrutinerna - slutrapport. Fi.
 41. Samerätt och sameting. Ju.
 42. Det civila försvaret. Del 1.
 - Det civila försvaret. Del 2. Författningstext. Fö.
 43. Storstadstrafik 3 - Bilavgifter. K.
 44. Översyn av vapenlagstiftningen. Ju.
 45. Standardiseringens roll i EFTA/EG - samarbetet. I.
 46. Arméns utveckling och försvarets planeringssystem. Fö.
 47. Hjälpmedelsverksamhetens utveckling - Bilagor. S.
 48. Energiforskning för framtiden. ME.
 49. Energiforskning för framtiden. Bilagor. ME.
 50. Stiftelser för samverkan. U.
 51. Den gravida kvinnan och fostret - två individer. Om fosterdiagnostik. Om sena aborter. Ju.
 52. Det statliga energiforskningsprogrammet - aktörer inom energisektorn. ME.
 53. Arbetstid och välfärd.
 - Arbetstid och välfärd. Bilagedel A.
 - Arbetstid och välfärd. Bilagedel B. A.
 54. Rätt till gymnasieutbildning för svårt rörelsehindrade ungdomar. S.
 55. Fungerande regioner i samspel. A.
 56. Fiskprisregleringen och fiskeriadministrationen. Jo.
 57. DO och Nämnden mot etnisk diskriminering — de tre första åren. A.
 58. Undantagandepensionärernas ekonomi. S.
 59. Nominering av redovisningskonsulter. C.
 60. Huvudbetänkande från alternativmedicinkommittén. S.
 61. Hälsohem. S.
 62. Alternativa terapier i Sverige. S.
 63. Värdering av alternativmedicinska teknologier. S.
 64. Kommunalbot. C.
 65. Staten i geografin. A.
-

Statens offentliga utredningar 1989

Kronologisk förteckning

66. Begreppet krigsmateriel. UD.
 67. Levnadsvillkor i storstadsregioner. SB.
 68. Storstadsens partier och valdeltagande 1948-1988. SB.
 69. Storstadsregioner i förändring. SB.
 70. Storstädernas arbetsmarknad. SB.
 71. Ny bostadsfinansiering. Bo.
 72. Värdepappersmarknaden i framtiden. Fi.
 73. TV - politiken. U.
 74. Forskningsetisk prövning. Organisation, information och utbildning. U.
 75. Etisk granskning av medicinsk forskning. De forskningsetiska kommittéernas verksamhet. U.
 76. Att förebygga ALLERGI / överkänslighet. S.
 77. Expertbilaga. Beskrivningar av ALLERGI / överkänslighet. S.
 78. Statistikbilaga. Omfattning av ALLERGI / överkänslighet. S.
 79. Storstadstrafik 4 - Ytterligare bakgrundsmaterial. K.
 80. Förenklad handläggning hos HSAN m.m. S.
 81. Ny generalklausul mot skatteflykt. Fi.
 82. Nedsättning av energiskatter. ME.
 83. Ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken. Energi och trafik. ME.
 84. Ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken. Energi och trafik. Bilagedel. ME.
 85. Civil personal i försvaret. Uppgifter och kompetens i freds- och krigsorganisationen. Fö.
 86. Samhällets åtgärder mot allvarliga olyckor. Fö.
 87. Skördeeskadeskydd för trädgårdsnäringen. JO.
 88. Skadeförsäkringslag. Ju.
 89. Översyn av lagen om pliktexemplar. U.
 90. Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Första året. U.
 91. Statligt förhandlingsarbete. Fi.
 92. Prospekteringspolitik. I.
 93. Prospekteringspolitik. Rapportdel. I.
 94. Särskild redovisningsmetod för enskild näringsverksamhet. Fi.
 95. Riksgäldskontoret - en finansförvaltning i staten. Fi.
 96. Förenklad handläggning av ansökningar om bostadslån m.m. Bo.
 97. Vad händer med folkhögskolan? U.
-

Statens offentliga utredningar 1989

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Levnadsvillkor i storstadsregioner. [67]
Storstadens partier och valdeltagande 1948-1988. [68]
Storstadsregioner i förändring. [69]
Storstädernas arbetsmarknad. [70]

Justitiedepartementet

Samerätt och sameting. [41]
Översyn av vapenlagstiftningen. [44]
Den gravida kvinnan och fostret - två individer. Om fosterdiagnostik. Om sena aborter. [51]
Skadeförsäkringslag. [88]

Utrikesdepartementet

UD:s presstjänst. [8]
Begreppet krigsmateriel. [66]

Försvarsdepartementet

Risker och skydd för befolkningen. [17]
Det civila försvaret. Del 1. [42]
Det civila försvaret. Del 2. Författningstext. [42]
Arméns utveckling och försvarets planeringssystem. [46]
Civil personal i försvaret. Uppgifter och kompetens i freds- och krigsorganisationen. [85]
Samhällets åtgärder mot allvarliga olyckor. [86]

Socialdepartementet

Hjälpmedelsverksamhetens utveckling - kartläggning och bedömning. [39]
Hjälpmedelsverksamhetens utveckling - Bilagor. [47]
Rätt till gymnasieutbildning för svårt rörelsehindrade ungdomar. [54]
Undantagandepensionärernas ekonomi. [58]
Huvudbetänkande från alternativmedicinkommittén. [60]
Hälsöhem. [61]
Alternativa terapier i Sverige. [62]
Värdering av alternativmedicinska teknologier. [63]
Att förebygga ALLERGI / överkänslighet. [76]
Expertbilaga. Beskrivningar av ALLERGI / överkänslighet. [77]
Statistikbilaga. Omfattning av ALLERGI / överkänslighet. [78]
Förenklad handläggning hos HSAN m.m. [80]

Kommunikationsdepartementet

Fasta Öresundsförbindelser. [4]
Storstadstrafik 2 - Bakgrundsmaterial. [15]
Storstadstrafik 3 - Bilavgifter. [43]
Storstadstrafik 4 - Ytterligare bakgrundsmaterial. [79]

Finansdepartementet

Beskattnings av fåmansföretag. [2]
Särskild inkomstskatt för utländska artister m.fl. [9]
Hushållssparandet - Huvudrapport från Spardelegationens sparundersökning. [11]
Kostnadsutveckling och konkurrens i banksektorn. [16]
Tullregisterlag m.m. [20]
Kustbevakningens roll i den framtida sjöövervakningen. [26]
Reformerad inkomstbeskattning
- Skattereformens huvudlinjer. Del 1. [33]
- Inkomst av kapital. Del 2. [33]
- Inkomst av tjänst, lagtext och kommentarer. Del 3. [33]
- Bilagor, expertrapporter. Del 4. [33]
Reformerad företagsbeskattning
- Motiv och lagförslag. Del 1. [34]
- Expertrapporter. Del 2. [34]
Reformerad mervärdeskatt m.m.
- Motiv. Del 1. [35]
- Lagtext och bilagor. Del 2. [35]
Inflationskorrigerad inkomstbeskattning. [36]
Det nya skatteförslaget - sammanfattning av skatteutredningarnas betänkanden. [38]
Datorisering av tullrutinerna - slutrapport. [40]
Värdepappersmarknaden i framtiden. [72]
Ny generalklausul mot skatteflykt. [81]
Statligt förhållningsarbete. [91]
Särskild redovisningsmetod för enskild näringsverksamhet. [94]
Riksgäldskontoret - en finansförvaltning i staten. [95]

Utbildningsdepartementet

Vidgad etableringsfrihet för nya medier. [7]
Två nya treåriga linjer. [10]
Censurlagen - en modernisering av biografförordningen. [22]
Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna. [27]
Utbildningar för framtidens tandvård. [28]

Statens offentliga utredningar 1989

Systematisk förteckning

Samarbete kring klinisk utbildning och forskning inför 90-talet. [29]

Professorstillsättning. En översyn av proceduren vid tillsättning av professorstjänster. [30]

Stiftelser för samverkan. [50]

TV - politiken. [73]

Forskningsetisk prövning. Organisation, information och utbildning. [74]

Etisk granskning av medicinsk forskning.

De forskningsetiska kommittéernas verksamhet. [75]

Översyn av lagen om pliktexemplar. [89]

Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Första året. [90]

Vad händer med folkhögskolan? [97]

Jordbruksdepartementet

Fiskprisregleringen och fiskeriadministrationen. [56]

Skördeskadeskydd för trädgårdsnäringen. [87]

Arbetsmarknadsdepartementet

Den regionala problembilden. [12]

Mångfald mot enfald. Del 1. [13]

Mångfald mot enfald. Del 2.

Lagstiftning och rättsfrågor. [14]

Regionalpolitikens förutsättningar. [19]

Arbetstid och välfärd.

Arbets- och välfärd. Bilagedel A.

Arbets- och välfärd. Bilagedel B. [53]

Fungerande regioner i samspel. [55]

DO och Nämnden mot etnisk diskriminering

— de tre första åren. [57]

Staten i geografin. [65]

Industridepartementet

Statligt finansiellt stöd? [24]

Rapporter till finansieringsutredningen. [25]

Statens mät- och provstyrelse. [31]

Utländska förvärv av svenska företag - en studie av utvecklingen. [37]

Standardiseringens roll i EFTA/EG - samarbetet. [45]

Prospekteringspolitik. [92]

Prospekteringspolitik. Rapportdel. [93]

Civildepartementet

Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetsskyddet kring statsminister Olof Palme. [1]

Integriteten vid statistikproduktion. [3]

Samordnad länsförvaltning. Del 1: Förslag. [5]

Samordnad länsförvaltning. Del 2: Bilagor. [6]

SÄPO - Säkerhetspolisens arbetsmetoder. [18]

Nominering av redovisningskonsulter. [59]

Kommunalbot. [64]

Bostadsdepartementet

Parkeringsköp. [23]

Ny bostadsfinansiering. [71]

Förenklad handläggning av ansökningar om bostadslån m.m. [96]

Miljö- och energidepartementet

Sätt värde på miljön - miljöavgifter på svavel och klor. [21]

Miljöprojekt Göteborg - för ett renare Hisingen. [32]

Energiforskning för framtiden. [48]

Energiforskning för framtiden. Bilagor. [49]

Det statliga energiforskningsprogrammet - aktörer inom energisektorn. [52]

Nedsättning av energiskatter. [82]

Ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken. Energi och trafik. [83]

Ekonomiska styrmedel i miljöpolitiken. Energi och trafik. Bilagedel. [84]

ALLMÄNNA FÖRLAGET

BESTÄLLNINGAR: ALLMÄNNA FÖRLAGET, KUNDTJÄNST, 106 47 STOCKHOLM,
TEL: 08-739 96 30, FAX: 08-739 95 48.
INFORMATIONSBOKHANDELN, MALMTORGSGATAN 5 (VID BRUNKEBERGSTORG), STOCKHOLM.

ISBN 91-38-10445-8

ISSN 0375-250X

ARBETARRÖRELSENS FÖRSÄMNING

Kronobergs län				
42	GRIMSLÖVS FHSK 340 32 Grimslov	0470-504 10	F K	Lands- tinget
43	MARKARYDS FHSK 285 00 Markaryd	0433-112 80	V D I K	Skogs- industrin
44	ST SIGFRIDS FHSK 355 90 Vaxjö	0470-630 21	V B K N	Sv kyrkan

[illegible]

Malmöhus län									
57	ESLÖVS FHSK Stureg 14, 241 00 Eslöv	0413-100 52		(I)	(F)				Stod- förening
58	FRIDHEMS FHSK Box 123, 268 00 Svalöv	0418-650 35	V					(N) (T)	Stod- förening
59	HVILANS FHSK 232 52 Åkarp	040-46 40 07			(F)			(N)	Stod- förening

Värmlands län									
82	GEIJERSKOLAN Ransäter, 664 00 Munkfors	0552-302 50							Sv kyrkan
83	INGESUNDS FHSK 671 91 Arvika	0570-156 20	V			U		N	Lands- tinget
84	KLARÄLVDALENS FHSK 680 51 Stolleå	0563-811 73	V					T	Lands- tinget
85	KRISTINEHAMNS FHSK 681 00 Kristinehamn	0550-832 40					M	N	Lands- tinget
86	KYRKERUDS FHSK Kyrkerud, 672 00 Ärjärg	0573-100 02							Lands- tinget
87	MOLKOMS FHSK Box 66, 660 60 Molkom	0553-100 04	V		I	U			Lands- tinget

Orebro lan

Norrbottens län											
1	FINSKA FOLKHÖGSKOLAN Box 154, 953 00 Haparanda	0922-129 05	V	(D)	(I)					Riksfinska föreningen	
2	FRAMNÄS FHSK 943 00 Ojebyn	0911-602 83								Arbets- rörelsen	
3	KALIX FHSK 952 01 Kalix	0923-133 15	V	(B)		(I)	(F)		(M)	SMF	
4	MALMFÄLTENS FHSK Campingsv. 3, 981 35 Kiruna	0980-703 95					(F)		(K)	Arbets- rörelsen	
5	PITDALENS FHSK 942 00 Älvsbyn	0929-101 73			(D)	(I)	(L)			Sv kyrkan	
6	SAMERNAS FOLKHÖGSKOLA 960 40 Jokkmokk	0971-102 15			(D)				(K)	(N)	Samernas riksf m fl
7	SUNDERBY FHSK Box 44, 950 17 S Sunderbyn	0920-415 00							(K)		Arbets- rörelsen
8	TORNEDALENS FHSK Box 88, 950 94 Övertorneå	0927-108 20	*		(D)	(I)				(N)	Stiftelse